

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
JOSEF VESELÝ
ŘÍZENÍM REDAKCE POVĚŘEN
MARTIN DANEŠ
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
PETR MICHÁLEK
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠINSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MARTIN ADAM, VÁCLAV
BERNÁŠEK, PAVEL BRATINKA, ADAM ČERNÝ,
MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF FUČÍK,
MILOSLAV HAD, RUDOLF CHMEL, PETER JUZA,
RADEK KHOL, ČESTMÍR KONEČNÝ, KAREL
KRÁTKÝ, OSKAR KREJČÍ, KRISTINA LARISCHOVÁ,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOJZ NEUSTADT, JOSEF
OREL, ALEXANDR ORT, MARTIN PALOÚŠ, JAN
PETRÁNEK, KAREL PEZL, MIROSLAV POTOČNÝ,
LIBOR ROUČEK, DUŠAN ROZEHNAL, RICHARD
SEEMANN, JIŘÍ STARIK, ŠTEFAN ŠEBESTA,
VÁCLAV ŠMEJKAL, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KVĚTA
ŠUBRTOVÁ, VRATISLAV VÁLEK, JOSEF VESELÝ,
PETR ZAVADIL, JAN ŽIŽKA

REDAKČNÍ KRUH: JOSEF BUČEK, JIŘÍ DIENSTBIER,
KAREL DUFEK, MIROSLAV GALUŠKA, BOŘEK
HOMOLA, ROBERT HORÁK, ZDENĚK CHAROUZEK,
OTTO KLÍČKA, MILAN KŇAŽKO, JAROSLAV KOHOUT,
VÁCLAV KOTYK, PETR KRUL, MIROSLAV KUSÝ,
VOJTĚCH MENCL, JAROSLAV ŠABATA, VĚRA
ŠTOVIČKOVÁ-HEROLDOVÁ, LUDĚK URBAN, VÁCLAV
VRABEC, PETER VRŠANSKÝ, RICHARD WAGNER,
JOSEF ZIELENIEC, JIGAL ARCÍ (TEL AVIV), JAN
AUERHAHN (PAŘÍŽ), RUDOLF BYSTRICKÝ (ŽENEVA),
CLAUDE ESTIER (PAŘÍŽ), VLADIMÍR HANDL
(BIRMINGHAM), JIŘÍ HOCHMAN (PALM COAST, FL.),
FRANTIŠEK JANOUC (STOCKHOLM), PETR LEBEDA
(MONTEREY), ADOLF MÜLLER (KOLÍN n. R.),
MICHAIL OZEROV (MOSKVA), VRATISLAV PĚCHOTA
(NEW YORK), PETR ROBEJŠEK (HAMBURK),
WERNER ROSENBERG (BERLÍN), VILIAM ROTH
(VARŠAVA), DUŠAN ROZBORA (NIKÓSIE), GERHARD
SABATHIL (BRUSEL), PAVEL SEIFTER (LONDÝN),
HELMUT G. SCHMIDT (BONN), JAN STAŇKOVSKÝ
(VÍDEŇ), JAROSLAV ŠEDIVÝ (BERN), JIŘÍ VALENTA
(MIAMI), MAGDA VÁŠÁRYOVÁ (VARŠAVA), ALEXANDR
VONDRA (WASHINGTON), KAMIL WINTER
(EDWARDSVILLE, ILL.)

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz. Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 23,50 Kč. Předplatné na rok činí 234 Kč, pro studenty a důchodce 194 Kč, ve Slovenské republice 427,40 Sk. Tiskne MIDAN TATRY, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky. Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje MIDAN TATRY, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421842/4281538, fax: 00421842/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.czechia.com/iir. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvem pošt Praha č. j. NP 2890/1994 ze dne 6. 12. 1994. Podávání tiskoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPr-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

OBSAH 9/2000 ROČNÍK XXIV

STR.

SVĚTOZOR	2
ASIE: PŘIJDE PO ROKU DRAKA CELÉ DRAČÍ STOLETÍ? / Viliam Buchert	3
ASIE NA PRAHU TISÍCILETÍ	
ASIE SE PŘEDSTAVUJE / Jindřich Kovář	4
ASIJSKÁ KRIZE TŘI ROKY POTÉ / Rudolf Fürst	8
RAKETOVÉ ZBROJENÍ V ASII / Jaroslav Bureš	10
VZTAHY A PROBLÉMY	
KOREA: VČERA VÁLKA, ZÍTRA MÍR / Ladislav Kryzánek	13
RUSKÉ GEOPOLITICKÉ ILUZE A ČÍNA / Dimitrij Běloševský	15
KONFLIKTNÍ ZÓNY VE STŘEDNÍ ASII / Slavomír Horák	16
ČTYŘI SPORY IZRAELE A PALESTINCŮ / Martin Novák	19
RAKOUSKO A „TŘI MOUDŘÍ“ / Jiří Štěpanovský	20
ZEMĚMI SVĚTA	
BĚLORUSKO ČEKÁ HORKÝ PODZIM / Jan Marian	22
KUVAJTSKÉ DILEMA / Tomáš Strnad	24
SERIÁL	
ČÍNSKÝ ORGANIZOVANÝ ZLOČIN / Miroslav Nožina	26
VOLNÁ TRIBUNA	
ÁZERBAJDŽÁN V POLITICE RUSKA / Emil Souleimanov	28
RECENZE	
KNIHA O EURASII / Jindřich Kovář	30
OBSE POHLEDEM ODBORNÍKA NA MEZINÁRODNÍ PRÁVO / Kristina Larischová	31

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 10. 2000)

- *Vývoj americké zahraniční politiky* ► *Zákulisí amerických volebních kampaní* ► *Hospodářské vztahy mezi Spojenými státy a Evropskou unií* ► *Etnické menšiny ve Spojených státech*
- *Účast Spolkového sněmu na záležitostech Evropské unie* ► *Česká republika a Evropská unie* ►

SRPEN 2000

1. – chilský Nejvyšší soud zbavil bývalého diktátora Augusta Pinocheta senátorské imunity.
2. – izraelský ministr zahraničí David Levy (62) složil funkci na protest proti postupu premiéra Ehuda Baraka při jednáních s Palestinci.
2. – agentury oznámily, že několik masakrů v indickém státě Džammú a Kašmír si během 24 hodin vyžádalo stovku lidských životů.
3. – sjezd americké Republikánské strany zvolil oficiálním prezidentským kandidátem George W. Bushe.
4. – zimbabwský prezident Robert Mugabe popřel, že by kdy slíbil zastavit nezákonné obsazování bělošských farem.
4. – oznámeno, že libanonská vláda dala souhlas s rozmístěním mírových sil OSN v celém jižním Libanonu. De facto tak Libanon definitivně uznal, že Izrael přestal narušovat hranici mezi oběma státy.
4. – palestiniští představitelé potvrdili své právo vyhlásit 13. září nezávislý stát.
5. – indická armáda zahájila na jihu států Džammú a Kašmír rozsáhlou ofenzivu proti muslimským separatistům, jimž přičítá vinu za masakry v minulých dnech. Masakry pokračovaly.
8. – polský Výbor pro válečné zločiny oznámil, že Polsko znovu otevře vyšetřování pogromu v roce 1941, při němž v polském Jębwabnu přišlo o život asi 600 Židů.
8. – pumový výbuch na Puškinově náměstí v Moskvě si bezprostředně vyžádal devět lidských životů a více než 50 zraněných. Později zemřeli další dva lidé.
8. – při explozi výbušnin převážených autem v baskickém Bilbau zahynuli čtyři lidé, mezi nimi i šéf jednoho z komand ETA. Týž den odpoledne zahynul při výbuchu v obci Zumaida José María Korta, šéf místního svazu podnikatelů a známý kritik separatistů, který se stal osmou obětí ETA od začátku roku. Teroristické akce separatistů pokračovaly celý měsíc.
10. – lustrační soud ve Varšavě zprostil prezidenta Aleksandra Kwaśniewského obvinění, že spolupracoval s někdejší komunistickou Státní bezpečností.
10. – venezuelský prezident

- Hugo Chávez přijel jako první hlava zahraničního státu od války v Perském zálivu do Iráku. Návštěva souvisí s předsednictvím Venezuely v OPEC.
11. – bývalý polský prezident Lech Wałęsa byl lustračním soudem zbaven podezření ze spolupráce s komunistickou tajnou policií.
11. – vůdce pučistů na Fidži George Speigt byl obžalován z velezrady za úlohu, kterou sehrál při obsazení parlamentu 19. května.
11. – ruská Bezpečnostní rada rozhodla o zmenšení strategických raketových sil, které však nebude tak výrazné, jak požadovali radikálové.
12. – Jásir Arafat přiznal, že se mu nepodařilo získat mezinárodní podporu pro jednostranné vyhlášení Palestinského státu 13. září. Navštívil 15 zemí včetně Ruska.
12. – indonéský prezident Abdurrahman Wahid a jeho venezuelský protějšek Hugo Chávez vyzvali v Jakartě k ukončení sankcí proti Iráku.
13. – asi 280 km od Murmansk u Barentsovy moře se potopila ruská jaderná ponorka Kursk se 118 lidmi na palubě. Podle některých zdrojů ztroskotala už 12. srpna. Veškeré pokusy ruských, britských a norských záchranářů byly bezvýsledné, všichni na palubě zahynuli. O příčině ztroskotání se spekuluje.
14. – jihokorejský list Korea Times napsal, že severokorejský vůdce Kim Čong-il prohlásil, že svá slova v rozhovoru s ruským prezidentem Vladimírem Putinem o možném zastavení raketového programu své země nemínil vážně.
15. – slovenský prezident Rudolf Schuster se po 48 dnech léčení v Rakousku na následky protržení tlustého střeva vrátil na Slovensko.
15. – po padesáti letech se uskutečnila návštěva sta Severokorejců v Korejské republice a sta Jihokorejců v KLDŘ, aby se setkali se svými příbuznými. První oficiální akcí Dne osvobození a současně i Týdne usmíření se stalo znovuočtení styčného střediska v demilitarizované zóně oddělující oba státy.
16. – izraelští a palestiniští vyjednavači na blíže neurčeném místě v Izraeli obnovili rozhovory na vysoké úrovni o mírové dohodě.
16. – britská vláda na doporučení odborníků povolila

- klonování kmenových lidských buněk jako metodu vědeckého výzkumu, která umožní tvorbu tkání či orgánů k transplantaci.
18. – podle britského The Guardian NATO připustilo, že jeho odhady 10 000 zavražděných etnických Albánců byly nadsazené a že Srbové pravděpodobně zavraždili asi 3000 Albánců.
17. – americký viceprezident Al Gore přijal prezidentskou nominaci Demokratické strany pro listopadové volby.
20. – ruská pravoslavná církev oficiálně prohlásila za svatého posledního ruského cara Mikuláše II. a jeho rodinu a také nejméně tisíc „novomučedníků“.
21. – šéf slovenských vyšetřovatelů Jaroslav Ivor oznámil, že vyšetřování únosu Michala Kováče ml. bylo ukončeno s tím, že za čin je odpovědná slovenská tajná služba. V kauze bylo obviněno 12 osob, z toho osm bývalých příslušníků Slovenské informační služby. Proti ex-premiérovi Vladimíru Mečiarovi, který byl do únosu pravděpodobně zasvěcen, obvinění vzneseno nebylo, protože chybějí důkazy.
23. – indonéský prezident Abdurrahman Wahid oznámil složení nové vlády, v níž vyměnil sedm ministrů. Počet ministrů zredukoval z 35 na 25.
23. – generální tajemník OSN Kofi Annan vyzval vlády, aby podpořily rozsáhlé změny ve vedení mezinárodních operací s tím, že nebudou-li provedeny rychle, světová organizace ztratí svůj kredit.
24. – Vatikán označil klonování lidských embryí za „hluboce nemorální, a tedy neoprávněné“, „ať je to pro léčebné účely, nebo prostou vědu“.
25. – indonéský prezident Abdurrahman Wahid podepsal výnos převádějící jeho kompetence v řízení běžných záležitostí na viceprezidentku Megawati Sukarnoputriovou.
25. – Federace amerických vědců zveřejnila přesnější odhady o síle nukleárního arzenálu Izraele. Podle snímků jaderného komplexu v Dimoně, které pořídil na objednávku satelit Ikonos 4. července, činí jaderný potenciál židovského státu 100 až 200 jaderných zbraní (dřívější odhady hovořily o 400).
26. – předseda alžírské vlády Ahmad Benbitúr podal demisi. Jeho nástupcem se stal Ali Benflis, který 28. srpna jmenoval novou vládu.

26. – v Bělehradě záhadně zmizel bývalý srbský prezident Ivan Stambolič. Srbská opozice obvinila bělehradský režim z únosu.
27. – nejvyšší představitel polské římskokatolické církve požádali při bohoslužbě v Czenstochowě o odpuštění za toleranci antisemitismu a za pohrdání nekatolíky.
27. – šéf vojenské junty vládnoucí v ostrovní Komorské federativní a islámské republice v Indickém oceánu plukovník Azzali Assoumani podepsal ve Fomboni na ostrově Mohéli se šéfem separatistů na ostrově Anjouan podplukovníkem Saïdem Abveidem Abérémanem dohodu o smíření. Dohody bylo dosaženo po více než třech letech krize.
28. – za přítomnosti amerického prezidenta Billa Clintona, avšak bez některých zainteresovaných stran, byla v severotanzanském městě Arusha podepsána mírová dohoda, která by měla ukončit sedmiletou občanskou válku v Burundi mezi většinovými hutuskými povstalci a vládnoucími menšinovými Tutsii. Pět tutsijských politických stran je nadále proti. Zprostředkovatel byl Nelson Mandela.
28. – šest občanů západních států, kteří byli od dubna v zajetí Skupiny Abu Sayyafa na jihofilipínském ostrově Jolo, odletělo do libyjského Tripolisu. Podle neoficiálních zpráv vyčlenila Libye prostřednictvím humanitárních fondů celkem 25 milionů dolarů jednak jako kupné za turisty, jednak na rozvoj oblasti obývané filipínskou muslimskou menšinou.
29. – agentura AP oznámila, že milionář Osama bin Ládín, hledaný za podporu teroristů, vyslal do Čečenska 400 ozbrojených bojovníků.
30. – americký prezident Bill Clinton vykonal několikahodinovou návštěvu v kolumbijské Cartageně, aby oficiálně předal kolumbijskému prezidentovi pomoc ve výši 1,3 miliardy dolarů na boj proti narkomafiím a na sociální programy.
30. – rada ministrů Ruska a Běloruska rozhodla, že obě země budou používat na základě dohody o společné měně od roku 2005 jako společnou valutu ruský rubl a od roku 2008 společný svazový rubl.
31. – soudní proces s bývalým indonéským prezidentem Suhartem, obviněným z korupce,

ASIE: přijde po roku draka celé dračí století?

Když v létě 1997 postihlo asijské finanční trhy ničivé zemětřesení a ekonomiky mnoha zemí tohoto kontinentu se ocitly v obrovském propadu, svět neklidně sledoval tento pád a ptal se: „Je konec hospodářského zázraku, který měl v 21. století vyústit až ve světovou dominanci Asie?“ Tři roky poté je zřejmé, že konec ekonomického zázraku se odkládá. Jaká tedy ale bude Asie v nastupujícím století?

Bude jiná a bude ještě více ovlivňovat svět. Tak by se do jediné věty dal shrnout názor většiny odborníků.

V čem ovšem bude kontinent jiný a jaké má prostředky a mechanismy, aby hrál vedle dnes dominujících Spojených států a sjednocující se Evropy důstojnou roli?

Především je zřejmé, že dvě asijské země – Čína a Indie – mohou již brzy disponovat potenciálem, který z nich dělá pro 21. století kandidáty na supervelmoci světového řádu. Jednak jsou to jejich stále silnější ekonomiky, vlastnictví jaderných zbraní, takřka nevyčerpatelný „lidský materiál“ (obě mají přes miliardu obyvatel) a snaží se více působit i na mezinárodním poli. Ve všech jmenovaných oblastech má zatím navrch Čína nad Indií. Přitom se předpokládá, že pekingské vlády by mohly svou zemi dovést do roku 2050 skutečně až na práh supervelmoci. Ovšem v případě Číny existuje i mnoho neznámých, na něž nikdo v současnosti nezná odpověď. Například známý americký politolog Zbigniew Brzezinski říká, že supervelmocí se může stát jenom země, která „je schopna exportovat svoje ideje a má sílu se angažovat vojensky hned na několika místech zeměkoule najednou“. To zatím Peking nedokáže a odhaduje se, že toho nebude schopen ani za těch padesát let. Ani jakýkoli reformovaný čínský komunistický režim totiž není schopen „distribuuovat“ své ideje do světa, protože jsou nepřitažlivé a pro demokratické země nepřijatelné. Navíc v samotné Číně probíhá proces, který může zanedlouho touto zemí otřást více než jakékoli ekonomické reformy: mladí Číňané stále více přebírají „západní“ hodnoty, odpoutávají se postupně od zásad tisíce let budované konfucianské společnosti a hledají novou identitu. „Je konfucianismus mrtev?“ – tak nazval svůj článek ve speciálním vydání o Asii v časopisu Newsweek (vyšel v červenci) jeden z guru hospodářských změn v Asii Li Kuan-jew, bývalý dlouholetý premiér Singapuru.

Zcela jednoznačné ale je, že Asie bude hrát stále větší roli na poli ekonomickém, i když krizovým periodám se již podle všeho také nevyhne. Ovšem dramaticky se má

změnit struktura asijského exportu, což bude mít na celosvětové hospodářství daleko větší vliv. Po Japonsku, které již léta zaplavuje svět výrobky s velmi vysokou přidanou hodnotou, se na podobnou cestu již vydaly Tchajwan (vyrábí 90 procent všech počítačových čipů na světě), Malajsie (72 procent vývozu představuje elektronika), Jižní Korea (elektronika tvoří 26 procent vývozu a výrobky strojírenského průmyslu asi 60 procent) či Singapur, který společně s Hongkongem, Šanghají a tchajwanským Kao-šingem aspiruje na nejpřednější místo v oblasti financí a dopravy. Výroba mimořádně levného zboží bude zřejmě postupně vytlačována i z Číny a tuto úlohu převezmou na určitou dobu například Indie, Bangladéš, Srí Lanka, Indonésie a další státy.

V Asii se ale vynořují i dva problémy, které mohou vývoj na kontinentu v 21. století zkomplikovat: jde o nevyjasněné spory o území či konflikty založené na etnickém a náboženském základě, ale i výrazný názorový střet generací.

Lokálních válek, které by mohly přerůst i ve větší konflikt, je hned několik. Především se hovoří o Kašmíru, ale můžeme sem přiřadit i Afghánistán a Srí Lanku. Na náboženském základě je veden boj islámských separatistů na jihu Filipín a muslimové dávají o sobě vědět i ve všech středoasijských republikách, ale i na jihu Thajska. Územní spory má Čína s Japonskem, Japonsko s Koreou, Indie s Čínou, hned šest zemí se hádá o Spratleyho ostrovy v Jihočínském moři. Přes nejnovější iniciativy zůstává napjatá situace na rozděleném Korejském poloostrově, v jednom ohni je mnoho oblastí Indonésie (především Aceh na severu Sumatry či Moluky). Všechny tyto konflikty výrazně brzdí rozvoj v Asii a do budoucna ji mohou výrazně ohrozit.

Na pozadí rychlého ekonomického rozvoje také bují generační spor, o němž asijská média dnes někdy hovoří jako o „tiché revoluci“ mladých. Tisíciletá a staletá pravidla, zvyky a tabu padají a je otázkou, jak se s tím v budoucnu stí mnohé státy vyrovnají. Vždyť jenom tradiční mimořádná pracovní výkonnost může být rychle minulostí, protože individualismus (věc v Asii dlouho neznámá) a možnost lepšího využívání vlastního volna, se stávají pro mladé Asiaty samozřejmostí. A hovořit o levné pracovní síle se zde již v mnoha zemích vůbec nedá. K tomu musíme připočítat i daleko významnější postavení, jež získávají ženy, rychle probíhající sociální změny, obrovský boom internetové ekonomiky a samotného internetu vůbec, který šíří svobodné informace a nakonec může pobořit i letité nedemokratické režimy. A je tu ještě západní (především americká) kultura, která začíná zcela ovládat vkus mladých lidí.

Asie je tedy s příchodem 21. století na prahu dalších obrovských změn, jejichž důsledky pocítí celý svět. Ostatně téměř každý druhý člověk planety žije dnes někde mezi Afghánistánem a Japonskem a někde mezi Sibiří a Indonésií. Letos v únoru oslavili v Asii rok „kovového draka“, což je symbol síly a bohatství. Asie má ale za určitých okolností šanci, aby i celé příští století bylo „dračím stoletím“, tedy symbolem úspěchů kontinentu.

VILIAM BUCHERT

Asie

JINDŘICH KOVÁŘ

se představuje

Není to nadnesený nadpis, zejména ne v Mezinárodní politice, která – většinou přirozeně a oprávněně – se zaměřuje především na závažné globální otázky a na českému čtenáři bližší problémy Evropy a Spojených států.¹⁾ Avšak onen „zbytek světa“ přece není tak zanedbatelný.

Pojetí kontinentu

Asie je největším světadílem (44,7 milionu km², tj. asi třicet procent souše). Skutečnost, že má dlouhou (a ne zcela jasnou) hranici s Evropou, vede mnohé k tomu, aby hovořili o Eurasii. Asie není, zejména pro geopolitiku, dostatečně přesně vymezena: stalo se běžným, že Araby obývaná část bývá přidělována do zvláštního arabského „světa“ (spolu se severní Afrikou), podobně jako se to praktikovalo u bývalého Sovětského svazu. Po jeho rozpadu se objevil prakticky nový region – Střední Asie (k němu viz příspěvek S. Horáka). Na druhou stranu jsou patrné tendence rozšiřovat Asii opačným směrem – do Tichého oceánu – na asijsko-tichomořskou oblast (ATO), jejíž největší rozsah je určován pobřežními státy Tichého oceánu. Zde pojednáváme o Asii především v jejím zeměpisném rozsahu, většinou však z ní vypoustíme arabský „svět“ a ATO bereme v úvahu pouze jako širší rámec kontinentu.

Obyvatelstvo a jeho problémy

Na první místo ve světě staví Asii i počet obyvatelstva: více než 3,6 miliardy Asijsců představuje 61 procent obyvatel planety. Tento údaj je závratný a při vysokých přírůstcích znepokojivý. Posuzovat velikost populace má ale význam pouze vzhledem ke stavu a hlavně tempu rozvoje existujících zdrojů. Pro Asii je tento poměr z velké části založen nepříznivě a nelze očekávat výrazný, a tím méně rychlý zvrat. Dosavadní výsledky omezování nárůstu populace nejsou stále dostatečné, i když tempo snižování je v Asii rychlejší, než bývalo v Evropě. Rychlejší sociálněekonomický rozvoj východní a jihovýchodní Asie přiblížil tamní populace rozvinutým zemím a Japonsko se již dokonce potýká s problémem stárnutí populace.²⁾ K úspěchu plánování porodnosti jsou nutny aktivity v mnoha směrech, jež mimoto narážejí na tradiční zákazy a představy.

Velké přírůstky počtu obyvatel při dřívě většinou pomalejším tempu rozvoje zemí

Asie prohlubovaly všechny jejich problémy.³⁾ Zvyšovaly tlak na základní prostředek obživy – půdu, prakticky anulovaly výsledky dosažené při zajišťování nezavádné vody⁴⁾, zdravotnických služeb a hygieny, komplikovaly zápas proti nemocem, které se zdály být vyhubeny, ale znovu se šíří (malárie, tuberkulóza), i proti novým, dříve neznámým, zejména AIDS.⁵⁾

„Mlárnutí“ populace většiny zemí klade vysoké nároky na vzdělání zejména tam, kde má být zajištěno v desítkách místních jazyků. Psát ani číst v Asii neumělo koncem století přes 600 milionů lidí z celkem 851 milionů v rozvojovém světě. Děti jsou lacinou pracovní silou a místo učení musí často pracovat na doplnění příjmů početných rodin. Tento vážný problém⁶⁾ sotva lze řešit jen nátlakem na rozvojové země, jak se o to snaží některé západní státy, nežádka pod tlakem svých podnikatelů. Lepší je situace ve středním školství, bytí kvalita výuky neodpovídá potřebám hospodářství. Vysoké školy vychovávají odborníky špičkové úrovně, ale ekonomiky jim neposkytují dostatek uplatnění, takže i v Asii se projevuje známý „úbytek mozků“.

Počet obyvatel komplikuje vytváření nových pracovních příležitostí, zejména když rozklad tradiční výroby bere obživu stále více lidem.⁷⁾ Podpora v nezaměstnanosti – pokud vůbec existuje – je nedostatečná. Poskytnout práci se tak stává větším problémem než nakrmit stamiliony obyvatel Asie.

Tamní země dosáhly úspěchů při zajišťování soběstačnosti v potravinách. Některé zvýšily produktivitu zemědělské výroby o třetinu i více, Malajsie dokonce o sto procent. „Zelená revoluce“ v Asii však byla nákladná, nezasáhla celé zemědělství a otevřela i některé ekologické otázky. V roce 1996 tam trpělo téměř půl miliardy lidí podvýživou a nasyčením obyvatel Číny je stále vážným problémem.⁸⁾ Přitom nejde jen o množství, ale spíše o kvalitu výživy.

Rostoucí počet obyvatel zhoršuje ukazatele životní úrovně na hlavu. Japonsko je opět výjimkou a „asijské tygři“ (Korejská republika – KR, Tchaj-wan, Hongkong a Singapur) dosáhli v tomto směru skutečného zázraku.⁹⁾ Většina asijských zemí se však nachází blízko opačného konce stupnice.¹⁰⁾

Populační „exploze“ výrazně zrychlila tempo urbanizace v Asii a její koncentraci

do aglomerací s více než deseti miliony obyvatel. V polovině 90. let jich tam existovalo devět a vznik dalších se očekává. Přitom města nejsou na takový příliv připravena, jejich přelidněnost zhoršuje tamní podmínky života i životní prostředí.

Ekologické problémy obrovského kontinentu přesahují vše, s čím jsme se dosud setkali.¹¹⁾ Přispívá k tomu industrializace, na niž byly osvobozené asijské národy tak hrdé, stejně jako intenzifikace zemědělství. V řadě zemí nutno očekávat další extenzivní růst ve snaze dohnat rozvinuté ekonomiky. Řešením může být udržitelný rozvoj, ovšem je nákladný a stěžejí možný bez spolupráce a pomoci vyspělých zemí.¹²⁾

K rychlému růstu počtu obyvatel přispívají zejména chudší vrstvy, což přináší reprodukci bída, a to rozšířenou.¹³⁾ Bída nejvíce postihuje právě nejzranitelnější složky: ženy, děti, marginální vrstvy atp. V Asii žije dvojnásobný počet chudých (asi jedna miliarda) než v ostatním rozvojovém světě, i když tam bída ustoupila v dosavadní historii světa nejrychleji. Nutnost odstranit bídu zdůrazňují hlavně mezinárodní organizace, orientující rozvojové strategie na potřeby chudých a nejen obecně na růst.

„Typicky rozvojové“ problémy kontinentu vyplývají rovněž z jeho pestré etnické, národnostní a jazykové struktury. Jsou tam zastoupeny všechny tři hlavní lidské rasy, formování národů je na různém stupni a nutno očekávat vznik nových. Etnická různost je základem konfliktů v Afghánistánu. Velký počet jazyků umocňuje jejich odlišnosti, větší než v Evropě. Je proto často obtížné dohodnout se na jednom úředním jazyku a pokusy o něj vedly až k násilí a občanským válkám (Srí Lanka). Jazykovou složitost zvyšují rozdílná písma, přestože některá etnika žádné asi nikdy mít nebudou. Dalším komplikujícím faktorem jsou *mi-grace* známé odedávna a mající příčiny ekonomické a politické (hlavně války), ale rovněž ekologické. Mezinárodní migrace se staly snad nejvýznamnějším globálním problémem, který nadto není regulován. Uchování hranic kolonií i po dosažení nezávislosti vedlo ke vzniku mnohonárodnostních států.¹⁴⁾ Národnostní menšiny jsou vystaveny různé diskriminaci, zejména pokud dříve zaujímaly významné hospodářské a další pozice.¹⁵⁾ Asijské vlády nemají dostatek prostředků ani politické vůle ke spravedlivému řešení etnických problémů¹⁶⁾ a některé přímo aktivně využívají „své“ menšiny v sousedních zemích proti tamním vládám. Realizovat právo všech entit na sebeurčení formou vlastních států není v Asii reálně myslitelné, i když právě její případ ukazuje, že potíže s integritou mají právě velké státy. Ideálním řešením by byla federalizace a vytváření pluralistických struktur moci, které by zajistily participaci různých společenství na plodech rozvoje.

Uvedené platí též o náboženské problematice, přičemž početná vyznání mají výrazný vliv na vývoj společností a vyostřují výše zmíněné problémy.¹⁷⁾ V novější době zřetelně roste význam náboženství v zápas

o udržení identity tamních společností. Nejvíce u islámu – nejen v arabských zemích, ale též v Afghánistánu i jinde. Zjednodušovat tento jev na „fundamentalismus“ a vybírat z něj převážně negativní rysy je sice módní, ale ukazuje nedostatečné chápání dnešního muslimského světa i evropské historie (včetně 20. století).¹⁸⁾

Politická situace kontinentu

Hlavní rysy politické situace kontinentu jsou výsledkem protikladného působení vnitřních sil, do něhož však donedávna výrazně zasahovaly též *vnější faktory*: počátku kolonialismus, pak existence dvou hlavních systémů a bloků; Asie se stala součástí globální konfrontace za studené války, byť zdaleka ne tak výrazně jako Evropa.¹⁹⁾

Před asijskými zeměmi stojí dnes otázky související s jejich zapojováním do *globalizačních procesů*. Na rozdíl od bipolární minulosti jsou jim nyní předkládány univerzální vzory a struktury, jimž by se měly přizpůsobit. Univerzálnost však není dost přesvědčivá a sotva lze počítat s jedinou cestou vývoje tolika zemí. Asie má vlastní dynamiku vývoje, kterou nadto provázají silící konflikty po linii všeobecného rozporu „Jih“ – „Sever“ a – ještě více – střety uvnitř „Jihu“.

Spornou otázkou je například pojetí, předpoklady i prosazování *demokracie* v Asii. U ní nelze nebrat v úvahu specifika tamních převážně rozvojových zemí, odpovídající existujícímu, od vyspělých zemí odlišnému stadiu vývoje. Lze tak očekávat pouze postupné přibližování k obecným, společným ideálům demokracie v rámci komplexních změn v tamních ekonomikách a společnostech. Dosud v Asii neexistuje demokracie západního typu, zato řada více či méně přechodných systémů od původních vojenských či politických (původně „socialistických“) totalit. Režimy parlamentní demokracie postrádají dostatečnou základnu v důsledku nerozvinuté struktury společností i politických stran. V důsledku toho se v Asii projevují všechny známé slabiny demokracií. Dotvoření podmínek pro ně nebude snadnou a krátkodobou záležitostí. Asie zažila několik demokratizačních kroků (nejen odstranění vojenských režimů), ale samo nastolení formálních institucí nestačí.²⁰⁾ Mnohé státy jsou po této stránce „slabé“ a lze vidět další pokles jejich schopnosti plnit základní úkoly vůči občanům.

Velmi se diskutuje rovněž o *lidských právech*. Asijsťi činitelé v zásadě přijímají jejich základní charakteristiky, jak byly rozpracovány zejména na Západě²¹⁾, tato práva bývají zakotvena v ústavách a dalších dokumentech, ač tam figurují spíše jako vzory, k nimž je třeba se v právní praxi blížit úměrně hospodářskému a společenskému rozvoji. Taková argumentace sice může být zneužívána autoritářskými režimy, ale v zásadě odpovídá objektivně podloženému obecnému stavu asijských zemí. Problematika lidských práv se ovšem stala součás-

tí zápasu „Jihu“ o emancipaci ve sféře ideově-politické. Není řešitelná rychle ani pouze vnucováním a konfrontací. Celkově spíše lze očekávat *delší přechodné období vývoje politických struktur a institucí asijských zemí*.

Hospodářské aspekty

I když řada zemí rozvíjí své ekonomiky již celé půlstoletí a dosáhla nemalých úspěchů, zůstává v nich mnoho pozůstatků minulosti, které jsou překonávány různým tempem a v různých souvislostech se zákrutí světového vývoje.

Trvá značná závislost na vnějších faktorech nejen finančních²²⁾ či technologických a zapojování Asie do procesů globalizace bude složitým a nekončícím procesem. Ačkoli kontinent má velké *surovinové bohatství* (byť nerovnoměrně rozdělené), jeho důležitost pro svět klesla a vývoj většiny ekonomik určuje *zpracovatelský průmysl* se stále složitějšími technologiemi a *exportně* determinovaná strategie růstu. Přebujelé, ale zaostalé *služby* se brzy staly její brzdou.

Asie zpočátku zaostávala i za Latinskou Amerikou, či dokonce Afrikou. Jedinou výjimkou bylo Japonsko, jenže to bylo zničeno válkou. Po odstranění válečných škod zahájilo (od poloviny 50. let) za vydatné pomoci Spojených států růst „záračným“ tempem a stalo se motorem dalších ekonomik regionu. „Motorem“ se postupně stávaly i další země či jejich skupiny: po Japonsku „tygři“, poté rozvinutější členové ASEAN a nakonec na něj začala aspirovat i Čína.²³⁾ Vytvářel se tak „asijský (hospodářský) zážrak“, i když ne podle nějakého celoasijského modelu. Nejpozoruhodnějším aspektem byla skutečnost, že „zážrak“ se šířil právě na tomto kontinentu a začal být živěn z vlastních zdrojů, jakkoli využíval příznivých vnějších podmínek hospodářských i politických. Upřesňování jeho hybných sil zůstává předmětem více či méně odborných diskusí.²⁴⁾ Tím více se debatuje o příčinách a důsledcích náhlého přerušení vysokých temp růstu v Asii v letech 1996–98, nazývaného „asijskou měnovou – či ekonomickou – krizí“ (viz příspěvek R. Fürsta).

Růst podpořil úsilí o *regionalizaci*, které je v Asii vcelku mladého data a v celokontinentálním rámci nedospělo k vytvoření společné organizace.²⁵⁾ Na subregionální úrovni Sdružení států jihovýchodní Asie (ASEAN) se však stalo velmi úspěšnou institucí regionální spolupráce, byť dosud výrazněji ve sférah mimoekonomických. Aktivitu Jihoasijského sdružení regionální spolupráce (SAARC) ochromuje pákistánско-indický antagonismus. Novější jsou pokusy o přeshraniční spolupráci zainteresovaných států určité oblasti, či pouze jejich administrativních jednotek.²⁶⁾ Vývoj ke strukturované a nadregionální kooperaci představuje Asijsko-tichomořská hospodářská spolupráce (APEC), v níž rozdílnost úrovně rozvoje umožňuje vyspělejší účastníkům poskytovat pomoc slabším, ale

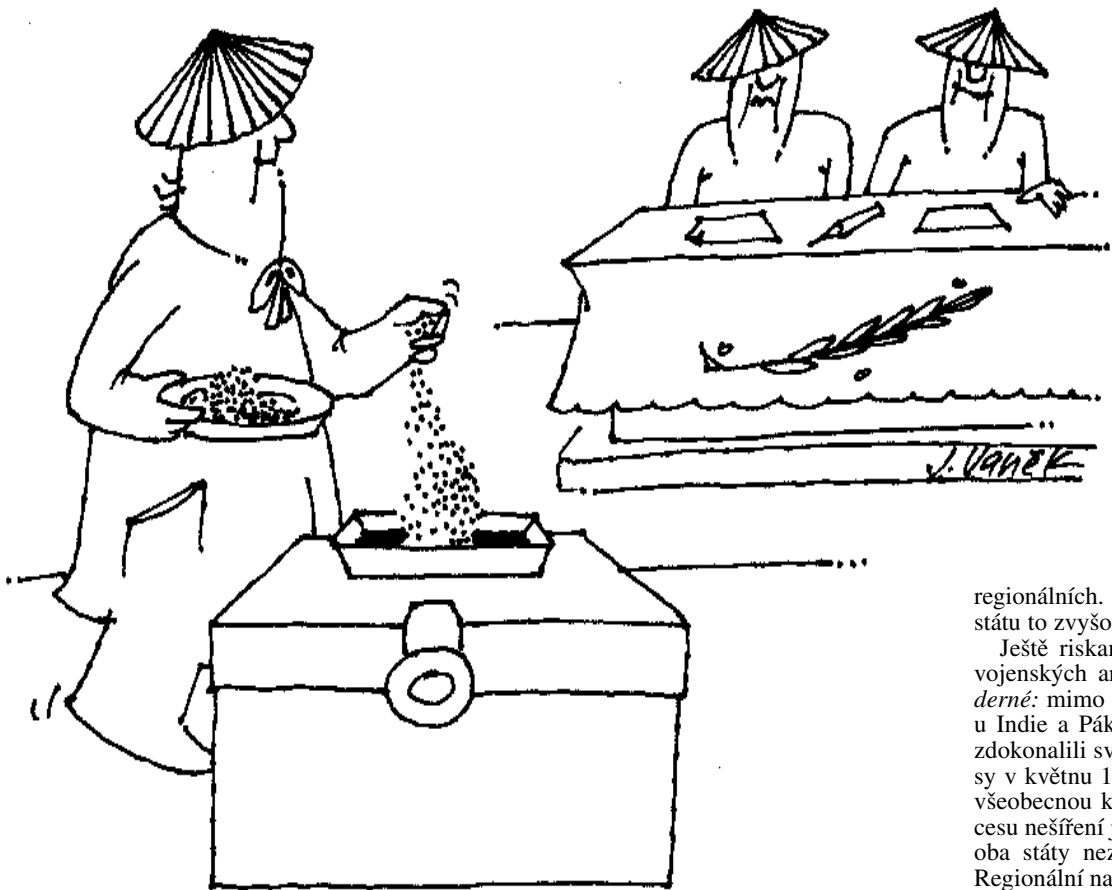
nesnadně se hledají kompromisy mezi potřebami různorodých ekonomik takového „superregionu“. Za úsilím o regionalizaci jsou zatím spíše politické pohnutky (a reakce na globalizaci) než výraznější potřeby integrace.²⁷⁾

Asie v mezinárodní politice

Země kontinentu stály v čele světového zápasu proti kolonialismu, který dal vzniknout desítkám nezávislých států. Již představitelé prvních z nich viděli, že mají mnoho společného, a že proto bude užitečné vyměňovat si názory i zkušenosti v obraně proti pokusům o restauraci kolonialismu. Vyvstávala též otázka společné zahraničněpolitické orientace, zejména po rozdělení světa do bloků. Místní politici neměli zájem zapojit se do konfrontačních struktur a snažili se o *vlastní politiku, odlišnou od Západu i Východu*.²⁸⁾ Její principy byly vyhlášeny v roce 1955 v Bandungu a roku 1961 bylo v Bělehradě formálně založeno *Hnutí nezávislých zemí (HNZ)*²⁹⁾, které postupně zahrnuje většinu rozvojového světa a věnovalo se jeho základním otázkám. Přes svou volnou strukturu, různorodost a nesnadnou řešitelnost mnoha problémů³⁰⁾ i počáteční nedůvěru bloků bylo postupně uznáno za významný faktor mezinárodních vztahů. Neusilovalo pouze o „stejnou vzdálenost“ mezi bloky či o využívání rozporů mezi nimi ve vlastní prospěch, nýbrž vystoupilo s řadou iniciativ (zejména v otázkách války a míru), jež ale narážely na neochotu Západu i Východu. Úměrně růstu váhy ekonomických otázek ve světě se na ně též upřela pozornost HNZ.³¹⁾ Rozpad bipolarismu a konec studené války nesporně změnily základní podmínky aktivit Hnutí, ale dokud trvají obrovské problémy rozvojového světa a nevymizely rozpory po linii „Jih“–„Sever“, zůstávají nemalé možnosti pro jeho iniciativy za jednacím stolem.³²⁾

Současné problémy asijské bezpečnosti

Od konce studené války se očekávala zásadní změna v mezinárodních vztazích, jejich deideologizace, demilitarizace, vymizení konfrontačních přístupů a orientace na další aspekty bezpečnosti (hospodářské, ekologické, drogy, mezinárodní zločinnost atd.) s perspektivou vzniku nového mezinárodního řádu. *Vnější bezpečnostní rámec* kontinentu se změnil výrazně, jinak však zánik bipolarity měl pro Asii méně pozitivní důsledky, než tomu bylo v euro-atlantské oblasti.³³⁾ Přinesl další pokles jejího strategického významu a celkově složitější situaci: „jasná“ ohrožení vymizela a hrozby nyní plynou spíše z nejistot daných vyšším počtem prvků bezpečnosti a jejich změnou vahou. Multipolarita, uplatňující se tam již delší dobu před koncem studené války, se prohloubila. Spojené státy – jediná zbylá supervelmoc – zůstávají součástí bezpečnostního komplexu Asie a jsou tam uznávány za sílu schopnou být garantem bezpeč-

nosti.³⁴) Jako mimoasijský stát nechtějí a ani nemohou být „četníkem“ kontinentu, jejich ochota i možnosti plnit spojenecké závazky jsou nezdědká zpochybňovány a jimi poskytnuté obecné záruky nejsou pro mnohé asijské vlády plně důvěryhodné.

Složitější se tím staly i *regionální aspekty* bezpečnosti, kde výraznější roli začaly hrát *asijské* velmoci Čína, Japonsko, Rusko a do určité míry též Indie. Ty ale nemohou mít totožné názory či zájmy a provozují spíše politiku vyrovnávání sil a soutěže, což nevylučuje možnost konfliktů mezi nimi (ani se Spojenými státy). Málo průhledná je role Číny – potenciální světové velmoci vojenské, případně i hospodářské. Přehnané operování s čínskou „hrozbou“ však není na místě; soutěžení a soupeření zejména v nevojenské sféře je v současné Asii normální. Čína se ovšem stává prvořadým hráčem v Asii, zejména východní, na což Spojené státy reagují zvýšenou pozorností. Japonsko představuje vyspělou velmoc hospodářskou s rostoucím potenciálem vojenským a v pokračující alianci s USA. Síla Ruska všestranně poklesla³⁵) a indická příliš nepřesahuje jih Asie. *Základní otázkou asijské bezpečnosti tedy bude udržování přijatelné rovnováhy mezi uvedenými mocnostmi* (navázaly již pravidelné konzultace na nejvyšší úrovni), byť bez institucionálního rámce. Přitom budou muset více brát v úvahu též další státy. Velmi bude záležet na tom, do jaké míry budou jejich zájmy konfliktní.

Nejzřetelnějším důsledkem konce studené války se však jevil fakt, že zmizela supervelmocenská „poklička“ bránící střetům též mezi dalšími asijskými zeměmi.

Z dosavadních regionálních konfliktů spjatých těsně se studenou válkou (Kambodža, a zejména Afghánistán) se sice podařilo „vyvést“ vnější (ideologizované) faktory, ale tím nebyly odstraněny jejich hluboké vnitřní kořeny a v Afghánistánu nastoupilo (či zesílilo) „regionální“ vměšování jeho sousedů do občanské války. V Asii trvají zřetelné pozůstatky studené války co do charakteru režimů i používání výhrůžek – výrazně u KLDK, jejíž mezinárodně izolovaný režim udržoval na poloostrově stále napětí a jadernou hrozbou se snažil získat prostředky pro zmírnění své krizové situace.³⁶) Dědictvím studené války je též problém Číny s odděleným Tchaj-wanem a dlouhou historií má nepřítelství mezi Indii a Pákistánem, koncentrující se na oblast Kašmíru. I když zmíněné konflikty již nejsou tak vážným ohrožením světového míru, zvyšují regionální napětí, zejména pokud jejich účastníci disponují zbraněmi hromadného ničení (ZHN) a jejich moderními nosiči (viz příspěvek J. Bureše). Situaci vyostřují akce mezinárodně propojených teroristických skupin.³⁷)

Nejvážnějšími hrozbami bezpečnosti a integrity asijských států se staly jejich zmíněné *vnitřní problémy*.³⁸) Atmosféru kontinentu kalí kolem třiceti ozbrojených

konfliktů a tento počet se sotva výrazněji sníží, dokud jejich příčiny nebudou alespoň zmírněny. Nejsou však oprávněné představy o Asii zmiřované válkami: neodpovídá tomu úroveň konfliktnosti, používané výzbroje ani stupeň reálného ohrožení světového míru.

Neuspokojivý dopad konce studené války na bezpečnost asijských zemí vedl většinu vlád k *posilování obranného potenciálu* tradičními cestami: zvyšováním početních stavů, vojenských rozpočtů a nákupem zbraní³⁹), což směřovalo proti celosvětovým trendům i většině regionálních. Spíše než bezpečnost daného státu to zvyšovalo nedůvěru sousedů.

Ještě riskantnějším se stalo rozšiřování vojenských arzenálů o ZHN, zejména *jaderné*: mimo zmíněných KLDK a Číny též u Indie a Pákistánu.⁴⁰) Jihoasijské rivalové zdokonalili svůj potenciál jadernými pokusy v květnu 1998. Exploze vyvolaly téměř všeobecnou kritiku také pro ohrožení procesu nešíření jaderných zbraní, do něhož se oba státy nezapojily konkrétními činy.⁴¹) Regionální napětí však pokusy tolik nezvyšily a vlády Indie i Pákistánu mohly vydávat vlastními jadernými zbraněmi za nový faktor vzájemného odstrašení a počítat s určitým pochopením rozvojového světa vůči tomuto „dohánění“ vyspělých zemí.⁴²) Nadto obě země vyjádřily ochotu dodržovat v nové situaci ustanovení o nešíření či případném zákazu zkoušek a záměr chovat se jako „zodpovědné“ státy. V důsledku toho i Spojené státy zmírnily sankce a uznaly, že novou zbrojní kapacitu Indie ani Pákistánu (málo použitelnou k řešení jejich konkrétních sporů) nelze anulovat.⁴³) Podobné byly mezinárodní reakce na zkoušky balistických raket obou zemí o rok později. Větší znepokojení vyvolává úsilí o rozvoj těchto nosičů v Číně a KLDK, ale právě v těchto případech (zejména vůči velmoci Číně) se uplatňuje spíše jednání. Asijské státy se zapsaly do historie spíše jako odpůrci jaderných zbraní svými návrhy na regionální pásma bez jejich přítomnosti.⁴⁴) V současnosti jsou zřejmě nejvýznamnějším posilováním bezpečnosti opatření k posílení důvěry.

Úsilí asijských států o *multilaterální přístup* k bezpečnosti se stalo reálnější až po skončení studené války: nejdříve na „postministrských“ konferencích ASEAN s „partnery dialogu“, a poté na Regionálním fóru ASEAN (ARF). Projevil se posun v přístupu: od původní koncepce vyloučení vnějších činitelů z regionu k jejich angažování do záležitostí oblasti. A to nejen v zemích ASEAN, ale též v dalších regionech, jejichž země jsou na multilaterálních disku-

sích zainteresovány. Pochopení pro to projevují i Spojené státy.

Tento stručný přehled nastínil šffri a složitost problémů dnešní Asie, úspěchy a zklamání při jejich řešení i ohromné (rozloze kontinentu úměrné) překážky, které dosud existují a o nichž se teprve dozvídáme. Přesto Asie předvedla, co dokáže i v obtížných podmínkách; může dosáhnout dalších úspěchů, zejména pokud situaci zlepší její spolupráce s vnějším světem, nebude-li projevovat tendenci uzavírat se.

○

¹⁾ Tím ovšem nechceme tvrdit, že by MP nevěnovala ostatním částem světa pozornost, ale přece jen to byly pohledy dlíčí, jako např. v č. 6 z 1997 věnovaném Jižní Asii nebo v č. 8 z 1998, či úvahy k „asijské krizi“. Nyní se pokusíme představit Asii pokud možno vcelku.

²⁾ A to rychleji než rozvinuté evropské země: „zestárá“ během tří dekad. Japonci se dožívají nejvyššího věku ve světovém měřítku. Problémy se stárnutím začíná mít i Čína.

³⁾ Při mezinárodním srovnávání jsou odsouvány do pozadí, jakmile se objem kteréhokoli z nich přepočte na jednoho obyvatele.

⁴⁾ V poslední době se i v Asii projevuje nedostatek vody v důsledku její rostoucí spotřeby v průmyslu, v intenzivnějším zemědělství a v neposlední řadě též vinou značného plýtvání.

⁵⁾ Její vlna dospěla z Afriky do Asie, kde našla úrodnou půdu vzhledem k rozšířené prostituci a mezinárodnímu obchodu se ženami, které postihují i mladistvé a děti. Spojené státy prohlásily možné globální důsledky AIDS za hrozbu svým národním zájmům. *Economist* 29. 4. 2000, s. 92.

⁶⁾ V Asii pracuje asi 7 % dětí mladších 15 let (*Aus Politik und Zeitgeschichte* B 17–18/ 2000, s. 8.) V jižní Asii jsou děti dokonce nuceny odpracovávat v hrozných podmínkách dluhy svých rodin. Ještě otřesnější jsou případy zapojení dětí do válek (v Asii kolem 75 000) a sebevražedných útoků.

⁷⁾ Asijský „zázrak“ zmírňoval problém nezaměstnanosti a podzaměstnanosti (i mezistátní migraci pracovní síly). Průmysl však zdaleka nemůže absorbovat pracovní sílu vytlačovanou z venkova.

⁸⁾ Alarmující je dětská podvýživa. Někde sice byla již výrazně omezena, ale v jižní Asii je stav dokonce horší než např. v tropické Africe.

⁹⁾ I když KR dosáhla jen čtvrtinu výkonu Japonska. Podle zprávy Světové banky za r. 1999 „tygři“ dosáhli během 40 let úrovně, k níž se západní Evropa přibližovala tři století. – *Dle International Herald Tribune* 27. 4. 2000, s. 15. Odbornější název pro „tygry“ je „nově industrializované země“.

¹⁰⁾ Lépe než tradiční ukazatel reálného HDP na hlavu zachycuje kvalitu života index lidského rozvoje (HDI). Dle něj se Japonsko zařadilo na 8. místo ve světě, „tygři“ mezi 25. – 30., ale deset zemí se umístilo až za svým místem, přičemž Nepál byl dokonce 152. (ze 174 hodnocených). *Far East and Australasia* 2000, s. 45.

¹¹⁾ Nelze však zapomínat, že hospodářská činnost lidí měla obdobné důsledky všude a ve všech dobách. Asie tak sleduje (k vlastní škodě) cestu, kterou jí ukázal dnešní rozvinutý svět. Projevuje se tam rovněž „sklenkový efekt“ a z něj hrozící zvyšování hladiny moří, jev El Niño atd.

¹²⁾ Jsou účinnější než kritika a odsuzování, které nejsou na místě vzhledem ke koloniální minulosti, ani ke kořistnickému chování mnoha západních podnikatelů vůči asijským lesům, léčivým rostlinám atd., či k podstatně větší spotřebě (až plýtvání) zdrojů všeho druhu v rozvinutých zemích.

¹³⁾ Pojem bídy je mnohazměrný a její kritéria jsou teprve určována. Pro přesnější postizení byl zaveden Index lidské chudoby (Human Poverty Index). Ke komplexnosti pojmu viz např. *Waging the Global War on Poverty. Strategy and Case Studies*, ed. by R. Halvorson-Quevedo, H. Schneider, OECD-DAC, Paris 2000, s. 11. Bídne výsledky zápasu s chudobou potvrdil summit „Chudoba ve světě“ konaný koncem června 2000 v Ženevě. J. Sachs vidí cestu ke zmírnění bídy v šíření progresivní technologie. *Economist* 24. 6. 2000, s. 99–101.

¹⁴⁾ Pouze Bangladéš, Maledivy, Mongolsko a oba korejské státy jsou národnostně celkem jednotné; naopak v řadě asijských zemí neexistuje dominantní národ. V polovině 90. let tvořily národnostní menšiny v Asii asi 13 % obyvatel.

¹⁵⁾ Zejména čínská, v menší míře indická v jihovýchodní Asii či v Oceánii (např. na Fidži).

¹⁶⁾ Prakticky za každým z nich se skrývá nedostatek půdy a obživy (nejnověji na Šalomounových ostrovech).

¹⁷⁾ Z Asie pochází všech deset velkých náboženských systémů světa. Přítom náboženství v Asii (a rozvojovém světě vůbec) je nejen věroukou, ale ovlivňuje celý způsob života společností, kulturu atd.

¹⁸⁾ Lepšímu pochopení islámského světa mohou napomoci práce L. Kropáčka, M. Mendela a dalších.

¹⁹⁾ Avšak více než ostatní rozvojové kontinenty.

²⁰⁾ Stejně tak nejsou na místě krátká spojení mezi demokracií a hospodářským růstem, či mírovým řešením sporů. Problematiku znovu otevřel vojenský převrat v Pákistánu v roce 1999.

²¹⁾ Většinou nestaví proti nim ani jinak zdůrazňované „asijské hodnoty“, jak se často neoprávněně tvrdí.

²²⁾ Vnější finanční pomoc se setkává se značnými problémy na obou stranách a zanechala těžko řešitelnou zahraniční zadluženost.

²³⁾ Jevilo se to jako realizace již staršího (japonského) vzorce „letících husí“, kdy vedoucí „husa“ měla „táhnout“ ostatní vpřed. V 90. letech však japonská ekonomika zápasila s recesí.

²⁴⁾ Stejně jako jeho vliv na celoasijské hospodářské ukazatele. Tak např. v letech 1950–97 se celkové prohloubil rozdíl v HDP na osobu i mezi Korejskou republikou a průměrem vyspělých zemí. – Jeljanov, A., *M3MO* 1999, č. 5, s. 30.

²⁵⁾ Jakkoli trhem podněcovaná regionalizační dynamika má zejména ve východní Asii vyšší úroveň než jinde v rozvojovém světě, byt bez formálních institucí.

²⁶⁾ Projevují se zejména v jihovýchodní Asii formou „trojúhelníků růstu“ či jiných „přirozených hospodářských území“. Blíže viz např. Kovář, J., *Asie – dynamický kontinent*, Praha 1999, s. 172–5.

²⁷⁾ Regionalismus se nicméně definitivně zbavil zátěže studené války.

²⁸⁾ I když několik asijských zemí se k blo-

kům připojilo, buď pod tlakem (jako u socialistických zemí), nebo s úmyslem posílit své pozice v subregionu (např. Pákistán vůči Indii).

²⁹⁾ K duchovním otčům myšlenky nezúčastněnosti patřil v Asii především Néhrú, dále Sukarno a U Nu.

³⁰⁾ Hnutí hájilo zájmy členských zemí spíše navenek, zatímco na vnitřní problémy se nedostávalo zdrojů a často ani společných zájmů. Zejména nebylo úspěšné při pokusech o řešení narůstajících konfliktů mezi svými členy.

³¹⁾ Ekonomickou platformou rozvojového světa se stala „Skupina 77“, jež má dnes přes sto členů a spolupracuje s HNZ.

³²⁾ Např. letos v dubnu se v Havaně sešel první „summit Jihu.“

³³⁾ I proto, že studená válka neurčovala situaci Asie tak výrazně a ve své vyhraněné formě tam skončila dříve než v Evropě.

³⁴⁾ Bezpečnostní strategie USA pro Asii a ATO z r. 1995 byla založena na posílení existujících aliancí, byt na nových základech, na udržení přítomnosti předsunutých sil a na rozvoji regionálních institucí, které by však neměly nahradit aliance. USA si jsou vědomy rostoucího významu Číny v ATO.

³⁵⁾ I jeho dosud značné jaderné síly nyní představují nebezpečí spíše pro životní prostředí.

³⁶⁾ Jeho možné zhroutilí následky nejen pro Koreu. Naopak Korejská republika sleduje mírové znovusjednocení poloostrova a vůči Severu provádí politiku „slunečního svitu“, která ale není vždy chápána ani v USA. Naději na změnu situace v Koreji přinesl červnový summit.

³⁷⁾ Výrazné je u islámských skupin, propojených od Předkavkazí až do čínského Sin-fiangu s centrem a cvičištěm v Afghánistánu.

³⁸⁾ Již od r. 1993 jsou všechny konflikty v Asii vnitřní. A dnes jsou v té či oné míře financovány z drog.

³⁹⁾ S výjimkou Japonska a Číny totiž nemají větší vojenský průmysl. U některých usnadňovaly nákup výsledky asijského „zázraku“. V letech 1994–98 asijské země (bez Blízkého východu) na něj vynaložily 44,3 miliardy dolarů, tedy více než třetinu hodnoty všech transferů zbraní světa. *SIPRI Yearbook* 1999, s. 476.

⁴⁰⁾ Jaderný rámec bezpečnosti Asie tvořily již během studené války nejen SSSR a USA, ale komplikovala je Čína. Nověji k tomu viz zmíněné číslo 8 MP z r. 1998.

⁴¹⁾ Indie sice byla dlouhá léta předním iniciátorem odzbrojení, avšak nebyla spokojena s názory a postupy velmocí ani s tím, že byla vyloučena z „jaderného klubu“. Proto nepodepsala NPT ani CTBT.

⁴²⁾ Ani reakce Číny – součásti bezpečnostního komplexu jižní Asie – nebyla nakonec tak výrazná, i když se připojila k oficiálním slovním protestům Pětky. Hlásí se též k rozvojovému světu a vůči vyspělému používá prakticky stejných argumentů jako Indie a další státy.

⁴³⁾ Někteří američtí odborníci začali sice považovat jižní Asii za nejnebezpečnější ohnisko napětí ve světě, avšak spíše v souvislosti s rizikem nového indicko-pákistánského konfliktu a s mezinárodním terorismem.

⁴⁴⁾ Vzhledem ke křížícím se zájmům však byla vyhlášena jen některá. Mnohdy narážela na odpor velmocí, které nehodlaly přijmout omezení své vojenské činnosti. Někdy ale byl návrh namířen proti zájmům jiného regionálního státu, jako např. pákistánský v jižní Asii.

Asijská krize

RUDOLF FÜRST

tři roky poté

Ekonomický vývoj v zemích jihovýchodní Asie a Dálného východu, označovaných s oblibou jako „asijské tygří“, není od konce 90. let bez překvapení. Tím prvním byla měnová a finanční krize v roce 1997, která mimo postižených zemí samých (Thajsko, Jižní Korea, Indonésie, Malajsie, Filipíny, v menší míře i Hongkong, Singapur, Tchaj-wan) zaskočila i experty Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, stejně jako zahraniční investory.

Poté, co v těchto zemích došlo k propadu národních měn, ochromení finančních systémů, odlivu zahraničního kapitálu, poklesu na trzích s cennými papíry a vlně krachů podniků a bank, se prognózy překonání krize v roce 1998 rozcházejí. Tou dobou se předpokládalo ještě rok až dva trvajících úbytek HDP, k obnovení vysokého tempa růstu mělo dojít poté v rozmezí pěti až deseti let s ohledem na velmi diferencované podmínky v jednotlivých zemích (nejhorší Indonésie, nejlepší Singapur a Jižní Korea). Nicméně již na konci roku 1999 jevíly makroekonomické ukazatele sledovaných zemí překvapivě rychlejší růst, než jaký očekávaly krátkodobé prognózy. Například Asijská rozvojová banka (ARB) a MMF předpovídaly Jižní Koreji shodně dvouprocentní růst HDP v roce 1999 a čtyřprocentní (ARB), respektive 4,6 procenta (MMF), v roce 2000. Jižní Korea však již v loňském roce dosáhla dle údajů MMF růstu 10,5 procenta¹⁾ a naznačila tím, jak se může rozcházet teorie s praxí. Na druhou stranu vývoj v ostatních postižených zemích se prognózám růstu HDP v podstatě blíží.

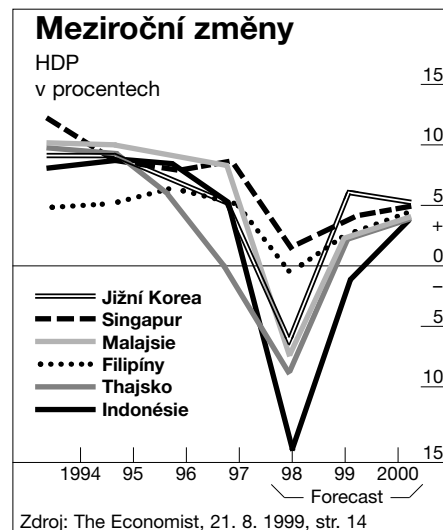
Zpochybnění „zázraku“

Co se týče samotného původu „asijského ekonomického zázraku“, jedná se spíše o vlastním silami zasloužený, a zejména *dobře prezentovaný a prodaný úspěch*, který byl založen na výhodě levné pracovní síly, kolektivity a disciplíny, využití importovaných technologií, obchodního nadání, racionální hospodářské politiky vlády, masivního přílivu zahraničního kapitálu (vyjma Japonska), ochoty otevřít západní trhy levnému zboží z Asie a v neposlední řadě i poválečné bezpečnostní architektury garantující mír a dlouhodobou stabilitu. Úspěšný hospodářsko-politický model asijského typu, existující v mnoha subvariantách, je spjat s kulturně-historickými specifiky jednotlivých států a současně také potvrzuje – na srovnání dvou korejských států či příkladu komunistické Číny (do 70. let), popřípadě Vietnamu a Barmy – jednoznačný neúspěch aplikace socialistického, respektive komunistického vzoru. V kontrastu

k nim autoritativní režimy se zaměřením na proexportní hospodářskou politiku se současně vysokou mírou regulace, protekcionismu, státních garancí bankovnímu sektoru a dobrých podmínek pro existenci drobného a středního privátního sektoru dokázaly v relativně krátkém období realizovat impozantní hospodářský růst. Ten přinesl i očividný vzestup životní úrovně a nebránil existenci politické plurality (více či méně formální) a prvků liberální demokracie, byť k nim vlastní tradice neposkytovaly žádný specifický základ.

Euforii z dlouhodobého a stabilního růstu však zmrzlil v roce 1997 pád thajského bahtu vyvolaný útokem zahraničního spekulativního kapitálu a následnou panikou, v jejíchž důsledku došlo k prudké devalvaci měn (zejména indonéská rupie – 76 procent, korejský won – 45 procent, thajský baht – 42 procenta, malajsijský ringgit – 37 procent, filipínské peso – 34 procenta, tchajwanský dolar – čtrnáct procent).²⁾ Byla to právě panika a hromadné stahování zahraničního (zejména krátkodobého) kapitálu, které způsobily prohloubení krize, jež podle S. Radeleta a J. Sachse nemusela mít tak zničující průběh a následky.³⁾ S odstupem několika let panuje víceméně všeobecná shoda s názorem uvedených autorů, že dlouhodobé svázání kursů národních měn s americkým dolarem a masivní příliv zahraničního spekulativního kapitálu na měnové a finanční trhy postižených zemí, které neměly dostatečné kontrolní mechanismy a nedodržovaly mezinárodně standardní pravidla pro bankovní dohled a tvorbu rezerv, byly skrytými slabými místy asijského modelu. Projevilo se i určité přecenění dosavadních možností rychle rostoucí ekonomik „asijských tygrů“ jak z pohledu jich samých, tak i ze strany Západu, kde příchod asijské krize také nikdo nepředvídal.

Přelom let 1998 a 1999 však přinesl další překvapení v zastavení prudkého poklesu HDP a obnovení růstu podle křivky ve tvaru „V“, a nikoli očekávaného průběhu ve tvaru „U“, jak ilustruje níže uvedený graf z loňského roku, předpovídající změny hodnot HDP na období let 1999 – 2000 včetně:

Zdroj: The Economist, 21. 8. 1999, str. 14

Nejnovější dostupná studie Mezinárodního měnového fondu WEO⁴⁾ zcela jednoznačně potvrzuje nastoupený trend růstu HDP. Podle ní došlo v roce 1999 k nejrychlejšímu meziročnímu vzestupu v Jižní Koreji (10,5 procenta), Malajsii (5,5 procenta), Thajsku (4,25 procenta) a také v Indonésii, kde se třináctiprocentní propad HDP (1998) snížil na tři až čtyři procenta. WEO předpovídá na rok 2000 zhruba sedmiprocentní růst v Jižní Koreji, Hongkongu, Singapuru, Malajsii a na Tchaj-wanu, o něco nižší růst se očekává v Indonésii, Thajsku a na Filipínách.

Pomoc a reformy

V roce 1997 byly krizí postižené země nuceny po devalvaci (a masivních ztrátách při pokusech národních bank o intervenci) přejít na plovoucí kursy měn. Po jednáních s MMF a Světovou bankou byl posléze realizován záchranný program tzv. „balíčků“ finanční pomoci Thajsku (17,2 miliardy dolarů), Indonésii (čtyřicet miliard dolarů) a Jižní Koreji (57 miliard dolarů).⁵⁾ Filipíny byly již předtím pod dohledem MMF v rámci zvláštního programu, Malajsie na dohodu s MMF nepřistoupila, mimo jiné i proto, že její hospodářský (v praxi osvědčený) systém pozitivní diskriminace na etnickém základě by nebyl pro požadavky MMF na liberalizaci a transparentnost přijatelný. Finanční pomoc fondu byla vázána na plnění souhrnu doporučení, z nichž nejdůležitější bylo zvýšení úrokových měr, omezení růstu inflace, posilování devizových rezerv za podmínky minimalizace zahraničních dluhů, provedení reformy a restrukturalizace bankovního sektoru, aplikace zákona o bankrotu, otevření finančních trhů pro zahraniční investory, snižování výdajů státních rozpočtů atd. Zdá se, že vedle účinku těchto nouzových standardních opatření, jež byla v době krize ochotně přijímána, měly asijské země přes mnohé pochybnosti v zahraničí vlastní zdravé makroekonomické základy, které přispěly k nečekaně rychlé revitalizaci.

K těm nejdůležitějším patří zejména prioritní orientace na export a vysoká míra úspor. Po devalvaci měn asijských zemí a vzhledem k příznivé situaci na světových trzích, dané růstem ve Spojených státech a v Evropské unii, k nepatrnému oživení v Japonsku, a zejména rostoucí spotřebitelské poptávce v Asii je právě růst exportu hybnou silou oživení. Vedle příznivých mezinárodních vlivů uvádí zpráva WEO i rostoucí domácí spotřebitelskou poptávku a růst míry investic. S růstem v Asii bude postupně doznívat restriktivní fiskální a měnová politika; vládní výdaje na záchranu a restrukturalizaci bankovního sektoru a financování projektů v infrastruktuře jistě také přispívají k postupnému oživení.

Znamená to tedy, že se ekonomiky krizí postižených asijských zemí již odrazily ode dna a předchozí vysoká tempa růstu HDP budou v následujících letech pokračovat? Pokud budou uplatněny výše zmíněné korekce měnové politiky a finanční systémy zohlední současné nároky na transparentnost, regulaci vstupu zahraničního kapitálu (zejména krátkodobého) a tvorbu úvěrových rezerv, pak se nebezpečí další měnové a finanční krize a jejího šíření jistě sníží.

Podstatné reformy finančních systémů, a zejména bankovních sektorů však teprve započaly a jsou v různých zemích v různém stadiu realizace s ohledem na ekonomické možnosti při likvidaci špatných úvěrů a současně na danou politickou situaci. Zatímco bankovní sektory na Filipínách, v Singapuru a Hongkongu patří k nejkvalitnějším v Asii a co do efektivity a transparentnosti se nejvíce blíží západnímu standardu, případ zemí jako Indonésie, Thajsko, Malajsie a Jižní Korea lze naopak považovat za vzor nečtnosti asijského systému. Dominantní postavení finančně silných rodinných klanů v bankovní i mimobankovní finanční sféře (zejména elitní vrstva čínské národní menšiny v Indonésii, Malajsii, Thajsku a na Filipínách ovládá zhruba 70 až 80 procent veškerého kapitálu) a jejich úzké vazby na vládnoucí politické elity jsou obecně známé.⁶⁾

Asijský kapitalismus

Již dlouho před vypuknutím krize shledávali západní pozorovatelé četné podivnosti asijského stylu v často zcela neprůhledných vlastnických strukturách bank, jejich vzájemném křížovém vlastnictví, přímém spojení s jinými finančními institucemi (investiční fondy, makléřské společnosti, penzijní fondy atd.), či v neúměrně vysoké míře úvěrového rizika, vysokém podílu krátkodobých úvěrů ze zahraničí, a zejména v ochotě vlád poskytovat spřízněným finančním skupinám lukrativní státní zakázky a garance na úvěry. V případě Jižní Koreje je státní byrokracie propojena s velkými konglomeráty – *čeboly* – řízenými rodinnými klany, které jsou napojeny na velké banky a těží ze systému státních záruk. Na rozdíl od ostatních se však v přípa-

dě Jižní Koreje jednalo větší měrou o rostoucí strukturální nevyváženost průmyslové sféry, předimenzování některých výrobních odvětví (například existence pěti velkých automobilek v zemi – Hyundai Motor, Daewoo Motor, Kia Motors, Ssangyong Motor, Samsung Motors) a zatížení velkých bank špatnými úvěry, obvykle na pokyn vlády.

Ať už se tedy jedná o ekonomické prostředí japonského a korejského typu (korejský model má z uvedených zemí k japonskému nejbližší), malé státy typu Singapur či Hongkong s převahou čínského etnika, nebo multikulturní a multietnické státy typu Indonésie a Malajsie, všude je třeba počítat s velmi specifickými typy hospodářsko-politického přístupu, jež lze zvenčí hodnotit jen s obtížemi a o to méně ovlivňovat. Hospodářská krize odhalila zjevnou zranitelnost asijských měnových a finančních systémů, uskutečnění nezbytných reforem však ani ve jménu autority mezinárodních finančních institucí nelze bezvýhradně vynucovat. Zůstává otevřenou otázkou, do jaké míry budou splněny požadavky MMF na umožnění většího přístupu zahraničních přímých investic, rušení nadbytečných výrobních kapacit, uplatnění zákona o bankrotu v praxi (nikoli jen formálně), propouštění přebytečných pracovních sil, respektování práv minoritních akcionářů a celého souboru opatření ohledně zvýšení úrovně bankovního dozoru, klasifikace špatných úvěrů atd. Jaký bude osud předsevzetí, vynucených potřebou vlád vyjít s fondem v době krize, po obnovení hospodářského růstu? Snad až nastupující mladá generace, která se vrací z prestižních amerických univerzit či zahraniční praxe, může do zaběhlého pořádku zavést moderní přístupy.

Nejbližší budoucnost snad naznačí, do jaké míry budou sledované země schopny navázat na období rychlého růstu před rokem 1997 a jak dlouho se jim to bude dařit. Příliv zahraničního kapitálu, odrážející vracející se důvěru investorů, bude muset být provázen nárůstem efektivity výrobců. Bude však růst „asijských tygrů“ pokračovat neomezeně dlouho, nebo se zpomalí a přejde do cyklické fáze stagnace a recese, jak by mohl naznačovat případ Japonska 90. let? V rozvinutých asijských zemích se markantní růst životní úrovně promítá i do zvyšování nákladů na pracovní sílu. Zdokonalování systémů sociálního zabezpečení (Japonsko, Jižní Korea) a nemožnost donekonečna odkládat řešení akutních ekologických problémů jistě také nutně povede k větším výdajům na tyto účely, a tedy i ke snižování dosavadní relativní výhody oproti Západu.

Japonské problémy

Podstatný vliv na oživení ve východní a jihovýchodní Asii má hospodářský potenciál Japonska, Číny a Jižní Koreje. Japonsko, druhá největší hospodářská velmoc světa, v průběhu 90. let procházelo obdobím stagnace, která nakrátko přerostla do

recese (1997 a 1998), a teprve letošní údaje výsledků za rok 1999 udávaly půlprocentní růst. Počátek ekonomických těžkostí Japonska se datuje na počátek 90. let, kdy docházelo k nadměrnému posilování hodnoty jenu, prudkému poklesu cen akcií a nemovitostí. Zatímco světoznámé japonské koncerny zaplavovaly svět zbožím, některá domácí odvětví (stavebnictví, zemědělství, energetika, bankovníctví, pojišťovnictví atd.) nebyla nikdy vystavena zahraniční konkurenci, zaostávají a žijí z desetiletí trvajících finančních podpory vlád. Zásadní problém japonské ekonomiky spočívá v nutnosti strukturální přestavby.

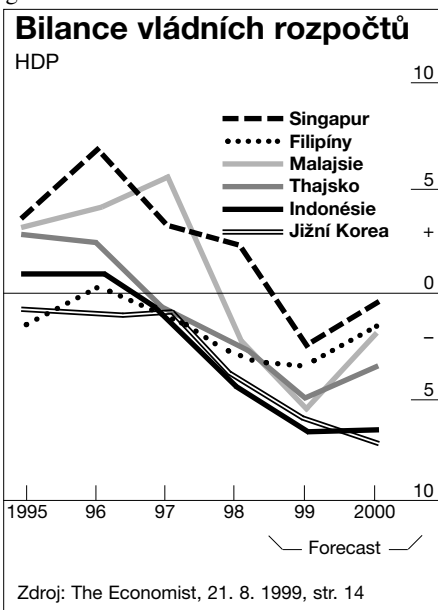
Vysoká míra státního intervencionismu a přerozdělování financí, komplikovaná byrokracie vycházející ze složitosti japonské společnosti a její mentality, nákladný sociální systém, udržování vysokého stupně zaměstnanosti a celoživotního kariérního růstu zaměstnanců – to vše je třeba pod tlakem ekonomického zpomalení reformovat. Avšak tato nepopulární opatření nelze od koalice vedené Liberálně demokratickou stranou, která se s krátkými přestávkami udržuje u moci po desetiletí a je se státním byrokratickým molochem dobře srostlá, příliš očekávat. Spíše bude pokračovat politika vysokých vládních výdajů do infrastruktury a pomoci špatným úvěry zatíženému bankovnímu sektoru. Vládní deficit však již dosahuje třináct procent HDP (nejvyšší v zemích OECD⁷⁾), a hodnota veřejného dluhu se odhaduje na 130 procent HDP⁸⁾, nezaměstnanost se pohybuje již okolo pěti procent (na japonské poměry neslýchaně mnoho) a obavy z nejisté budoucnosti se odrážejí v nízké spotřebitelské poptávce, která brání vybědnutí z deflace. Nevyhovující demografický trend směrem k relativnímu poklesu podílu ekonomicky aktivní složky obyvatelstva, obavy z budoucího růstu daní, vynuceného potřebou ufinancovat vládní deficit, a nedostatečná poptávka spotřebitelů jsou hlavními překážkami budoucímu ekonomickému rozvoji Japonska.

Vzhledem k obchodním, investičním a finančním vazbám k celému regionu hraje Japonsko aktivní úlohu na mezinárodní scéně. Kromě výrazného podílu na finanční výpomoci MMF asijským zemím (Jižní Koreji, Thajsku a Indonésii) bylo také Japonsko s podporou některých zemí ASEAN zastáncem vytvoření regionální mezinárodní finanční struktury, Asijského měnového fondu (AMF), jakési paralely MMF v Asii. Záměr vytvořit organizaci, která by stabilizovala měnové a finanční systémy asijských zemí, však narazil na nesouhlas Spojených států a Evropské unie a vyvolal kritiku západních expertů poukazujících na riziko zvyšování morálního hazardu vlád při nadměrném mezinárodním zadlužování i riziko útoku spekulativního kapitálu na měny s fixním kursem. Nicméně po předchozím neúspěchu „Mijazawovy iniciativy“ bylo na letošním zasedání Asijské rozvojové banky v thajském městě Chiang Mai dosaženo dohody v rámci uskupe-

ASIE NA PRAHU TISÍCIETÍ

ní zemí tzv. ASEAN + 3 (Japonsko, Čína, Jižní Korea) o vzájemné výpomoci v případě měnových krizí formou půjček ze státních devizových rezerv zúčastněných zemí. Podle některých zahraničních komentářů⁹⁾ se Japonsko nevzdalo myšlenky vytvoření mezinárodního měnového systému v Asii bez vazby na americký dolar, nýbrž na koš měn se zastoupením japonského jenu. Jedná se tu o snahu posílit mezinárodní význam japonské měny.

Příslibem oživení v regionu se zdají být nejnovější hospodářské výsledky Jižní Koreje: jak růst exportu, který je bezpochyby plodem ambiciózní proexportní politiky vlády, tak zprávy o restrukturalizaci velkých podniků (viz například rozpad Daewoo) a o vstupu zahraničních investorů. Příklad fúze automobilových koncernů Renault–Samsung, Ford–Daewoo a Daimler–Chrysler–Hyundai se zdá rozleptávat tradiční vypjatý nacionalismus Korejců, zahalený do ekonomického hávu. Jednoznačně optimistické předpovědi obnovení růstu v Jižní Koreji však poněkud koriguje vývoj vnitřního zadlužení v porovnání s ostatními asijskými zeměmi, jak znázorňuje následující graf:

Čínské přísliby

Jestliže se naděje vkládané do Japonska coby možného motoru oživení asijských ekonomik zatím nevyplnily, nic převratného nelze zřejmě očekávat ani od lidové Číny. Impozantní dvouciferný růst z poloviny 90. let se v roce 1999 snížil na „pouhých“ sedm procent. Samotný údaj růstu vytržený z kontextu ostatních makroekonomických veličin však situaci v čínské ekonomice nevyčerpává. Jedním z klíčových problémů proreformní vlády premiéra Ču Žung-ŕiho je restrukturalizace státního průmyslového sektoru a reforma zadluženého bankovníctví. Toto břemeno, zděděné po předchozích vládách, nutí současné vedení k pokračující-

címu zadlužování státu (nynější veřejný dluh činí devatenáct procent HDP); vzhledem k současné finanční politice, jež nemůže zastavit další tvorbu nevratných úvěrů podnikům, vzrůstají podle N. Lardyho obavy, že prudce rostoucí veřejný dluh již v roce 2008 dosáhne sta procent HDP a podíl špatných úvěrů vystoupí na 55 procent HDP.¹⁰⁾ To by znamenalo nutnost zvýšit daňové příjmy státu, které povážlivě klesají (v roce 1989 dosahovaly příjmy státu z daní výše třiceti procent HDP, v roce 1998 již jen dvanácti procent!¹¹⁾), a drasticky zabránit dalšímu růstu špatných úvěrů, i za cenu útlumu financování ztrátových státních průmyslových podniků s následným zvýšením sociálního napětí. Výdaje do infrastruktury a sociálního systému by musely být radikálně seškrtány v té nejméně vhodné době, kdy je vláda nucena redukovat přezaměstnanost, v Číně tradiční.

Čínská měnová politika je v zahraničí vysoce hodnocena pro korektní přístup vůči sousedním zemím spolu s odkládním záměru devalvovat RMB (jüan). Měnová a finanční krize se Číně vyhnula spíše z technických důvodů, neboť RMB není směnitelný a příliv zahraničního kapitálu na čínský akciový trh byl administrativně regulován. Podle mezinárodních kritérií je přes své výtečné makroekonomické výsledky Čína spíše pokládána za zemi, která se musí přednostně zabývat svými vnitřními problémy, a to dříve, než začne výrazně přispívat k ekonomickému růstu regionu. Po vstupu do Světové obchodní organizace však dříve do sebe uzavřená a monopolizovaná ekonomika ČLR bude moci využívat i pozitivních přínosů globalizace.

¹⁾ World Economic Outlook (IMF), May 2000, str. 28–29, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2000.

²⁾ Zaokrouhlené údaje za období 1997/98 převzaty z H. Wagner, *The Invisible Hands, Who Paid the Bill and Who Made a Bargain in the Asian Financial Meltdown?* The Journal of East Asian Affairs, Summer/Fall 1998, str. 609–610.

³⁾ S. Radelet, J. Sachs, *The Onset of the East Asian Crises*, Harvard Institute for International Development, 1999.

⁴⁾ World Economic Outlook (IMF), May 2000, str. 28–29, tamtéž.

⁵⁾ Údaje převzaty z S. Radelet, J. Sachs, viz výše, str. 23.

⁶⁾ Viz např. V. Mallet, *The Trouble with Tigers, The Rise and Fall of South-East Asia*, 1999.

⁷⁾ Gillian Tett, Michio Nakamoto, *Japan debt up 13% to record*, Financial Times, June 24/25, 2000.

⁸⁾ *Japanese Cynism*, Far Eastern Economic Review, July 6, 2000, str. 8.

⁹⁾ Viz např. G. Pierre Goad, *Asian Monetary Fond Reborn*, Far Eastern Economic Review, May 18, 2000, str. 54.

¹⁰⁾ S odvoláním na N. Lardyho viz Bruce Gilley, *Moment of Truth*, Far Eastern Economic Review, June 15, 2000, str. 60.

¹¹⁾ *Red Alert*, The Economist October 24,

**Příčiny zintenzivnění výzkumu, vývoje a výroby balistických raket v Asii v 90. letech je nutné hledat nepochybně na pozadí složitého, konfliktního vývoje v jednotlivých asijských subregionech, který má mnohdy určité souvislosti s obdobím studené války. Neřešené pohraniční spory a konflikty všeho druhu, ideologická či náboženská nesnášenlivost či snaha pojitit dosa-
vadní status quo motivují asijské země k úsilí dosáhnout vojensko-strategické převahy nad protivníkem.**

Balistické rakety zůstanou pro problémové asijské země i v budoucnosti hlavním zbraňovacím prostředkem, zvláště v kombinaci s hlavicemi WMD (zbraně hromadného ničení). Budou zbraní určenou pro použití v krajní nouzi v případě napadení. Jejich použití během válečného konfliktu je mnohostranné v souvislosti s možností použití různých hlavic a technických doplňků. Ve prospěch balistických raket svědčí technické vlastnosti: vysoká rychlost, zatím málo spolehlivé protiraketové systémy, relativně nízká cena ve srovnání s bojovými letadly i dostatečná schopnost „přežít“ po vypálení na cíl. Staly se symbolem úspěšnosti režimů, jejich legitimity i respektu v regionálním či světovém měřítku.

Důvody k obavám z jejich šíření souvisejí s očekávanými globálními procesy v prvních dekádách 21. století, které lze shrnout následovně:

- dynamický nárůst technologií dvojho užití
- únik tajných materiálů v období informační liberalizace a internetu
- značná poptávka po technologiích spojených s kosmickým výzkumem v době informační revoluce, které mají mnohdy dvojí užití
- nedostatečné nadnárodní mechanismy pro kontrolu výrobních, výzkumných i obchodních subjektů během procesu jejich zapojování do globálního řetězce příjemců špičkové techniky
- oslabení kontrolní funkce státu v epoše globalismu ve vztahu k šíření raketových zbraní a techniky.

Z toho vyplývá, že okruh držitelů raketové technologie v Asii i dalších regionech může v poměrně krátkém časovém období významně narůst. Nedostatečné kontrolní mechanismy a nedisciplína některých hlavních exportérů tomu napomáhají.

Názory na protiraketovou obranu

Především Spojené státy se snaží prokázat realnost nasazení či využití balistických raket problémových zemí mimo daný region a v této souvislosti i přímé ohrožení území USA a spojenců z NATO.¹⁾ V reakci na toto nebezpečí v současnosti usilují o vyvinutí účinného protiraketového systému na ochranu sebe a svých spojenců, známý pod zkratkou TMD (Theatre Missile Defence). Souběžně s tímto projektem je intenzivně rozvíjen zvláštní protiraketový program nazvaný

Raketové zbrojení v Asii

JAROSLAV BUREŠ

Národní raketová obrana (NMD), určený výhradně pro obranu vlastního území.

V rámci Evropské unie převažuje názor, že se Kontrolní režim raketových technologií (MTCR) ustanovený v roce 1987, spolu s dalšími kontrolními mechanismy, stane v této etapě dostatečným štítem proti šíření raketové techniky či přímému raketovému ohrožení ze strany některých rozvojových zemí. Podle tohoto názoru tedy není třeba vyvíjet nákladné protiraketové systémy s nejistou spolehlivostí. Po válce v Zálivu, kdy byla odhalena úzká spolupráce některých západních zemí při realizaci raketového programu Iráku, byla přijata ve většině členských zemí Unie velmi přísná dodatečná opatření na zabránění vývozu raketové techniky a technologií dvojího užití do rizikových zemí.

Situaci komplikují i rozdílné postoje Unie, Ruska, Spojených států a Číny, pokud jde o možnost rozmístění regionální protiraketové obrany v Asii. Obháječi takové obrany argumentují tím, že může rozhodujícím způsobem odradit potenciálního agresora od prvního úderu. Expertní skupina ustanovená při Stockholmském výzkumném ústavu varuje na příkladu Blízkého východu před rozmístěním protiraketových systémů, které mohou komplikovat obranné plánování a podstatně zvýší výdaje regionálních států, uvolňované dosud na raketové zbrojení.²⁾

Největšími odpůrci americké protiraketové obrany jsou Rusko a Čína, jež obviňují Spojené státy, že chtějí zvrátit dosavadní poměr vojenských sil ve světě ve prospěch Severoatlantického paktu a svůj prospěch. Taková situace by podle nich nastartovala nové závody ve zbrojení a zhoršila by celkově pozitivní mezinárodní ovzduší po skončení studené války. Rusko v tomto kontextu varuje před porušením americko-sovětské smlouvy o omezení systémů protiraketové obrany z roku 1972, známé jako smlouva ABM.

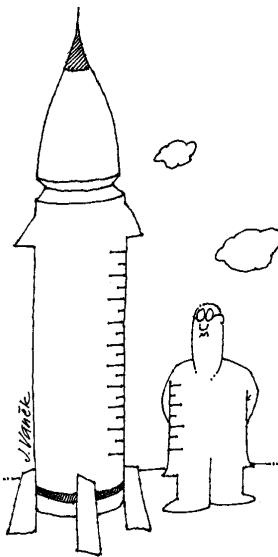
Rusko v této souvislosti vyvíjí tlak na problémové asijské země, aby zastavily či alespoň zmrazily rozvoj raketových zbraní. Severokorejský vůdce Kim Čong-il už slíbil v červenci během Putinovy návštěvy v Pchjongjangu, že je ochoten zastavit vývoj svého raketového programu výměnou za přístup k raketové technologii jiných států pro mírový kosmický výzkum. Je známo, že ruské výzkumné instituce a výrobní podniky od 90. let úzce spolupracují s Íránem při rozvoji jeho raketového programu. Důsledná kontrola vývozu technologie, součástí a know-how v kombinaci s nátlakem či příslibem kompenzací mohou odradit i Írán od dalšího rozvoje raketové techniky. Obavy panují s ohledem na možné předávání pákistánské tech-

nologie výroby jaderné zbraně a příslušných raketových nosičů dalším islámským zemím.

Hrozba pro bezpečnost USA

V 90. letech se velké množství amerických institutů, komisí či státních orgánů zabývalo cíleně problematikou balistických raket ve vybraných problémových rozvojových zemích.³⁾ Většina z nich došla k závěru, že budování protiraketového deštníku pro Spojené státy a spojenecké země bude nezbytným krokem s ohledem na možnost náhodného úderu. Nejcitovanějším dokumentem jsou závěry Komise pro zhodnocení hrozby balistických raket pro USA, která je spíše známa pod názvem Rumsfeldova komise.⁴⁾ Podle ní jsou některé problémové země schopny během pěti let (v případě Iráku do deseti let) svými balistickými raketami bezprostředně ohrozit americké území. Oponenti zlehčují její závěry argumenty, že byly vypracovány na objednávku za účelem urychlení realizace komplexní americké protiraketové obrany. V pozadí rozhodnutí je údajně i úsilí zbrojního komplexu o zajištění vyšších zisků a nebezpečné kalkulace globálního charakteru ve vztahu k Rusku a Číně. Podle některých odborníků je i odhad data získání raket dlouhého doletu v případě některých rozvojových zemí přehnaný. Musely by totiž překonat velmi složité technické překážky v příliš krátkém časovém horizontu.

Dalším klíčovým dokumentem je zpráva CIA z roku 1999, která dokonce varuje, že stupeň ohrožení Spojených států, způsobený raketovými hlavicemi WMD ve vlastnictví problémových zemí, je dokonce vyšší než v době studené války.⁵⁾ Zdůrazněno je nebezpečí přeměny severokorejských raket Taepodong na nosiče s dlouhým doletem a větší nosností. Severní Korea je schopna provést tuto konverzi prakticky kdykoli. Spojené státy se cítí ohroženy i raketami dlouhého doletu v možném vlastnictví Íránu a v delším horizontu i Iráku (pravděpodobně v druhé polovině příští dekády). Kalkuluje se dokonce s možností odpálení raket s menším dosahem z vodních plošin, lodí či letadel. Hypoteticky se zvažuje potenciální rozmístění balistických raket v okolních zemích. V tom-

to kontextu se zvyšuje tlak na posílení vnitřních bezpečnostních opatření na území Spojených států, jako je například ochrana utajovaných informací a snížení rizika špionáže.

Balistické rakety ve vybraných zemích⁶⁾

V posledních třech letech zaznamenaly některé asijské země pozoruhodný rozvoj balistických raket středního doletu⁷⁾ na bázi severokorejských raket Nodong a v případě Číny i dlouhého doletu, které by vzhledem k svému dosahu mohly teoreticky ohrozit i Evropu, Rusko či Spojené státy. Pákistán vypustil Ghauri (dosah 1300 km), Írán Šaháb 3 (1300 km), Indie Agni 2 (2400 km), Čína DF 31 (6000 km) a nejvíce znepokojila zkouška severokorejské třístupňové rakety Taepodong-SLV (4000 km). Britský nedělník The Sunday Times informoval s odvoláním na izraelské zdroje o úspěšné zkoušce izraelské rakety středního doletu (1500 km) u břehů Srí Lanky.

Zmíněné rakety v mnoha případech ohrožily regionální poměr sil a přinutily ostatní země k bezpečnostním protiopatřením. Například rychlost íránské rakety středního doletu Šaháb 3 je větší než u raket krátkého doletu (například Scud) a nelze ji sestřelit protiraketovými střelami Patriot, jež vlastní v současnosti Izrael. Výpuštění rakety Šaháb 3 nastartovalo novou etapu spolupráce mezi Izraelem a Spojenými státy při vývoji adekvátní raketové obrany. Spojené státy vedly rozhovory o perspektivním rozmístění protiraketové obrany i s dalšími zeměmi (Egypt, Turecko, Jordánsko a členská země GCC).

Je pravdou, že žádná z asijských problémových zemí zatím nedokáže vyrobit mezikontinentální balistickou raketu (ICBM), ale některé jsou tomuto cíli poměrně blízko. Severní Korea bude pravděpodobně usilovat v nejbližších letech o přeměnu Taepodongu z kosmického prostředku (SLV – Space Lanche Vehicle) na ICBM. Není vyloučeno, že přispůsobí Taepodong 1 většímu zatížení a vybaví jej jadernou hlavicí. Pravděpodobnější je však vývoj nového typu rakety Taepodong 2 (ICBM), která bude schopna nést podstatně těžší hlavicí.

S ohledem na mezinárodní hospodářsko-politické cíle a bezpečnostní aspekty se nezdá pravděpodobné, že by Rusko či Čína dodaly problémovým asijským zemím kompletní sestavy nebo technologie ICBM či SLV. Obě země však pomáhají vylepšovat některé technické parametry, jež usnadňují budoucí výrobu ICBM. Rusko v poslední době spolupracuje s Indii při modernizaci kosmických raketových prostředků (SLV). Ruští odborníci pomáhají propojovat naváděcí systém rakety s pohonným systémem prvního a druhého stupně s cílem zvýšit přesnost indických raket. Indie vlastní velmi rozvinutý průmyslový komplex se zaměřením na kosmické prostředky (SLV) a je schopna bez cizí pomoci vyrábět vlastní rakety (např. Súrja a Prithví). Zvládla i velmi složitou techniku samostatného navádění několika raketových hlavic na cíle (MIRV).

Čína a snad i Rusko pomáhaly Severní Koreji zvládnout náročnou technologii pro-

pojení motorů Scudů a všech stupňů rakety, které byly uplatněny při konstrukci raket Nodong a Taepodong 1. Není vyloučeno, že se tímto směrem může v budoucnosti vydat i Írán při konstrukci složitějších a výkonnějších balistických raket středního a dlouhého doletu bez předchozího dlouhého testování.

Pákistánský raketový program patří v současné době mezi nejnávštěvnější, avšak je velmi závislý na spolupráci s Čínou a KLLDR. Pákistán vlastní rakety středního doletu Ghaurí, Šahín 2 a ve vývoji jsou další rakety středního doletu: Ghaznaví, Abdalí a Babrí. Stimulem pro rozvoj raketové techniky jsou dlouhodobě konfrontační vztahy s Indií a snaha o přibližnou vojenskou rovnováhu sil s východním sousedem Pákistánem. Zájem je orientován na získání dokonalého nosiče jaderné hlavičky.

Syrský raketový program neznamena v nejbližším období hrozbu pro Evropu či Spojené státy, protože je určen především jako prostředek odstrašení před možným útokem ze strany Izraele a v poslední době i Turecka. Sýrie vlastní pouze balistické rakety krátkého doletu, jež také vyrábí.⁸⁾ Scud B je určen pro taktické vojenské účely a méně přesný Scud C je užíván jako nosič chemických látek. Sýrie se připravuje na zahájení výroby raket krátkého doletu M-9 a M-11 a rovněž raketových motorů na pevné palivo. Protiraketovou obranu Izraele hodlá překonat současným nasazením většího počtu balistických raket odpálených v jedné salvě a za tímto účelem zvyšuje počty odpalovacích zařízení. Sýrie projeví zájem o koupi ruského protiraketového komplexu S-300.

Velké problémy působí objektivní zhodnocení současné irácké raketové síly, protože některé údaje jsou uváděny na základě neověřených hypotéz. Irácký raketový program před válkou v Zálivu byl velmi pokročilý z hlediska kvality i kvantity. Pilířem raketové úderné síly byly vylepšené scudy krátkého doletu nazvané Husajn, Hidžra a Abbás. V pokročilem stadiu byly programy na výrobu třístupňových raket středního doletu Ábid, Tammúz, Badr, na jejichž realizaci se podíleli i vědci a konstruktéři z jiných zemí. Na základě rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 687 musel Irák zlikvidovat všechny své balistické rakety s dosahem nad 150 km i jejich hlavičky. Mise UNSCOM však nebyla schopna potvrdit zničení či použití u všech raket a hlaviček. Přesně se neví, kolik raket z celkového počtu 820 bylo zničeno v irácko-irácké válce, kolik ve válce v Zálivu a kolik použito pro irácké statické testy.⁹⁾ Počítání je ztíženo i tím, že blíže neurčený počet klíčových náhradních dílů si vyráběl Irák sám. Objevuje se velké množství dohadů o počtech zatajených balistických raket či hlaviček. Irácké vedení je rovněž v podezření, že ukrývá zásoby pohonných směsí a biologických či chemických látek.

Irák pokračuje legálně ve vývoji balistických raket typu Abábil a Samúd s velmi krátkým dosahem (do 150 km), což mu dovoluje ověřovat prakticky výsledky svého výzkumu s pomocí testů a udržet část infrastruktury, jakož i rozvíjet talent svých techniků.

Charakteristickým trendem v 90. letech je

spolupráce mezi problémovými zeměmi při získávání raketové technologie a know-how. Spolupráce existuje mezi Severní Koreou na jedné straně a Íránem, Sýrií, Libyí na straně druhé. Írán dokonce financoval (dodávkami ropy) vývoj severokorejské rakety Scud-Mod B a snad i Nodong. Dílčí spolupráci lze vystopovat i mezi Íránem a Sýrií nebo Íránem a Pákistánem. Obchod s balistickými raketami je velmi lukrativní a Severní Korea podle odhadů vydělá ročně jednu miliardu dolarů vývozem raket a raketové technologie do Íránu, Sýrie, Egypta či Libye. Z těchto důvodů se bude velmi těžko vzdávat výzkumu, výroby a vývozu balistických raket a jejich komponentů bez náležité finanční kompenzace.

Všechny sledované asijské země, včetně embargoovaného Iráku, vlastní s velkou pravděpodobností i biologické a chemické hlavičky k raketovým nosičům. Některé země však nezvládly technologii propojení hlavičky s nosnou raketou, a především sestupový modul RE (reentry vehicle). V důsledku toho může dojít k silnému ohřívání hlavičky v sestupové fázi letu a následnému znehodnocení biologického či chemického obsahu. Pákistán, Indie a snad i Severní Korea vlastní jaderné zbraně a Írán o ně usiluje. Na Blízkém východě slouží chemické a biologické zbraně arabských zemí a Íránu jako protiváha izraelskému jadernému potenciálu, který čítá podle odhadů 100–200 jaderných hlaviček.

Velmi zářející je rychlost, s jakou se některé rozvojové asijské země přeměnily z výlučných dovozců raketové techniky, technologie i know-how ve výrobce či dokonce vývoze raketových položek a technologie. Některým (například Iráku či Íránu) na to stačilo pouhých deset let. V prvním stadiu byla vytvořena „scudová infrastruktura“ (montážní a zkušební zařízení). Snahou bylo dosáhnout optimální konverze s pomocí propojování součástí a náhradních dílů či odlehčování konstrukce dovezených scudů. Tímto způsobem vznikaly více či méně zdařilé verze raket krátkého doletu. Sýrie a Egypt se spokojily s touto fází výrobního cyklu. Severní Korea, Írán a Irák se s cizí pomocí soustředily na technologii propojování raketových motorů (tzv. clustering) a stupňů z různých raket, zlepšování funkcí motoru a odlehčení konstrukce na úkor palivové nádrže, aby se prodloužil dosah. Pozornost byla věnována RV modulům, naváděcím systémům a palivu. Vznikla tak celá plejáda složitějších balistických raket středního doletu.

Kontrolní režim raketových technologií (MTCR)¹⁰⁾

Obecný trend zaměřený na kontrolu a snižování počtu balistických raket zahájila vlastně už série bilaterálních dohod mezi tehdejšími velmocemi Sovětským svazem a Spojenými státy (SALT, INF, START I, START II a obecně i ABM), které se nevztahovaly na rozrůstající se členy „raketového klubu“. Všeobecné obavy vzbuzovaly případy nasazování balistických raket během různých mezistátních konfliktů a občanských válek na Blízkém východě v 80. a 90. letech.¹¹⁾ Spojené státy pod vlivem prvních negativních zku-

šeností navrhly v roce 1987 Kontrolní režim raketových technologií (MTCR).

Cílem MTCR je dohled nad vývozem raketové techniky a položkami dvojího užití. Rusko, Čína a většina zemí Evropské unie jsou přesvědčeny, že systém MTCR má sice jisté nedostatky, ale po jejich odstranění může být dostatečnou ochranou před únikem raketové technologie do problémových zemí. Spojené státy sázejí na kombinaci MTCR s patřičnou protiraketovou obranou.

Hlavním недостатkem MTCR je jeho právní nezávažnost. Proto nebyl zaveden ani žádný monitorovací systém, nezbytný pro kontrolu dodržování režimu. Neexistuje prostředek či nástroj kolektivní odpovědnosti, který by byl uveden do chodu v případě porušování základních ustanovení. Některé členské země využívají vágnosti několika článků dokumentu k méně zásadovému, pragmatickému výkladu obsahu MTCR v souladu s vlastními obchodními zájmy či zahraničními prioritami.

Směrnice MTCR toleruje vývoz širokého spektra raketové technologie a systémů. Nevztahuje se například na rakety s užitečným zatížením do 500 kg a doletem nepřekračujícím 300 km, které při nasazení proti jaderným, biologickým i chemickým zařízením-cílům jsou velmi nebezpečné. Kromě toho mohou být pohodlně konvertovány na výkonnější raketové systémy. Naštěstí MTCR od roku 1993 zahrnuje kontrolu všech balistických raket-nosičů zbraní hromadného ničení bez jakéhokoli omezení. Nedostatečně však pokrývá problematiku raket s křížovou dráhou letu typu cruise, jejichž technologie může být využívána při konstrukci balistických raket. Některé země kritizují skutečnost, že MTCR se orientuje pouze na balistické rakety coby „zbraň chudých“ a vůbec nekalkuluje s použitím letadel jako nosičů zbraní hromadného ničení.

Problémem je, že mezi signatáři MTCR nenajdeme řadu asijských výrobců, jako jsou Indie, Pákistán, Írán, Sýrie, Izrael, Severní Korea a Čína. Tyto země se často nezúčastňují ani seminářů, konferencí či různých setkání, přestože to stanoví MTCR povolují. Ty rovněž umožňují nečlenským zemím zavázat se k dodržování předpisů MTCR a zbrojních dodatků, aniž by se musely stát členem skupiny. Pravou příčinou těchto postojů může být negativní image MTCR jako „spolku privilegovaných vyspělých zemí“ a malá výhodnost členství pro chudší rozvojové země.

Nedostatky jsou též na straně asijských rozvojových zemí. Velmi složité je přesvědčit je, aby kontrolovaly vývoz a šíření raketové techniky. Pouze několik z nich zavedlo a uplatňuje kontrolní systém plně kompatibilní s požadavky MTCR. A jen tři z nich vypracovaly vlastní kontrolní seznam MTCR (Jižní Korea, Honkong a Japonsko). Sledování vývozu techniky potřebné pro výrobu balistických raket je tudíž těžko uskutečnitelné bez americké pomoci a mnohdy i s použitím donucovacích metod, například v podobě embarga proti vybraným firmám-vývozcům raketové techniky.

Korea: Včera válka, zítra mír

¹⁾ V americké odborné literatuře věnované balistickým raketám se objevuje pro označení problémových zemí termín „rogue states“ (uličnické státy), popřípadě i „outlaw states“ (státy stojící mimo zákon). Jsou mezi ně zařazovány: Írán, Irák, Severní Korea, Libye a občas i Sýrie.

²⁾ Jones, P.: „Towards a Regional Security Regime for the Middle East: Issues and Options“, SIPRY, December 1998, pp. 43.

³⁾ Z nejznámějších je možné jmenovat Centrum pro obranné informace (CDI), Federaci amerických vědců (FAS), Agenturu pro kontrolu zbraní a odzbrojení (ACDA), Komisi pro revizi programu pro nešifrování (NPRC) zřízenou pod ministerstvem obrany, washingtonské ústavy CATO Institute a Heritage Foundation, Americký úřad pro nešifrování při ministerstvu zahraničí aj.

⁴⁾ Rumsfeldova komise (Commission to Assess the Ballistic Missile Threat to the United States) byla vytvořena americkým Senátem v roce 1998 a na její činnosti se podílelo několik desítek špičkových odborníků na problematiku balistických raket z USA i některých evropských států. V jejím čele byl bývalý americký ministr obrany D. Rumsfeld. Závěrečný dokument zhodnotil stupeň ohrožení USA balistickými raketami problémových rozvojových států, Ruska a ČLR.

⁵⁾ Dokument vypracovala a předložila v září 1999 instituce National Intelligence Council pod názvem „Foreign Missile Developments and Ballistic Missile Threat to the United States Through 2015“. Zpráva se zabývala Severní Koreou, Íránem, Irákem, Ruskem a Čínou.

⁶⁾ Hodnocením technických schopností balistických raket vybraných asijských států se podrobně zabýval grantový projekt pod názvem „Současná bezpečnostní situace v Asii z hlediska raketového zbrojení a prognóza dalšího vývoje“, vypracovaný v roce 1999 kolektivem autorů z Ústavu mezinárodních vztahů v Praze.

⁷⁾ Balistické rakety se podle dosahu rozdělují:

- rakety krátkého dosahu SRBM (obvykle 150–799 km, podle Pentagonu méně než 1100 km);
- rakety středního dosahu MRBM (obvykle 800–2399 km, podle Pentagonu 1100–2750 km);
- raketa s prodlouženým středním dosahem IRBM (obvykle 2400–5499 km, podle Pentagonu 2750–5500 km);
- mezikontinentální raketa ICBM (dosah větší než 5500 km).

⁸⁾ Podrobně viz Jane's Defence Weekly, 10. 3. 1999, s. 39.

⁹⁾ Odhady zatajených iráckých raket se pohybují v rozmezí 11–85 kusů. Podrobně viz: „UNSCOM Head Says Iraq has Operational Missile Force“, Arms Control Today, 1997/1–2.

¹⁰⁾ Byl vytvořen v roce 1987 a do dnešní doby se k němu připojilo celkem 33 členů včetně České republiky. Hlavním dokumentem je Missile Technology Control Regime Guidelines (Směrnice MTCR). Součástí dokumentu je seznam obsahující dvě kontrolní kategorie, z nichž jedna zahrnuje kompletní raketovou techniku a její subsystemy a druhá komponenty, materiály, technologie a materiály dvojího užití.

¹¹⁾ Balistických raket bylo použito v následujících případech: blízkovýchodní konflikt; „válka měst“ během iránsko-irácké války (1988); odpálení dvou libyjských scudů na americkou pobřežní hlídku u ostrova Lampedouse poblíž Itálie (1986); válka v Zálivu (1990–91); občanské války v Jemenu (1994) a Afghánistánu; iránské scudy byly nasazeny proti iránské opozici v Iráku (1999).

Když si letos 13. června poprvé po padesáti letech pohlédli do očí nejvyšší vůdci obou Korej, vůbec to nevypadalo jako summit států, jež jsou technicky dosud ve válce. Spíše to připomínalo úsměvné setkání dvou příbuzných, kteří se delší dobu neviděli.

Severokorejský diktátor Kim Čong-il, který rozhodně nepůsobil jako válečný štváček, jenž by dal život za atomovou pumu, šokoval svět už tím, že osobně přivítal do té doby „zapovězeného“ jihokorejského prezidenta Kim Te-džunga na letišti a potřásl si s ním rukou. V tu chvíli mnozí Jihokorejci, kteří sledovali průběh historického pchjongjangského summitu v přímém přenosu, začali spontánně tleskat. Nechyběly ani slzy dojetí. Bylo to, jako by se poslední fronta studené války znenadání rozplynula.

Potlesk mezitím dozněl, zjitřené emoce na obou stranách rozděleného poloostrova opadly a nastala doba střídavého hodnocení toho, co vlastně summit přinesl z hlediska konečného usmíření komunistického Severu s demokratickým Jihem.

JAK TO VŠECHNO ZAČALO

Fatální rozdělení Korejského poloostrova, jež činí z této oblasti dodnes jednu z nejnákladnějších na planetě, je možná posledním anachronismem druhé světové války. Základní podmínky ke zcela odlišnému vývoji obou částí po vyhnání Japonců byly dány vytvořením americké a sovětské okupační zóny, oddělených 38. rovnoběžkou. Zatímco na severu vznikla pod přímým vlivem Sovětského svazu stalinistická KĽDR (vyhlášena 9. září 1948), Korejská republika na jihu (vyhlášena 15. srpna 1948) se stala prozápadní diktaturou. 25. června 1950 vtrhly oddíly Severu na území Jihu, aby se pokusily násilně znovu sjednotit poloostrov. Po boku jihokorejské armády stanuly se souhlasem Rady bezpečnosti OSN síly šestnácti zemí, jejich podstatnou část ovšem tvořili Američané. Na straně agresora vystupovali čínští „dobrovolníci“.

Když po 1127 dnech zbraně umlkly, brutovražedný konflikt neměl vítěze ani poraženého, a ani mírovou smlouvu. Válka nevyřešila nic, naopak připravila o život několik milionů lidí. Jejím dědictvím je prakticky neprodyšné rozdělení poloostrova, zdroj nestability v oblasti, kde se kříží strategické zájmy Spojených států, Ruska, Číny a Japonska. Podél demarkační linie se od té doby navzájem pozorují po zuby ozbrojení vojáci, příslušníci jediného národa, a jako odstrašující prostředek proti severokorejské hrozbě je na Jihu rozmístěno 37 tisíc vojáků americké armády.

DIPLOMATICKÁ OFENZIVA

Z výše uvedeného je zřejmé, že nikterak nepřehánějí ti, kdo červnovou schůzku obou Kimů přirovnávají k odvážné cestě egyptského prezidenta Anvara Sadata do Jeruzaléma či k průlomovému objetí Richarda Nixona s „velkým kormidelníkem“ Mao Ce-tungem v Pekingu.

Nejen pro obě Koreje je mimořádně důležité, že dosavadní konfrontaci a podezřívavost ve vzájemných vztazích nyní začíná nahrazovat touha po usmíření a dialogu. Alespoň vstřícná slova z obou stran tomu nasvědčují.

Stěžejní otázka ovšem zní: Myslí to Severní Korea s otevřením se světu opravdu vážně, či je to jen další z úhybných manévřů? Co má nevyzpytatelný „drahý vůdce“ vlastně za lubem?

Zřejmě je zatím jedno: Kim Čong-il se rozhodl, či spíše byl nepříznivými ekonomickými okolnostmi přinucen usilovat o vylepšení pošramocených vztahů s okolním světem. Letos Pchjongjang navázal diplomatické vztahy s Itálií, Austrálií a Filipíny. Mnohé nasvědčuje tomu, že diktátor osobně dychtí po užší spolupráci s Jihem, a to právě nyní, dokud je v Soulu u moci Kim Te-džung. Tento bývalý disident a odsouzenec k smrti totiž na rozdíl od svých předchůdců, kteří se odmítali bratřičkovat s komunisty, vysílá vůči Severu velmi vstřícné signály už od svého nástupu do úřadu v únoru 1998. A proti domácím kritikům tvrdohlavě obhajuje svou „sluneční politiku“ – většího zapojení KĽDR do všestranné spolupráce.

Severní Korea také navázala slibné kontakty s Japonskem a Spojenými státy. Peking, jakýsi starší bratr a rádc, se tím necítí nijak uražen, spíše naopak. Čínští vůdci si zjevně nepřejí, aby jejich někdejší spojenc v korejské válce byl nadále vnímán jako nevypočitatelný darebák, ohrožující svět vývojem balistických raket a snad i jaderných hlavíc a – co je nejdůležitější – poskytující tím záminku Spojeným státům, aby udržovaly své divize v regionu. Zcela shodně smýšlí i Rusko, jak se ukázalo během červencového setkání Vladimira Putina a Ťiang Ce-mina, prezidentů obou států. Čína i Rusko budou tedy zřejmě dál Severní Koreu povzbuzovat k tomu, aby vystoupila z izolace.

Proč vlastně? Oba mocné sousedy totiž dráždí americké plány na vývoj protiraketo-

VZTAHY A PROBLÉMY

vého systému, jenž by prakticky eliminoval hrozbu jejich jaderných arzenálů. Jak v Moskvě, tak v Pekingu přemýšlejí zhruba takto: Přestane-li Severní Korea strašit svými raketami, Američané budou nuceni svůj projekt přehodnotit.

Čína si však nepřeje ani ekonomický kolaps KLR, jenž by způsobil přelití mamutí uprchlické vlny přes vzájemnou hranici. Analytici mají za to, že se Kim Čong-il během tajné květnové návštěvy Pekingu snažil dostat více hospodářské pomoci právě výměnou za větší vstřícnost vůči Jihokorejčům.

V Pekingu dával Kim ze Severu mimo jiné najevo, že se mu hospodářské reformy čínského stylu docela zamlouvají a rozplýval se chválou čínského otevírání se světu. Může to cosi naznačovat, ale také nemusí. Spekulovat o záměrech tajuplného Kima se často rovná pověstnému hádání z kávové sedliny.

DILEMA KIM ČONG-ILA

Kim Te-džung vzbudil v Pchjongjangu nadšení svou nabídkou investic a slibem velkých projektů do infrastruktury. Nikdo jiný Severní Koreji nic takového nenabízí. Přijme Sever jedinou ruku nabízející pomoc?

Kim Čong-il sice hovoří jazykem dialogu, avšak jeho hlavním a nejdůležitějším cílem je zachování režimu. To je zjevné. Z tohoto pohledu je jeho dilematem skutečnost, že další přežití pomocí osvědčených metod – represí, tajné policie a gulagů – je stále těžší ve světě, kde se ani poslední z přežívajících komunistických mastodontů nevyhne vlivům globálního trhu.

Na druhé straně Severní Korea zoufale potřebuje důkladnou reorganizaci. Leč i mírné reformy a otevření se vůči bohaté a demokratické Jižní Koreji mohou snadno znamenat konec komunisty diktovaných pořádků. A to je další podstatný problém Kim Čong-ila, který tak už delší dobu balancuje mezi dvěma riziky: Neudělat nic si dovolit nemůže, udělat více se bojí.

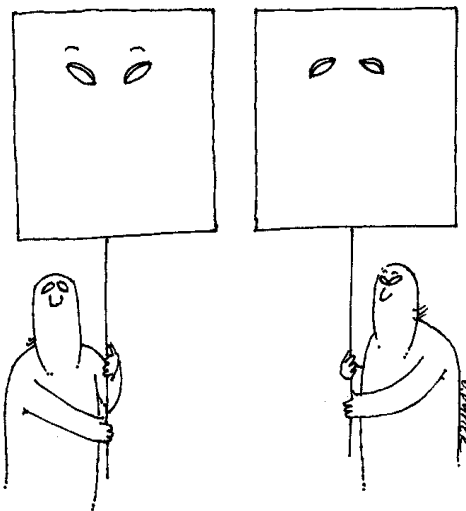
KIM JAKO MISTR VYDÍRÁNÍ

Poslední stalinistický režim na světě, který vzhledem ke své vojenské hrozbě budí daleko větší mezinárodní pozornost, než by si vzhledem ke svému významu zasloužil, se už v minulosti sem tam snažil tvářit vlídněji. Ovšem jen proto, aby za to dostal dobře zapláceno. Příkladně v roce 1994 Pchjongjang nejprve pohrozil, že odstoupí od smlouvy o nešíření jaderných zbraní. Tím zvýšil svou „cenu“, vyvolal jednání a pak teprve souhlasil s uzavřením svého jaderného reaktoru produkujícího plutonium. Dostal za to dvě lehkovodní jaderné elektrárny západní výroby.

Poté, co v roce 1998 přeletem nad Japonskem otestoval novou víceetapňovou raketu, vzbudil znovu mezinárodní pozornost. A letos v červenci Kim Čong-il přislíbil ruskému prezidentovi Vladimirovi Putinovi, že je jeho země ochotna vzdát se svého raketového programu, obdrží-li zahraniční rakety pro kosmický výzkum. Krátce předtím Kim požadoval od Američanů miliardu dolarů za ukončení prodeje svých raket zemím, jako je

Írán či Pákistán. Zdá se, že tato politika vydírání Pchjongjangu obdivuhodně vychází.

V logice dosavadního postupu by Kim Čong-il, až dostane od Jižní Koreje, co potřebuje, měl zase odvrátit tvář a vyrukovat s další hrozbou. Odtud zřejmě pramení i dosavadní skepse Spojených států. „Je nutno vyčkat, zda symbolika summitu bude něčím jiným než dalším z řady falešných vzplanutí,“ uvedl americký expert Scott Snyder z organizace Asia Foundation.

Ve Spojených státech ovšem existují i menšinové názory, jež mají tendenci uvěřit ve směr Kim Čong-ilova postoje. „Máme sklon zapomínat, že desetiletí animozity a nedůvěry činí dohodu a vzájemnou komunikaci obtížnou pro obě strany. Zdá se mi, že už nevystačíme s tvrzením, že jen Spojené státy chtějí přátelské vztahy a že jediní Severokorejci jsou paranoidní,“ napsal David Kang z americké Dartmouth College.

Když se během přenosu korejského summitu místo dábla nahánějícího hrůzu pojednou na obrazovce zjevil dvorný a žertující Kim Čong-il, aby na chvíli pootevřel bránu do svého mystického království, svět zůstal s ústy dokořán. Je opravdu možné, aby takový „sympaťák“ posílal lidi do koncentračních táborů? Mohla tato vlídná tvář skutečně v roce 1983 zorganizovat v Rangunu bombový útok, při němž zahynulo sedmnáct Jihokorejců včetně čtyř ministrů? Nebo stát v pozadí pumového útoku na palubě letounu jihokorejské společnosti KAL, který si v roce 1987 vyžádal smrt všech 115 cestujících, jak ho Západ podezřívá?

Není vyloučeno, že právě s touto kartou severokorejský vůdce vědomě hrál, když ve světle kamer vtipkoval za popíjení šampaňského. Podívejte se na mě, copak já jsem nějaký poustevník, jak mě líčí západní média? Vidíte, nedá se jim věřit!

SJEDNOCENÍ JE DALEKO

Červnový epochální summit přinesl ještě jedno důležité poznání. Přes všechny úsměvy a vstřícná gesta ukázal lidem na Jihu, kteří by se možná i dokázali přenést přes kontroverzní image Kim Čong-ila jako tvr-

děho stalinistického diktátora, o co hlubší propast dělí obě Koreje například ve srovnání s německými státy před znovusjednocením. A dal jim na vědomí, že cena za usmíření, případně za sjednocení obou dnes zcela odlišných států bude obrovská.

Především: Jižní Korea je prosperující, demokratickou, uznávanou zemí. KLR je jejím pravým opakem: izolovaná, nemilovaná, neschopná nakrmit vlastní obyvatele. Její stalinistické tendence v kombinaci s potrhloou ideologií *ču-čche* ji přivedly těsně nad propast. Jeden údaj za všechny: Průměrný roční příjem na hlavu v Severní Koreji je podle jihokorejských statistik téměř jedenáctkrát menší než u jižního souseda.

Není divu, že jihokorejský vůdci, a především samotný Kim Te-džung, opatrně odstrčili nereálné požadavky na brzké sjednocení a místo toho v první fázi nabízejí pomoc svých firem při obnově zdevastovaného severokorejského hospodářství. Tímto způsobem, věří, dostane později eventuální spojení obou států reálnější dimenze. A možná by pak ani nemuselo být tak drahé.

„Musíme být opatrní, nedávat lidem iluzi, že čas vážně hovořit o sjednocení nastal už nyní,“ prohlásil jihokorejský prezident v obsáhlém rozhovoru pro britský list Financial Times. Zároveň odhadl, že plné sjednocení si vyžádá dvacet až třicet let. „Není tak důležité, kdy k tomu dojde. Důležitější je, jak budeme spolupracovat na dosažení tohoto cíle, jak budeme spolu žít v míru a rozvíjet ekonomické vztahy,“ uvedl dále. Dodal, že proces může být úspěšný jen v případě, že komunistický Sever přijme pravidla tržní ekonomiky.

Také nyní mnozí odborníci zpochybňují vůli Pchjongjangu uplatnit v praxi ujednání ze summitu a poukazují na osud podobných dohod z minulosti. Oba státy již několikrát stály na pokraji průlomu ve vzájemných vztazích. V roce 1972 se dohodly na Společném prohlášení Severu a Jihu o mírovém sjednocení bez cizího vměšování a v roce 1991 podepsaly Smlouvu o usmíření, neútočení, výměně a spolupráci. Avšak brzy vždy sklouzly zpět ke konfrontaci. V roce 1994 chystaný summit, zprostředkovaný za přispění amerického exprezidenta Jimmyho Cartera, zmařilo úmrtí tehdejšího severokorejského vůdce Kim Ir-sena.

Nejlepší odpovědí všem skeptikům by bylo udržení hybné síly procesu, případně jeho rychlé prohloubení. Možností je celá řada. Příkladně je možné oznámit datum, kdy Kim Čong-il oplátí svému partnerovi v dialogu návštěvu a zavítá do Soulu. Nebo co nejdříve instalovat horkou linku mezi Pchjongjangem a Soulem, zřídí styčné úřady v obou hlavních městech či konečně po padesáti letech ukončit vzájemnou válku podpisem mírové smlouvy. Mocným symbolickým gestem může být i vyslání společného týmu na Olympijské hry v Sydney, o němž se reálně uvažuje.

Svět na něco takového čeká. Vyčkává, zda se přátelská rétorika obou Kimů přemění v konkrétní činy. Teprve pak uvěří, že se na Korejském poloostrově cosi opravdu mění.

Ruské geopolitické iluze a Čína

DIMITRIJ BĚLOŠEVSKÝ

Asijské turné ruského prezidenta Vladimira Putina mělo deklarovat novou sebereflexi Ruska ve světě. Její definici lze nalézt ve studii vlivného ruského politologa Sergeje Karaganova nazvané Nová zahraniční politika Ruska. Ta byla posouzena na zasedání Rady pro zahraniční a obrannou politiku ve dnech 26. a 27. února 2000. Stala se posléze součástí tzv. Strategie pro prezidenta 2000.

Hlavní teze nové koncepce (uvedené ve zkrácené formě v týdeníku Moskovskije novosti, 8/2000) lze shrnout do několika bodů:

1. V situaci, kdy Spojené státy ve světě zřetelně dominují a plní de facto úlohu jediné supervelmoci, není oslabené Rusko schopno provádět dřívější (sovětskou) politiku „revanše“, což by ve svých důsledcích vedlo k izolaci Ruska, vytvoření sanitárního kordonu a posléze i k možnému rozpadu Ruské federace.

2. Schůdná a přijatelná nejen z prestižních důvodů není ani politika dobrovolného podřízení se Západu s právy výrazně submisivního „menšího bratra“.

3. Zbývá třetí, nejrozšířenější a do jisté míry i oficiální koncepce „multipolárnosti“ světa, jež předpokládá vysoce aktivní diplomacii Ruska, které bude usilovat o zachování geostrategické rovnováhy, aktivní odpor vůči koncepci unipolárního (dominancí USA determinovaného) světa. Předpokladem je aktivní sblížení Ruska se zeměmi Společenství nezávislých států.

Podle Karaganova však ani tento třetí přístup neodráží realie současného světa.

- Vychází totiž z geostrategie 19. a větší části 20. století, nikoli z geoekonomiky počínajícího 21. století.

- Je vysoce nehospodárný, neboť rozměňuje vyčerpáné zdroje Ruska a vyžaduje na bývalé supervelmoci, aby se chovala jako globální velmoc v situaci, kdy se fakticky přeměnila ve slábnoucí regionální (eurasijskou) mocnost.

- Svazuje Rusku ruce, neboť ho apriorně staví do nevýhodné pozice protivníka USA a do jisté míry i Západu.

- Rusko jako slábnoucí mocnost je akceptováním koncepce multipolárního světa, jež zazněla jako klíčový bod v rusko-čínském dialogu, nuceno připustit nejen protiamerický, ale i výrazně pročínský charakter svých budoucích vztahů. Což je navýsost protismyslné v situaci, kdy Moskva není schopna ovlivňovat výrazněji nejen politiku Washingtonu, ale dokonce ani politiku Pekingem. Koncepce zcela nového přístupu k zahraniční politice Ruska se tak stává holou nezbytností. V Karaganovově výkladu jsou pak uvedeny některé

body této „nové“ zahraničněpolitické koncepce Ruska, jako:

a) ústup od iluzorního usilování o návrat do ranku „supervelmoci“. Termín jako takový však může být z „ideologických“ důvodů v určitých situacích zachováván;

b) úsilí o vyloučení konfrontace Ruska s kýmkoli, především pak se zeměmi a regiony, na nichž záleží další ekonomický rozvoj Ruska;

c) orientace na budoucnost, především pak na získání zahraničních investic;

d) odmítnutí „drsné“ rétoriky z dob Sovětského svazu. Podle Karaganova již ruským hrozbám svět nevěří, jejich časté používání však především na Západě vyvolává podráždění a ohrožuje snahy těch, kdož usilují o dobré partnerské vztahy s bývalou supervelmocí, jež vyšla ze studené války nikoli jako vítěz.

Je zřejmé, že klíčová prohlášení Moskvy o navázání strategického partnerství s Čínou, o „kvalitativně nových vztazích mezi Moskvou a Pekingem“, jež zazněla za Putinovy návštěvy „Říše středu“, je nutno posuzovat právě z těchto pozic.

Čína v ruské politice

Existují nepochybné rozpory v hodnocení rusko-čínských vztahů. Zatímco Karaganov zpochybňuje smysl a význam rusko-čínského spojení v jeho „protiamerické“ a do jisté míry i protizápadní podobě a už vůbec odmítá vidět ony iluzorní výhody, jež podobné partnerství přinese Moskvě, neméně pragmatičtí Číňané vidí v „nové kvalitě“ rusko-čínských vztahů něco docela jiného. Putinovo zvolení a jeho další kroky Peking vítá jako příslib, že chaos ohrožující obří zemi ležící na sever od Číny bude zažehnán, nebo alespoň kontrolován. Pro Peking jsou důležité v této chvíli spíše vnitropolitické kroky než diplomatické koncepce Moskvy. Vertikála moci, již Putin v Rusku prosazuje, snižuje nebezpečí rozpadu země, a tudíž i potenciálního neklidu, jež by mohl postihnout i regiony kolem obrovské rusko-čínské hranice. Jisté posílení role Ruska v postsovětském regionu (navzdory přetrvávající stagnaci Společenství nezávislých států v té podobě, jakou by mu ráda připsala Moskva, marně

usilující o dominanci) činí předvídatelnějším vývoj ve Střední Asii. Cíle Moskvy a Pekingem v nových vztazích jsou tak značně odlišné.

Rusko (v minulosti SSSR) nemělo nikdy s žádnou zemí tak personifikované vztahy jako právě s Čínou. Panování Stalina, Chruščova, Brežněva, Gorbačova i Jelcina vnášelo do rusko-čínských vztahů stále nové prvky, byť ideologicky kamuflované a zastírané. Deborah Capelová z Harrimanova institutu Columbijské univerzity ve stati Razžvenčanije mifa o sovětsko-čínském monolitě 1949–1960 (in: Cholodnaja vojna. Novyje podchody, novyje dokumenty. Moskva, 1995, s. 334–345) připomíná, že to byl právě Moskvou pečlivě zbudovaný mýtus o „nerozborném a věčném čínsko-sovětském přátelství“, jenž Západ přinutil vidět spojení mezi Moskvou a Pekingem jako největší hrozbu. Odvěky pragmatismus Číny (zčásti působící i za vedení Mao Ce-tunga) však nikdy nebyl totožný s přístupem Moskvy, v němž vždy dominovala ideologie.

Třetí body mezi Ruskem a Čínou existovaly vždy a nejde tu jen o mnohokrát citované hraniční spory. Již Nikita Chruščov ve svých memoárech (Vospominanija, Moskva, 1997, s. 355) uvádí argumenty, jež zaznívají ještě nyní z úst těch radikálních odpůrců čínsko-ruského spojení. Když za Chruščovovy éry pocítoval SSSR nedostatek pracovní síly, bylo Mao Ce-tungovi nabídnuto, že do Sovětského svazu mohou přijet za prací dělníci z ČLR a sovětský deficit pracovní síly tak kompenzovat. „Posléze jsme nabyli dojmu, že Číňané se tak snaží proniknout na sovětský Dálný východ a usídlit se tam natrvalo,“ říká Chruščov. Spory mezi Pekingem a Moskvou existovaly vždy, ačkoli ne vždy byly deklarovány tak oficiálně jako po destalinizaci, již zahájil Chruščov.

Poměr mezi Ruskem a Čínou se však od dob „nerozborného přátelství“ dvou „rudých obrů“ výrazně změnil. Překonání Maovy krvavé „mystiky“ velkých skoků vrátilo do čínské politiky zpět odvěky pragmatismus, vytvořilo z Číny ekonomicky prosperující stát, jež používá marxistické rétoriky spíše jako ideologického štítu, bránícího destabilizaci společnosti, než jako politického programu. Ekonomické reformy tu zřetelně předcházely reformám politickým. Rusko, navzdory jistým náznakům ekonomických úspěchů posledních měsíců, však již není s to ve vztahu s Pekingem hrát roli „staršího bratra“. Právě pragmatismus, jenž nyní determinuje postoje nejen Číny, ale i Ruska, velí nehledat v nových vztazích ani záchranu před oboustrannou paranoiou (prezentovanou u jediné strany domnělým nebezpečím „žluté invaze“ na ruský Dálný východ, z druhé strany pak zájmem Moskvy o dominující postavení v partnerství), ale ani resentimenty z dob, kdy byl Východ jednoznačně „rudý“.

Rusko a Čína se podobají obrům, kteří se o sebe opírají zády. Ani jedna ze zemí nečeká od té druhé zákeřný úder, nevidí však ani

důvod vnímat toho druhého jako svého nejbližšího spojence (Dmitrij Trenin, Raund Putina. Ot aziatskogo turne k aziatskoj politike, Polit. ru, 26. 7. 2000).

Existují tu jistě určité společné zájmy jako vzájemná transparentnost a předvídatelnost, stabilita v regionu, či společný nesouhlas s unipolárním modelem světa, s nímž však v podstatě nemohou ani Moskva, ani Peking nic udělat), hovořit však o vzniku nějaké „osy Moskva–Peking“ by bylo značnou chybou. Pro něco takového neexistují důvody. Trenin upozorňuje, že poprvé v dějinách rusko-čínských vztahů je rozvoj Číny nesrovnatelně dynamičtější než rozvoj Ruska. Jestliže ještě v roce 1990 existovala z hlediska úrovně HDP mezi Ruskem a Čínou parita, pak nyní, v roce 2000 je tento ukazatel v Číně pětkrát vyšší než v Rusku. Za příštích deset či patnáct let lze očekávat mezi Ruskem a Čínou rovněž paritu v jaderné oblasti. V této situaci sice Moskva musí své vztahy s Čínou intenzivně budovat, nemůže však v žádném případě počítat s tím, že v nich bude představovat dominující faktor.

Geopolitické iluze

Ruský kontroverzní intelektuál a jeden z vůdců tzv. ruské „duchovní opozice“ Alexandr Dugin ve své mnohastrankové publikaci *Osnovy geopolitiky*, Moskva 1997, 2. vyd. Moskva 1999) vnímá Čínu paradoxně jako „nejnebezpečnějšího souseda Ruska na jihu“ (s. 359). Podle Dugina představuje Čína pro Rusko nebezpečí jednak proto, že se stává baštou „proamerického atlantismu“, jednak proto, že díky demografické expanzi bude v budoucnosti zákonitě usilovat o rozšíření prostoru. Za geopolitického partnera Moskvy pokládá Dugin naopak Japonsko, čímž se zřetelně odlišuje od koncepcí ruských vojenských strategií.

Připomeňme, že ve své Velké šachovnici (Praha 1999) tvrdí Zbigniew Brzezinski cosi podobného. Podle něj se přirozeným spojencem Číny musí stát Spojené státy, neboť „Amerika nechová žádné plány k asijskému kontinentu a v dějinách vždy bránila zasahování Japonska i Ruska do záležitostí slabší Číny“. Pro Čínu bylo podle Brzezinského Japonsko hlavním protivníkem po celé minulé století, zatímco Rusku Peking nikdy nedůvěřoval.

Ošidnost podobných geopolitických konstrukcí naznačuje nejen skutečnost, že USA a Západ v poslední době usilují o výrazné posílení svého vlivu ve Střední Asii (nejen pro ropné zásoby), což vyvolává značnou, leč bezmocnou nelibost Moskvy, ale i fakt, že imperiálním ambicím, s jejichž konstantním působením v ruské společnosti Dugin počítá, se dostává nejen v ruské společnosti, ale i mezi ruskými elitami stále méně podpory.

Vztahy Ruska s jeho sousedy, tedy i s Čínou, jsou tak odsouzeny k tomu, aby byly postaveny na výhradně pragmatické bázi. Na více nyní Rusko nemá a v současné době nic více ani nepotřebuje.

Konfliktní zóny SLAVOMÍR HORÁK ve Střední Asii

Střední Asie je v současné době oblast, o které se v našich podmínkách mluví pouze velmi okrajově. Přesto se po rozpadu Sovětského svazu zvyšuje zájem o tento prostor ze strany odborné veřejnosti i politických a ekonomických špiček světových velmocí.¹⁾ Těsně po rozpadu Sovětského svazu se předpokládalo, že vzniká další zóna nestability v blízkosti již tak neklidných regionů, jako je Blízký východ nebo Zakavkazsko. Tyto obavy se zatím plně nepotvrdily.

S výjimkou dvou oblastí na žádném místě nevypukl vážnější konflikt. Je nutno však mít na paměti, že konfliktní faktory ve Střední Asii stále existují, i když se některé z nich v průběhu 90. let transformovaly.

Afghánský faktor a drogová problematika²⁾

Afghánistán je vzhledem ke svému pokračujícímu vnitřnímu konfliktu zdrojem napětí a nestability pro celý region včetně Střední Asie. Dokonce je možné jej označit za hlavní ohnisko destabilizace ve Střední Asii. Události v Afghánistánu ohrožují především jižní pásmo středoasijských zemí, které s Afghánistánem přímo hraničí nebo se nacházejí v jeho blízkosti. Nejvíce je vleklým konfliktem postížen Tádžikistán, kde příslušníci Spojené tádžické opozice mají dosud kontakty především se stranou sesazeného prezidenta Rabbáního. Někteří bývalí polní velitelé opozičních jednotek udržují spojení s vedením hnutí Taliban v Kábulu, především kvůli svým zájmům na obchodování s narkotiky, avšak nejedná se o oficiální politiku strany.

Nejzávažnější ohrožení pro Střední Asii však představují kontakty některých extremistických skupin s hnutím Taliban, které zajišťují především přepravu narkotik z Afghánistánu přes státy bývalého Sovětského svazu do Evropy. Odhaduje se, že podíl Afghánistánu na světové produkci opia činí 75 procent a z toho 80 procent vývozu se uskutečňuje přes středoasijské státy.³⁾ Příjmy z opia jdou na nákup zbraní a další válečné výdaje. Pro přepravu je využívána značná propustnost středoasijských hranic s Afghánistánem, nejvíce v oblasti Autonomní provincie Horský Badachšán, jež nemá centrální vládu v Dušanbe pod kontrolou, a dále přes jižní Tádžikistán a hraniční řeku Pjandž. Menší množství drog jde také přes afghánsko-uzbeckou, respektive afghánsko-turkmenskou hranici.

Toto území kontrolují zejména dvě středoasijské skupiny. Obě mají kořeny v extremistickém Islámském hnutí Uzbekistánu. Jednou skupinou je ozbrojená skupina pod vedením Džumy Nomongoniho, která se pokusila o průnik ze základny v Tádžikistánu na území Kyrgyzstánu a Uzbekistánu. Skupinu tvoří především uzbeckí uprchlíci z Fergánské

kontliny a dále Tádžikové z opozičních sil, kteří se nesmířili s mírovou dohodou v Tádžikistánu z 27. června 1997. Jde o skupinu velmi militantního zaměření (převážně žoldnéři), o níž se předpokládá, že by se mohla pokusit po lepší přípravě o zopakování průniku do Fergánského údolí.

Druhou skupinu vede uzbecký uprchlík Tel Udešef; má základnu v okolí severoafghánského města Mazar-e Šaríf. Obě skupiny mají dobré kontakty s vůdci hnutí Taliban a s největší pravděpodobností i s Usamou bin Ládinem. Jedná se hlavně o obchodní spolupráci založenou na vývozu narkotik vypěstovaných v Afghánistánu.

Islámský extremismus

Přes varování mnohých komentátorů a expertů⁴⁾ před vstupem radikálního islámu do Střední Asie hraje islámský faktor mnohem menší roli než v jiných muslimských zemích, především díky nižší míře reálné religiozity. Po rozpadu Sovětského svazu se hovořilo o hlavní hrozbě přicházející z Íránu, ten však neměl velké ambice na vývoz své revoluce do Střední Asie. Na počátku 90. let čelil Írán především vnitřním hospodářským problémům a snažil se dostat z mezinárodní izolace. Jako u většiny zemí je íránský zájem o tento region podněten spíše ekonomickými důvody.⁵⁾ V rovněž islámské propagandy a ideologie se mnohem více angažovaly Saúdská Arábie a Pákistán, především pomocí při výuce arabštiny a islámských věd, financování výstavby mešit a obnovování medres. Ani tyto snahy se však nesetkaly s masovou odezvou, ačkoli se procento lidí praktikujících islám zvýšilo. To se však nedává do souvislosti ani tak s propagandou ze Saúdské Arábie, jako spíše s možností svobodně vyznávat starou víru po letech, kdy tato možnost byla značně omezená.

Fakt, že se radikální islámské myšlenky projevují slabě a vycházejí z jiných předpokladů než islámský extremismus (především sociální situace), má několik příčin. Většina muslimů, kteří aktivně vyznávají islám, se hlásí k velmi umírněnému hanafijskému směru sunnitského islámu⁶⁾ a snahy o propagaci ortodoxnějších islámských směrů (například wahhábismu ze Saúdské Arábie) se tu zatím setkaly pouze s malým ohlasem. Nej-

větší procento věřících existuje v Tádžikistánu a Uzbekistánu, v oblastech s tradičními centry islámu Samarkandem, Bucharou a Fergánskou kotlinou s usedlým zemědělským obyvatelstvem. Mezi původně kočovnými národy (jako jsou Kazaši, Kyrgyzové nebo Turkmeni) islám do roku 1917 výrazně nezaakořenil a dnes tedy nemá na čem stavět.⁷⁾

Přestože se obnovuje výuka v tradičních islámských učilištích (medresách) a islámských univerzitách a roste zájem o poutě k významným kulturním centrům (hrobka Bahaudđína Nakšbandího nedaleko Buchary, hrobka Al-Buchárfího ve vesnici Hodža Isoil u Samarkandu), není důvod k obavám z masového rozšíření islámského extremismu.

V posledních letech jsou však stále patrnější některé skupiny, které se hlásí k radikálnímu islámu, případně islámu využívají pro maskování své kriminální činnosti. Typickým příkladem je Islámská strana Uzbekistánu, spojená s obchodem a převozem narkotik z Afghánistánu do Ruska, jež tak získává prostředky pro svůj hlavní cíl: vyhlášení islámského chalífátu ve Fergánské kotlině. Protože se však jedná hlavně o skupiny nájemných vojáků, potřebuje tato skupina ozbrojený konflikt k ospravedlnění své existence.

Ozbrojené složky této strany operují v táborech na území Tádžikistánu, severního Afghánistánu a Pákistánu. Jsou přímo napojeny i na bojovníky z Čečenska, odkud v souvislosti s pokračující ruskou ofenzivou mnozí bojovníci odcházejí, nejčastěji přes Ázerbájdžán a Turkmenistán. Své přívržence strana získává především díky stále neuspokojivé hospodářské situaci všech středoasijských zemí. Nejpostiženějšími i nespokojenými sociálními skupinami jsou nezaměstnaná mládež a veteráni občanské války v Tádžikistánu.

Ačkoliv tento proud je ve Střední Asii menšinový, působení podobných ozbrojených složek již vyvolalo konfliktní situace, jako byly pokus o atentát na prezidenta Karimova v únoru 1999 či ozbrojená akce na podzim téhož roku v Batkenské oblasti Kyrgyzstánu. Následovat mohou další pokusy o ozbrojený útok, stejně jako ojedinělé teroristické akce. Spojení Nomongonfího a Udešefa s obchodem narkotiky vytváří jedno z nejnebezpečnějších ohnisek konfliktů ve Střední Asii a vedoucí představitel stře-

doasijských států se shodují v tom, že je za tím snaha o jejich odstranění.⁸⁾

Etnické menšiny

Vzhledem k umělému rozdělení regionu hranicemi v letech 1924–1936 tam vzniklo několik zón s výraznými národnostními menšinami. Jedná se především o Uzbeky, kteří tvoří třináct procent obyvatel Kyrgyzstánu (v Ošské oblasti je to však 26 procent a v některých místech, například Ťzgen/Ťzğön, je tento podíl ještě vyšší), 25 procent obyvatel Tádžikistánu (zejména na severu země v Chodžentské, dříve Lenínabadské oblasti) a devět procent obyvatel Turkmenistánu.⁹⁾ Významným faktorem jsou i tádžické menšiny v Uzbekistánu (celkem pět procent), především v tradičních oblastech tádžického osídlení – v Samarkandské a Bucharské oblasti.

Po rozpadu Sovětského svazu zůstala ve všech státech početná ruská diaspora.¹⁰⁾ V 90. letech její podíl v nových státech Střední Asie poklesl, ale stále tvoří důležitou složku obyvatelstva, především díky vyšší vzdělanosti – Rusové v jednotlivých zemích byli součástí intelektuální elity. V 90. letech nastal výrazný „odliv (ruských) mozků“, což vede země jako Kyrgyzstán ke snahám omezit odchody ruské menšiny. Ruština se stala přímo oficiálním jazykem (Kazachstán, Kyrgyzstán) nebo tzv. „jazykem všeobecné komunikace“ (Tádžikistán).

Vzhledem k těmto důvodům a také díky vyššímu přírůstku domácího obyvatelstva, který výrazně ruské menšiny procentuálně marginalizuje, nejsou v současné době bezprostřední obavy ze vzniku konfliktní situace. Za jedinou konfliktní oblast lze v této souvislosti označit pouze severní Kazachstán s výraznou převahou ruského obyvatelstva, ale ani zde již, na rozdíl od počátku 90. let, nedochází k výraznějším střetům.

Populační exploze a sociální problémy

Obyvatelstvo všech států Střední Asie má podobné tempo přírůstků jako typické země třetího světa: v letech 1980–1989 vzrostl počet obyvatel o 2,5 procenta v Kazachstánu a až 3,68 procenta v Tádžikistánu.¹¹⁾ Díky emigraci se tento růst v 90. letech daří mírně tlumit¹²⁾, ale dlouhodobě můžeme opět předvídat růst. Populační exploze s sebou přináší problémy v sociální oblasti a důsledkem může být inklinace obyvatelstva k extrémním myšlenkám – v této oblasti se jedná zejména o vyhraněný nacionalismus a islámský radikalismus. Tyto dvě tendence se již projevují ve Fergánské kotlině.

Na přelomu 80. a 90. let vzniklo ve Střední Asii několik konfliktních ohnisek. V některých oblastech tato ohniska přerostla v reálné konfliktní zóny.

Konfliktní zóna Fergánské kotliny¹³⁾

Je nejhustěji zalidněným regionem Střední Asie s možnostmi intenzivního zemědělství. Na malém prostoru se tu stýkají hranice tří států (Kyrgyzstánu, Uzbekistánu a Tádžikistánu) a jsou zde významné národnostní menšiny (především Uzbeků v Kyrgyzstánu a Tádžiků v Uzbekistánu). Fergánská kotlina je navíc tradičně konzervativním místem z hlediska víry. Ekonomický dopad perestrojky a následující transformace nových nezávislých států těžce dolehla na obyvatelstvo kotliny a bez práce zůstala v některých oblastech až polovina práce schopné populace, především v řadách mladých lidí. Tyto faktory spoluvytvářejí napětí, které může přerůst v konflikt vzhledem k působení extremistických sil na náboženském i etnickém základě.

Právě zde vypukly na přelomu 80. a 90. let první konflikty. Roku 1989 začaly ozbrojené srážky v uzbecké části kotliny mezi Uzbeky a tzv. Meschetskými Turky, kteří sem byli násilně deportováni roku 1944 z jižní části Gruzie. Po srážkách následoval masový exodus přibližně sta tisíc Meschetských Turků z Fergánské kotliny.¹⁴⁾

O rok později vzplály nepokoje mezi Uzbeky a Kyrgyzy v kyrgyzských městech Oš a Ťzgen. Výsledkem bylo 171 mrtvých a více než tisíc raněných. Jde o jeden z mála vyšetřených a soudem projednaných konfliktů, které se v tomto období v bývalém Sovětském svazu objevily.¹⁵⁾ Jejich hlavní příčinou je radikalizace příslušníků etnické většiny (v Uzbekistánu) nebo menšiny (v Kyrgyzstánu), související s vlnou nacionalismu, jenž sílí v době hospodářské krize za perestrojky. K samotnému výbuchu pak stačily drobné neshody.¹⁶⁾

Rozpadem Sovětského svazu, stanovením jasných hranic (při zachování rozdělení z let 1924–1936) a zaručením menšinových práv Uzbekům v Kyrgyzstánu se na téměř deset let v oblasti rozhostil relativní klid. Trebaže se v obou zemích státní ideologií fakticky stal nacionalismus, další větší střety nenastaly. Místní obyvatel i političtí představitel všech zainteresovaných zemí nemají zájem na ozbrojených konfliktech v této ekonomicky důležité oblasti s bohatými nalezišti plynu, ropy, kovových rud atd.¹⁷⁾ Konflikt, jenž vypukl v srpnu 1999, měl zcela jednoznačně charakter pokusu ozbrojené skupiny zajistit si pod radikálními islámskými hesly kontrolu narkotras z Afghánistánu do Kyrgyzstánu a Uzbekistánu.¹⁸⁾ Předzvěstí střetu byl neúspěšný pokus o atentát na uzbeckého prezidenta Karimova v únoru 1999. Jak již bylo uvedeno, jedná se zřejmě o největší hrozbu stabilitě ve středoasijském regionu.

Občanská válka v Tádžikistánu

Jedním místem ve Střední Asii, kde vypukly dlouhotrvající otevřené boje, byl Tádžikistán. V květnu 1992 vypukly po sérii demonstrací v Dušanbe ozbrojené srážky mezi přívrženci komunistického prezidenta Rachmona Nabijeva a opozicí, vedenou převážně

Islámskou stranou obrody Tádžikistánu.

Hlavní příčiny konfliktu lze spatřovat především v boji o moc mezi jednotlivými regionálními elitami. Klanové struktury založené na regionální příslušnosti vyplývají z historického vývoje na území dnešního Tádžikistánu.¹⁹⁾ Již v době Bucharského emirátu, který tato území teoreticky ovládal, zde existovalo množství územně ohraničených státních útvarů. Kromě Chodžentu (dříve Leninabadu) to byla zejména území Kulyabu (jižní Tádžikistán), Karateginu (jihozápadní část země) a pamírské oblasti (Autonomní oblast Horský Badachšán).

Po celé komunistické období byly hlavní mocenskou skupinou klany ze severu země (Chodžent), tvořené především Uzbeky a úzce napojené na uzbecké mocenské struktury. Tyto klany měly v rukou především ekonomické páky (Chodžentská oblast je hospodářsky nejvyspělejší regionem Tádžikistánu), zatímco politickou moc v Dušanbe držely v rukou spřízněné kulyabské klany z jižního Tádžikistánu. Z Kulyabu pocházeli bývalý prezident Rachmon Nabijev i současný Emomali Rachmonov.

Naproti tomu opoziční předáci měli v průběhu války podporu především v Karateginu a v těžko dostupných oblastech východního Tádžikistánu: v Garmském údolí a v Horském Badachšánu.

V průběhu ozbrojeného konfliktu se opozičním vojskům podařilo podržet si kontrolu nad „svými“ teritorii a boje probíhaly především v centrální a jižní části země – v Garmském údolí a v Kulyabu.²⁰⁾ Jejich důsledkem byla vlna Tádžiků prchajících z těchto oblastí do táborů v severním Afghánistánu.

Po několika kolech složitých jednání podepsali 27. 6. 1997 v Moskvě prezident Rachmonov a předák Spojené tádžické opozice Said Abdullo Nurí mírovou smlouvu.²¹⁾ Podle ní získala opozice ve všech významných politických funkcích třicetiprocentní zastoupení. Svůj potenciál však nedokázala zúročit a v prezidentských volbách loni na podzim a v parlamentních volbách letos na jaře, jež byly zahraničními pozorovateli považovány za nejdemokratičtější ve Střední Asii²²⁾, utrpěli její kandidáti těžkou porážku.

Země se do současnosti potýká s následky této války. Hospodářství, s výjimkou severních částí, kde boje neprobíhaly, je rozvráceno a ústřední moc v Dušanbe stále nemá pod kontrolou východní oblasti země, kterou dosud fakticky ovládají bývalí polní velitelé opozice (skupina Džumy Nomongoního) a místní opoziční předáci, kteří nesouhlasili s mírovou smlouvou. Za tři roky od skončení války se situace stabilizovala, avšak nnesnadné prosazování ústřední moci v některých oblastech, blízkost neklidného Afghánistánu i problémy s obchodem a dopravou narkotik činí stále z Tádžikistánu „horkou“ oblast Střední Asie.

Kromě výše popsaných konfliktních zón existuje ještě několik dalších oblastí, které jsou označovány za místa *potenciálních* střetnutí. Nelze je podceňovat. Jedná se například o západní Uzbekistán s autonomní

provincií Karakalpakstan, turkmensko-uzbecké pomezí a oblast Samarkandu a Buchary, která je tradičně osídlena tádžickým obyvatelstvem.²³⁾ Zde však mají centrální vlády situaci pod kontrolou a například bucharsko-samarkandské klany navíc ovládají i nejvyšší vedení Uzbekistánu.

Perspektivy regionů Střední Asie

Bez ohledu na množství konfliktních zón, jež ve Střední Asii existují, zůstává tato oblast relativně stabilní. Jsou to právě více či méně autoritativní režimy, které tuto stabilitu podporují především důrazem na rozvoj ekonomiky. Ta ve všech zemích začíná vykazovat růst.²⁴⁾ Všechny však potřebují příliv zahraničních investic, které se mohou realizovat pouze ve stabilním politickém a ekonomickém prostředí. I to je důvod, proč prezidenti pěti středoasijských republik přes všechny rozporné deklarují zájem na společné bezpečnostní politice, především vůči sousednímu neklidnému Afghánistánu.

¹⁾ Zde je nutno především připomenout klíčovou analýzu pro americkou politiku v této oblasti: Brzezinski, Z.: *The Grand Chessboard*, New York, 1997. Český: Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*. Praha, 1999.

²⁾ O vztazích Afghánistánu ke Střední Asii viz např. Rashid, A.: *From Deobandism to Batken: Adventures of an Islamic Heritage*, Central Asian and The Caucasus Institute Forum, 13. 4. 2000, <http://www.cacianalyst.org>.

³⁾ Fonopetov, V.: *The Drug Problem in Central Asia, Central Asian and the Caucasus Forum*, 18. 11. 1999, <http://www.cacianalyst.org>.

⁴⁾ Hetmanek, A.: *Islamic Revolution and Jihad Come to Former Soviet Central Asia: the Case of Tajikistan*, Central Asian Survey, 1993, č. 3, s. 365–379.

⁵⁾ Posledním důležitým aktem v tomto směru byl summit Organizace pro ekonomickou spolupráci na počátku června 2000. Např.: Džilavjan, A.: *Iran – novaja regionalnaja džezava? Něžavisimaja gazeta /dále: NG/, 9. 6. 2000, s. 5, nebo Iran stremitsja sozdat' „gazovij OPEK?“, NG, 6. 6. 2000, s. 5.*

⁶⁾ Z významnějších menšin lze jmenovat například vyznavače šíitské ismailije mezi pamírskými národy v Tádžikistánu.

⁷⁾ Podle dotazů autora při návštěvě Kyrgyzstánu v roce 1999 jsou nově postavené mešity ve větších kyrgyzských městech většinou poloprázdné, místních věřících je nízké procento (v Biškeku mešitu využívají především zástupci diplomatického sboru a pracovníci z jiných islámských zemí). Na venkově je podíl reálně věřících ještě nižší. Více jich najdeme pouze na jihu Kyrgyzstánu v oblastech Fergánské kotliny, obývané hlavně usedy Kyrgyzy a Uzbeky.

⁸⁾ Jegorov, J.: *Damoklov meč centralnoj Azii*, NG, 26. 4. 2000, s. 5. Podobně Danilin, S.: *Centralnaja Azija – zona osobogo vnimanija*. NG, 20. 4. 2000, s. 5.

⁹⁾ Tato a další data převzata z CIA World Factbook, <http://www.odci.gov/cia/publications/usolo/factbook>

¹⁰⁾ Podíl Rusů v jednotlivých státech (předpoklad 1999): Kazachstán 34,7 % (1996), Kyrgyzstán 18 %, Tádžikistán 3,5 % (zde byl zaznamenán největší úbytek, roku 1989 bylo Rusů cca 7 %), Turkmenistán 6,7 %, Uzbekistán 5,5 % (1996).

¹¹⁾ Khroustalev, Mark A.: *Central Asia as Region of Conflict*. In: *The Development of the Soviet Successor States in Central Asia* (ed. Uwe Hal-

bach), Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln, 1995, s. 21. Tyto údaje jsou jediné statisticky ověřitelné, protože od roku 1989 na území středoasijských republik neproběhlo žádné sčítání lidu.

¹²⁾ Podle údajů CIA byly roční přírůstky v 90. letech následující: Kazachstán – 0,99 % (zde se jedná především o důsledek emigrace), Kyrgyzstán 0,68 %, Tádžikistán 1,43 %, Turkmenistán 1,39 % a Uzbekistán 1,39 %.

¹³⁾ K Fergánské kotlině viz např. *Examining Conflicts in the Fergana Valley and the Caspian Sea Region*. Perspectives on Central Asia, Vol. I, No. 1 – 4, January – April 1996, Center for Political and Strategic Studies, <http://www.cps.org>. Zvláštní studie k tomuto tématu např. Rubin, Barnett: *Calming The Fergana Valley: Development and Dialogue in the Heart of Central Asia*, (červen 2000).

¹⁴⁾ Meschetští Turci měli v úmyslu odjet zpět do Gruzie, což tam ovšem narazilo na zásadní nesouhlas a do Meschie se podařilo vrátit pouze několika rodinám. Zbytek dnes žije na různých místech Ruska.

¹⁵⁾ K Ošskému konfliktu viz např. Tishkov, Valerij: *The Culture of Ethnic Violence: The Osh Conflict*. In: *Ethnicity, Nationalism and Conflict after the Soviet Union*, UN Research Institute for Social Development, 1997.

¹⁶⁾ V případě Meschetských Turků se jednalo o spory na bazaru a u konfliktu v Oši a Uzgenu především o vydání pozemků na stavbu domů.

¹⁷⁾ Což stále více přitahuje pozornost vnějšího světa a jeho těžbařských koncernů.

¹⁸⁾ Blíže viz Horák, S.: *Batken 1999 – islám, nebo narkotika?* <http://freeweb.starweb.cz/slavomirhorak/centralasia.htm>

¹⁹⁾ Podobné klanové struktury existují ve všech částech Střední Asie. V Kyrgyzstánu jde především o boj mezi severem a jihem země, v Kazachstánu existují tři hordy (žüzy) a boj o moc je především veden mezi Starší hordou (žüz) se zázemím v Almaty a Střední hordou v centrálním Kazachstánu. V Turkmenistánu jsou přes specifickou politickou situaci u moci především příslušníci kmenu Tekke a Uzbekistán je tradičně mocensky rozdělen zejména na bucharsko-samarkandskou koalici klanů proti klanovým strukturám z Fergánské kotliny a Taškentu.

²⁰⁾ K průběhu operací i k celému vývoji podrobněji Horák, S.: *Občanská válka v Tádžikistánu a vnitropolitický vývoj v zemi v letech 1991–1997*, <http://freeweb.starweb.cz/slavomirhorak/centralasia.htm>

²¹⁾ Český překlad textu smlouvy – tamtéž.

²²⁾ Umarov, N.: *Do Tajikistan Parliamentary Elections Spell the End of the UTO?* In: Central Asia and Caucasus Analyst, 29. 3. 2000, <http://www.cacianalyst.org>

²³⁾ Donald S. Carlisle ve svém článku ukazuje na 19 možných konfliktních bodů v celé Střední Asii (včetně těch, které analyzuje tento článek), ale jedná se často o hypotetické konflikty. Např. se zde zmiňuje o možnosti separatismu v oblasti Chórezmu, kde lidé cítí oddělenost od centra (Taškentu), ale v době návštěvy autora v oblasti v roce 1999 nebyly u respondentů zaznamenány žádné separatistické nálady a většina dotazovaných existenci sil směřujících k oddělení těchto oblastí od Uzbekistánu popírala. Blíže k těmto konfliktním bodům viz Carlisle, D. S.: *Geopolitics of Uzbekistan*, in: *Muslim Eurasia: Conflicting Legacies* (ed. Yaacov Roey), London, 1995, s. 100–103.

²⁴⁾ Předpokládané přírůstky HDP podle CIA v roce 1998: Kazachstán – 2,5 % (zpomalení způsobeno především ruskou krizí v srpnu 1998), Kyrgyzstán 1,8 %, Tádžikistán 5,3 %, Turkmenistán 5 %, Uzbekistán 1 %. Ekonomiky Uzbekistánu a Turkmenistánu jsou považovány za nejperspektivnější v regionu.

Čtyři spory

MARTIN NOVÁK

Izraele a Palestinců

Tep blízkovýchodního mírového procesu se v uplynulých měsících výrazně zrychlil. Cervencový summit Clinton–Barak–Arafat v Camp Davidu ke konečné dohodě ještě nedospěl, přesto rozhovory na nejruznějších úrovních pokračovaly. Region prožívá nejvzrušenější období od podpisu prvních dohod z Osla v roce 1993.

V této poslední fázi se pozornost soustřeďuje na čtyři základní spory: o uspořádání Jeruzaléma, o budoucnost židovských osad na západním břehu Jordánu a v pásmu Gazy, o návrat palestinských uprchlíků na území dnešního Izraele a konečně o rozdělení a čerpání vodních zdrojů v oblasti.

Jeruzalémský hlavolam

Problém Jeruzaléma je na poli mezinárodního práva ojedinělý a ojediněle bude i jeho řešení, ať už v jakékoli podobě. Důležité město pro všechna tři velká monoteistická náboženství – judaismus, křesťanství a islám – je ze všech sporů mezi Izraelem a Palestinskou autonomií ve světě nejsledovanější.

Palestinská strana oficiálně vždy trvala na navrácení východní části Jeruzaléma, včetně Starého Města. Představitelé židovského státu naopak v minulosti zdůrazňovali nedělitelnost Jeruzaléma jako hlavního města Izraele, což stvrdil Kneset hlasováním v roce 1980. Co se na neslučitelných a navzájem si odporujících představách během posledních jednání změnilo? Americký návrh, diskutovaný v Camp Davidu, předpokládal civilní správu Palestinské autonomie nad arabskými čtvrtěmi východního Jeruzaléma. S tím souhlasil i izraelský premiér Ehud Barak a takto byla nabídka prezentována Palestincům. Získali by tím mimo jiné kontrolu nad letištěm Atarot, ležícím v severní části města. V takovém případě by nemuseli investovat do nové přistávací plochy na západním břehu Jordánu (letiště v pásmu Gazy funguje od listopadu 1998). Pro Jásira Arafata však byla představa pouhé civilní správy nad arabskými oblastmi města nepřijatelná, a to v případě, že by si jeruzalémští Palestinci mohli volit vlastního starostu. Opakovaně se nechal slyšet, že ve východním Jeruzalémě nechce vidět žádné izraelské policisty ani vojáky. Bezpečnostní kontroly celého města se však dosud zase nechtěl vzdát židovský stát.

Izraelský premiér rovněž nabídl vybudování tunelu, který by spojoval měšitu al-Aksá na Chrámové hoře s třetí kilometr vzdálenou vesnicí Abú Dís. Tu již Izrael předal Palestinské autonomii do správy. Právě Chrámová hora je zdrojem největších emocí. Izraelci se jí nevzdají, neboť jde o místo, kde stály dva jejich chrámy. Barak formulo-

val návrh na budoucnost hory rozdělením na „vertikální a horizontální svrchovanost“. Jinými slovy, Palestinci by měli kontrolu nad vším nad zemí, tedy nad Omarovou měšitou a měšitou al-Aksá. Izrael by kontroloval zemi a vše pod ní. Ponechal by si tedy posvátnou půdu, na níž stávaly chrámy. Barak nebyl proti tomu, aby na al-Aksá zavlála palestinská vlajka.

Zde však zareagovali palestínští představitelé nečekaně prudce. Větu „neuznáváme žádný izraelský nárok na Chrámovou horu“ neřekl žádný radikál z Hamasu či Islámského džihádu, ale Ahmad Kurája: muž, který vedl za palestinskou stranu na počátku 90. let tajné rozhovory v Oslo a platí v Izraeli za jednoho z nejumírnějších a nejpragmatičtějších politiků z řad Organizace pro osvobození Palestiny.

Prezident Palestinské autonomie je v případě kompromisu vázán souhlasem arabských států, zejména Egypta a Saúdské Arábie. (V této souvislosti je zajímavé, že před dvaceti lety nabízel Rijád tajně Izraeli diplomatické uznání výměnou za možnost vyvěsit na al-Aksá saúdskoarabskou vlajku. Saúdská dynastie, která spravuje mešity v Mekce a Medíně, tak chtěla, byť spíše symbolicky, dosáhnout i na třetí nejposvátnější místo islámu. Tehdejší premiér Menachem Begin smetl návrh ze stolu, i když mohl znamenat důležitý průlom ohledně izraelské izolace na Blízkém východě.) Pokud zavládne vše-arabský konsenzus v otázce slevení z nároků na plnou kontrolu Jeruzaléma, Arafat se ke zmírnění stanoviska odhodlá. Palestinské veřejné mínění však

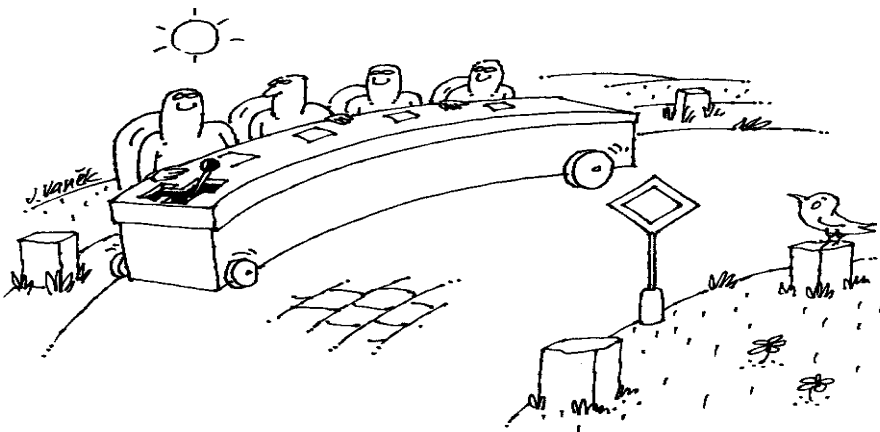
není na kompromisy připraveno. Hrozí tak výbuch hněvu a násilí.

Na druhé straně si velká část Izraelců není schopna představit jiný Jeruzalém než pouze izraelský. Současný starosta a člen opozičního pravicového bloku Likud Ehud Olmert už zahájil masivní kampaň za uchování jednotného a nedělitelného izraelského hlavního města. Veřejné mínění však v židovském státě bývá flexibilní. Dnes samozřejmě přijímané kroky, jako je uznání legitimacy Organizace pro osvobození Palestiny či stažení izraelských vojáků z jižního Libanonu, před lety většina obyvatel židovského státu též kategoricky odmítala. Ovšem osud Starého Města a Chrámové hory považují za zásadní téměř všichni Izraelci.

Palestinci se vrátí jen někteří

Upchlíci jsou zřejmě pro obě strany – či alespoň pro palestinskou – druhým nejcitlivějším problémem po Jeruzalému. V roce 1948 odešlo během bojů z území tzv. mandátní Palestiny na 700 tisíc arabských obyvatel. Většinou odcházeli z vlastní vůle, existovaly však i opačné případy. Šedesát tisíc Arabů z města Lod donutili k odchodu izraelské vojáky. Díky vysoké porodnosti narostl počet Palestinců, kteří ztratili své domy a byty, na dnešních více než 3,5 milionu. Z toho přes milion žije v utečeneckých táborech na západním břehu Jordánu, v pásmu Gazy, Jordánsku, Libanonu i Sýrii. Článek o právu na návrat patřil k základním cílům Organizace pro osvobození Palestiny od jejího založení v roce 1964. Lidé z uprchlických táborů se této naději stále drží, palestinské vedení však směřuje k realističtějšímu hodnocení situace.

Židovský stát samozřejmě na návrat všech, ani většího počtu Palestinců nikdy nepřistoupí, má-li zůstat židovským. Arafatovi Barak nabízí v rámci plánu na spojování rodin návrat zhruba sta tisíc uprchlíků v časovém horizontu deset až patnáct let. Pro odškodnění ostatních navrhuje premiér vytvoření mezinárodního fondu, do něhož by Izrael přispěl významnou částkou, avšak nikoli sám. Vláda naopak požaduje kompenzace pro Židy, kteří odešli po vytvoření Izraele z arabských zemí a zanechali tam majetek. Spojené státy zvažují finanční pomoc pro Blízký východ, z níž by podstatná část (vedle výdajů na posílení izraelských

hranic a bezpečnosti) šla na kompenzaci pro palestinské běžence. Hovoří se o sumě nejméně patnácti miliard dolarů, ale například vůdci republikánské většiny v Kongresu Trentu Lottovi se tento obnos zdá příliš vysoký. Otázkou je, jak přijmou návrhy samotní uprchlíci a státy, v nichž tito lidé žijí. Zejména libanonské vlády vždy tvrdily, že na trvalé usazení Palestinců na svém území nikdy nepřistoupí.

Židovští osadníci většinou zůstanou

Jedním z největších odpůrců mírového procesu od jeho prvopočátků byli židovští osadníci na západním břehu Jordánu a v pásmu Gazy. Obávali se, že je stihne stejný osud jako obyvatele osady Jamit na Sinajském poloostrově po podepsání izraelsko-egyptských dohod v roce 1979. Tamní osadníci byli vystěhováni, někteří násilím.

Díky návrhům na výměnu území však většina osadníků na západním břehu Jordánu pravděpodobně zůstane. Palestínští vyjednávači předběžně souhlasí se zachováním několika největších seskupení osad, včetně Maaleh Adumim blízko Jeruzaléma a Guš Ecion jižně od Betléma. Za to získají Palestinci část izraelského území, zejména půdu přiléhající k pásmu Gazy. Podle některých odhadů by z necelých 200 tisíc osadníků mohly na západním břehu zůstat možná více než dvě třetiny.

Osadníci v pásmu Gazy, jichž je jen šest tisíc, zřejmě budou muset odejít. Zatímco na západním břehu Jordánu připadne Palestincům jen asi 94 procenta území, v pásmu Gazy Izrael souhlasí se stoprocentním předáním.

Voda coby problém budoucnosti

Palestinci vytrvale žádají o větší podíl na využívání vodních zdrojů na západním břehu Jordánu. Bojují rovněž za omezení spotřeby židovských osadníků. Bez toho zavlaďne podle jednoho z Arafatových poradců v oblasti pouze „suchý mír“, což je pro palestinskou stranu nepřijatelné. Ze zdrojů na západním břehu Jordánu využívá Izrael 80 procent. Tím pokrývá třetinu své celkové spotřeby vody (další třetinu obstarává Tiberiádské jezero, ovšem jeho hladina je letos na nejnižší úrovni od roku 1930) a čtyřicet procent své spotřeby pitné vody.²⁾ Podle expertů si však země nemůže dovolit spotřebu snížit.

V podobně kritické situaci jsou i další státy regionu. Větší problémy s vodou nemají pouze Írán, Irák a Turecko. Voda se tak zdá být blízkovýchodním problémem budoucnosti číslo jedna. Už před lety to předvídal Jicchak Rabin: „I kdybychom vyřešili všechny blízkovýchodní konflikty, jen ne problém s vodou, válce se nevyhneme.“

¹⁾ Ahron Bergman a Jihan el-Tahri: *The Fifty Years War – Israel and The Arabs* (Penguin Books, 1998), str. 39–40.

²⁾ Geoffrey Kemp a Jeremy Pressman: *Point of No Return – The Deadly Struggle for Middle East Peace* (Carnegie Endowment for International Peace, 1997), str. 40.

Rakousko a „tři moudří“

JIRÍ ŠTĚPANOVSKÝ

Když koncem ledna chtělo čtrnáct členů Evropské unie svými opatřeními zamezit vstup Haiderovým krajně pravicovým Svobodným (FPÖ) do rakouské vlády, netušili, že o půl roku později budou hledat cestu, jak bez ztráty tváře a jiných škod od svých opatření upustit. Nouzovým východem ze slepé uličky se mají stát tzv. „tři moudří“.

Opatření „čtrnáctky“, jimiž měli být haiderovci z tzv. modro-černé (FPÖ a VPÖ) koalice vypuzeni, zněla celkem umírněně: požadovala „omezení kontaktů s představiteli Rakouska, žádné oficiální návštěvy členů rakouské vlády v hlavních městech Evropské unie a neposkytování aktivní podpory rakouským kandidátům do mezinárodních gremií“.

Rakouský ústup a nástup

Jinak to však chápala nejen asi čtvrtina Rakušanů, kteří Svobodné volili, ale i naprostá většina rakouských obyvatel. S Haiderem sympatizovali nejen pro jeho názory, ale především pro jím slibované změny poměrů po třinácti letech černo-rudé koaliční vlády, která se v jejich očích značně opotřebovala. Zásah čtrnácti členských zemí Unie tak od počátku pocítovali jako vměšování do vnitřních záležitostí Rakouska.

Černo-modří nejprve poněkud ustoupili, aby později přešli do protiútoků. Vůdce lidovců a Svobodných – Wolfgang Schüssel a Jörg Haider – podepsali „Deklaraci odpovědnosti za Rakousko a za budoucnost srdce Evropy“, v níž se zavázali dodržovat všechny myslitelné evropské hodnoty. Sám Haider se později vzdal předsednictví v FPÖ, které s funkcí místopředsedkyně koaliční vlády předal svému druhému já – Suzann Riess-Passerové, a sám si ponechal jen funkci korutanského zemského hejtmana.

Zatímco sociální demokraté vedli v jarních měsících masové demonstrace proti nepopulárním sociálním úsporným opatřením modro-černé koalice, mobilizovala vládní pravice rakouský nacionalismus. Opatření Unie označila za bezdůvodné, přehnané a nelegitimní sankce, zaměřené ne proti vládě, nýbrž celému národu. V tisku se objevovaly stati poukazující na to, jak již počínaje pádem mocnářství malému Rakousku velmocí ubližovaly. Zakázaly mu Habsburky i anšlus s Německem, poté se stalo obětí hitlerovského Německa a po druhé světové válce je okupovali spojenci. Aby se okupace zbavilo, muselo se zavázat k neutralitě. A když se konečně stalo roku 1995 plnoprávným členem Evropské unie,

udělaly z něho velmocí (zejména Francie a Německo s podporou Belgie a Portugalska) „*prügelknabe*“ – fackovacího panáka za viny jiných.

V modro-černé koalici došlo k jakési dělbě práce. Ty nejhorší a nejnebezpečnější hrozby vůči Unii vyslovoval (anebo jen naznačoval) „venkovan“ Jörg Haider anebo jiní Svobodní, mnohdy i členové vlády, kteří však údajně nemluvili za vládu, ale jen za svou osobu. Haider naznačoval, že Rakousko by v krajním případě mohlo i zablokovat evropské rozhodovací procesy včetně rozšíření Unie. Ministr financí Karl-Heinz Grasser opět připomínal, že Rakousko jakožto člen Unie, který je čistým rozpočtovým přispívatelem, by mohlo přestat platit své členské příspěvky.

Tyto pohružky lidovci, kteří mají ve vládě pro zahraniční politiku funkce klíčové – kancléře Schüssela a ministryni zahraničí Benitu Ferrero-Waldnerovou, navenek odmítali. Oba, ač měli být ze strany ostatních zemí Unie izolováni, si našli příležitost, jak se v zahraničí zviditelnit a v médiích prokázat, že Rakousku a Rakušanům Evropa ubližuje a křivdí.

Hrozba referendem

Z iniciativy Svobodných a i samotného Haidera vzešla pak myšlenka uspořádat referendum o vztazích Rakouska a Evropské unie. Na koaliční poradě, na níž Haider „zastupoval zemské hejtmany“, byl 4. července schválen blok šesti otázek, na něž občané měli dát odpověď „ano“, či „ne“. Úvodní věty zněly:

„Má spolková vláda v průběhu budoucí reformy smlouvy o EU všemi vhodnými prostředky zajistit, aby

– od ostatních členských států EU proti Rakousku neoprávněně vyhlášené sankce byly ihned zrušeny;

– EU jakožto společenství rovnoprávných států zaručovala všem členským zemím též práva a povinnosti a neumožňovala nadvládu několika málo velkých států nad ostatními?“

Ve zbývajících otázkách se zdůrazňovalo právo každé země na svobodné volby, dělba

pravomocí na úrovni evropské, členských států a regionů, respektování práv států a občanů a zavedení řádného procesního soudního řízení proti těm zemím, které základní hodnoty Unie poruší.

I když byly později některé formulace zmírněny, zůstalo nadále zjevně cílem referenda prokázat občanům, jak modro-černá koalice bojuje za jejich zájmy s předpojatými partnery z Evropské unie. Samotné schválení otázek však ukázalo, jak silný vliv má nadále Haider i na rakouskou zahraniční politiku, byť v rukou lidovců, kteří usilovali vždy spíše o smír s Unii než o její provokování. Na dotaz, zda změnila svůj odmítavý názor na referendum, odpověděla ministryně Ferrero-Waldnerová, že „doufá ve zrušení sankcí dříve, než k referendu dojde; jestliže však odvolány nebudou, potom je zřejmě nutno se vůči Evropě ozvat silnějším hlasem“ (Die Presse, 21. 7. 2000/s. 5).

Seskupování malých proti velkým

Vynalézavá Ferrero-Waldnerová však objevila další slabinu Unie: malé státy. V tomtéž interview prohlásila, že se referendum „zastane i zájmů malých států“. „Více než dříve věřím, že musíme vytvořit zájmové společenství sousedních zemí, strategické partnerství pro budoucnost: pro možnost společně hájit podobné zájmy. Z jejich vlastního životního prostoru vznikají určitým státům společné zájmy, jako třeba Skandinávcům v EU; bylo by proto samozřejmé, aby také v našem zeměpisném, politickém a kulturním prostoru byly zastupovány určité zájmy. A až překonáme zaostávání reformem, bude se za švédského předsednictví ve směru rozšiřování Unie postupovat rychleji.“

Rakouské diplomacii se skutečně podařilo přesvědčit některé malé členské státy Unie (zejména Dánsko a Finsko, ale i Nizozemsko a další), že protirakouská opatření byla dána tím, že se jedná o malou zemi a že se kterákoli další malá členská země Unie může jednou stát podobnou obětí dvou či tří mocností.

Rostoucího napětí mezi velkými a malými členy Unie se zhroutil i předseda Evropské komise Romano Prodi. Na tiskové konferenci (po návštěvě Schüssela) prohlásil, že „tento druh napětí nemůžeme tolerovat“, „jde o neočekávaný vedlejší efekt (protirakouských opatření), který nebylo možno na počátku odhadnout“ a že si přeje „dosáhnout řešení, jak rychle jen možno, nejraději již včera“ (Die Presse, 14. 7. 2000/s. 5).

Východisko „tří moudrých“

Opatření směřující proti účasti Svobodných v rakouské vládě se zjevně minula účinkem. V Rakousku vyvolala vlnu nacionalismu, která haiderovce spíše posílila, a v Evropské unii vznikl neklid, zejména mezi menšími členy, který ohrožoval práci na přípravě institucionálních a dalších reforem. Čtrnáct členů Unie proto požádalo prezidenta Evropského soudu pro lidská práva, Švýcara Luziuse Wildhabera, aby

určil tři evropské osobnosti, které by vypracovaly své dobrozdání o tom, jak „plní rakouská vláda své závazky v oblasti evropských hodnot, zejména pokud jde o menšiny, uprchlíky a další imigranty, jakož i dobrozdání o vývoji povahy Svobodné strany Rakouska“. Dne 12. července L. Wildhaber ony tři osobnosti jmenoval: bývalého finského prezidenta Martti Ahtisariho, dřívějšího španělského ministra zahraničních věcí a poté i člena Evropské komise Marcelina Oreju a ředitele Ústavu Maxe Plancka pro mezinárodní právo v Heidelbergu Němce Jochena Froweina. Výběr to byl uvážení, a to jak zeměpisně, tak i politicky: zatímco Fin je sociální demokrat, Španěl je konzervatívec a Němec není politicky angažován.

Po přípravném setkání a jednání ve Finsku vykonali „tři moudří“, jak jsou běžně nazýváni, koncem července třídenní návštěvu ve Vídni. V jejím průběhu jednali s politiky, se zástupci náboženských společností, soudci i státními zástupci. Setkali se celkem s třiceti osobnostmi v čele s prezidentem Klestillem, členy vlády i nevládní opozice. Tisk psal o jejich předchozí přípravě a o vysokém stupni věcné informovanosti. „Tři moudří“ odmítali hovořit o svém dalším časovém a pracovním programu. Převládala naděje, že svou zprávu předloží Unii do konce září a ta na jejím základě znovu zváží svá další opatření vůči Rakousku.

V této souvislosti se naskytla řada otázek: Jak může zpráva vyznít? Lze vůbec objektivně vyhodnotit vývoj charakteru FPÖ a vyhnout se jejímu odsouzení? Co udělá koaliční vláda, která vyhlásila, že nebudou-li „sankce“ zrušeny do 13. října (termín summitu Unie v Biaritz), schválí rakouský parlament konání referenda na 26. listopad?

Bude moudrá i Unie?

Optimisté předpokládají všeobecnou zainteresovanost na pozitivním vyznění zprávy i na následném zrušení sankcí ze strany Evropské unie. Optimismus se ovšem vztahuje k první části úkolu: vyhodnocení vztahu vlády k evropským hodnotám. Pochybnosti o výsledku hodnocení však vyvolává její druhá část o charakteru FPÖ a jejím vývoji. Bude-li rada vycházet ze známých Haiderových výroků (od „správných SS-manů“, přes rovnítko mezi Churchilllem a Hitlerem, o „správné politice zaměstnanosti, třetí říše“ až po „Chiraka coby Napoleona z kapsy u vesty“), pak není mnoho naděje. Nejde však jen o nahnědlé populistického Haidera. Četné plakáty FPÖ z květnových voleb do dělnických komor, jakož i výroky jejích dalších předáků svědčí o trvalých tendencích uvnitř této politické strany. Rakouská pravice ovšem doufá, že „moudří“ budou natolik moudří, že budou diferencovat, srovnávat a relativizovat. Očekává, že sice odsoudí jednotlivé dílčí rysy strany (zejména v době, kdy od roku 1986 byla na vzestupu vedena Jörgem Haiderem), že však vezme v potaz i neméně negativní rysy dalších politických stran (pravicových i komunistických) z celé Evropy, čímž vzniknou polehčující okolnosti, k nimž bude moci přihlídnout i čtrnáct členů EU, kteří pak sankce zruší.

Varování kazimírům integrace zaznělo, mělo však i své kontraproduktivní následky. Zejména obavy těch menších o jejich srovnávaná práva. A předseda Evropské komise Romano Prodi naznačoval, že je chápe, protože právě menší a střední země jsou oporou Evropské komise proti mocichtivým velkým. Ke zrušení protihaiderovských opatření tedy dojde, těžko však lze dnes říci, zda se tak stane ještě za francouzského, či až za švédského předsednictví.

Bělorusko

čeká horký podzim

JAN MARIAN

Léto bývá v běloruském politickém životě posledních let obdobím klidu mezi „horkým politickým jarem a podzimem“. Letošní rok je v tomto smyslu spíše výjimkou. Režim i opozice se připravují na podzimní volby do nelegitimního parlamentu.

V Bělorusku, které získalo nezávislost v roce 1991, byl v červnu 1994 zvolen historicky prvním prezidentem Alexandr Lukašenko. Tomu se podařilo v minulých letech vybudovat silný autoritativní režim a zachovat direktivně řízené hospodářství. Hlavním krokem k upevnění Lukašenkovy moci se stalo kontroverzní referendum o změně ústavy přijaté v roce 1994, které se konalo 24. listopadu 1996. Tento plebiscit, jehož výsledky uznalo pouze Rusko spolu s některými členy SNS a asijskými státy, prezidentovi posloužil jako nástroj k posílení vlastní moci a likvidaci legitimního třináctého Nejvyššího sovětu. Tento orgán byl nahrazen dvoukomorovým Národním shromážděním, které se skládá z Rady republiky (Sovětské republiky, horní komora, 64 členů) a Sněmovny zastupitelů (Palata představitelů, 110 členů volených v jednomandátových obvodech). Poslanci a senátoři nemají reálné pravomoci a v zemi fakticky vládné prezidentská administrativa.

Pokusy legitimizovat režim

V červenci 2000 prezident Lukašenko vyhlásil volby do dolní komory parlamentu, jejichž první kolo se bude konat 15. října. Pro režim je klíčovou otázkou, zda budou tyto parlamentní volby uznány mezinárodním společenstvím. Legitimizace parlamentu by zlepšila domácí i zahraniční postavení režimu a zároveň výrazně zhoršila postavení opozičních sil.

Mezinárodní společenství, představované zejména tzv. trojkou složenou ze zástupců Evropského parlamentu a Parlamentních shromáždění OBSE a Rady Evropy, stanovilo čtyři podmínky, po jejichž splnění je možné vyslat na volby pozorovatele a následně uzнат jejich legitimitu.

- demokratická volební legislativa, záruka průhlednosti volebního procesu a zapojení různých politických sil do činnosti volebních komisí všech úrovní
- přístup všech politických stran do státních médií, zejména televize
- zajištění odpovídajících pravomocí pro nově zvolený parlament
- dodržování „období důvěry“ mezi vládou a opozicí („confidence building measures“)¹⁾

Dalším požadavkem mezinárodního společenství (viz Istanbulská deklarace summitu OBSE 1999) je zahájení „reálného dialogu“ mezi vládou a opozicí.

Lukašenkův režim však zatím nedal najevo jakoukoli ochotu na tyto podmínky přistoupit. Prezident sice v březnu zahájil takzvaný „dialog společensko-politických sil“, tato akce však byla pouhým pokusem prezentovat navenek vůli režimu k jednání. Účastníci „dialogu“, na němž se nepodílela sjednocená opozice, sice navrhli devatenáct změn volebního zákoníku, z těch však prezident předal poslancům ke schválení pouze devět. Změny schválené ve Sněmovně zastupitelů 22. června se však netýkaly nejpodstatnějších výhrad opozice, totiž možnosti opozičních stran obsadit třicet procent míst ve volebních komisích a zrušení institutu předčasného hlasování.

Po cukru bíč

Režim pokračuje v perzekuci svých oponentů a politických procesech. Příkladem je červnové vynesení politicky motivovaných rozsudků nad známými opozičními činiteli Mikolou Statkiewiczem a Valerijem Ščukinem za organizaci masových opozičních akcí v minulém roce. Zesiluje tlak na nezávislá média. Koncem července byl ředitelem státního radia a televize jmenován Viktor Čikin, první tajemník provládní komunistické strany, jež se zúčastní voleb

(!). Čikin si získal proslulost jako zástupce minského primátora, odpovědný za zásahy proti opozičním demonstracím. Režim dává najevo, že je připraven využít všechny dostupné zdroje pro zajištění vítězství „svých“ kandidátů.

Na přelomu července a srpna navštívila Bělorusko delegace Parlamentního shromáždění Rady Evropy (PS RE). Její členové, mezi nimi i český poslanec Cyril

Svoboda, absolvovali řadu setkání s oficiálními a opozičními představiteli, zástupci neziskových organizací, obránci lidských práv i politickými vězni. „Jsme velmi zklamáni zjevným nedostatkem pokroku ve vytváření odpovídajících podmínek, nezbytných pro konání svobodných a spravedlivých voleb v Bělorusku. Vzhledem k současným okolnostem delegace PS RE nedoporučí vyslat na tyto volby pozorovatele,“ uvedl na závěr návštěvy šéf delegace Terry Davis. To znamená, že Rada Evropy ani další členové „trojky“ legitimitu běloruských voleb zřejmě neuznají. Konečný postoj Západu by měl být stanoven na Technické konferenci ve Vídni 30. srpna.

Za současných podmínek většina opozičních sil přijala jednotné rozhodnutí voleb se nezúčastnit. „Formální účast opozice ve volební frašce“ by vedla k její diskreditaci a k legitimizaci tohoto parlamentu,“ řekl na IV. kongresu demokratických sil, který se v Minsku konal 2. července, předseda Běloruské lidové fronty Obrození Vjancuk Viačorka. Účastníci kongresu se zavázali nenavrhovat poslanecké kandidáty, nepřipustit kandidaturu svých členů jako nezávislých kandidátů a neúčastnit se práce volebních komisí.

Toto rozhodnutí mělo své kritiky v řadách některých čelných opozičních představitelů (čestný předseda AHP S. Bahdankievič, předseda BSDP NH M. Statkievič), podle nichž se jedná o ztracenou šanci legální formou oslovit

vůli a získat zázemí pro další činnost. Je tedy možné, že někteří členové významných opozičních stran se voleb přece jen zúčastní coby nezávislí kandidáti.

Mimo sjednocenou opozici, která se prozatím rozhodla zůstat vně systému, stojí běloruské Jabloko, Běloruská strana komunistů (PKB) a Liberálně demokratická strana (LDP), jejíž předseda Sergej Gajdukievič usiluje o roli „běloruského Žirinovského“. Tyto strany již oznámily, že do voleb půjdou, s odůvodněním, že jim jde o to, poukázat na konkrétní narušení volební legislativy a zároveň začít provádět postupně změny režimu zevnitř.

Jmenované strany plní funkci „tolerované opozice“, jež sice režim kritizuje, ale svým rozhodnutím o účasti ve volbách fakticky pomáhá jeho legitimizaci. Specifickým případem je vůči režimu vždy loajální Komunistická strana Běloruska (V. Čikin), která v zemi, kde v rámci systému vlády jediného člověka zatím nevznikla žádná „strana moci“, do jisté míry plní její úlohu.

Opoziční „kontrascénář“

Je zjevné, že samotný negativní program nemůže demokratickým silám v boji s režimem stačit. Sjednocená opozice koncem července představila svůj „kontrascénář“ k podzimním volbám. Jeho hlavní částí je

tzv. národní referendum, v němž se mají občané vyjádřit ke čtyřem otázkám, shodným s výše zmíněnými podmínkami, na nichž trvá mezinárodní společenství.

Další, takzvané „intelektuální akce“, budou zahrnovat například kulatý stůl za účasti vybraných ruských politiků, od něhož si opozice slibuje změnu postoje některých ruských politických sil k Lukašenkovu režimu. Opozice chce zároveň do Běloruska pozvat význačné zahraniční osobnosti, jako například bývalého polského prezidenta Lecha Wałęsu a britskou expremiéru Margaret Thatcherovou.

Důležitou součástí opozičních plánů jsou „pouliční akce“. Demonstrace se mají konat v největších běloruských městech a počítá se s účastí statisíců lidí. Opozice, která v současnosti vždy usiluje o oficiální povolení svých demonstrací, plánuje na podzim pořádat i akce nepovolené. Dalšími úkoly demokratických sil je mimo jiné vznik paralelního celostátního informačního systému a rozsáhlejší distribuce opozičních tiskovin, které se zatím co do svého rozšíření mezi obyvatelstvem nemohou rovnat dotovaným státním novinám. Budoucnost opozice bezpochyby ve velké míře závisí na tom, do jaké míry bude „kontrascénář“ přesvědčivý.

Sjednocená opozice má na své straně ně-

kteří výhody. Jednou z nich je podpora zahraničí. Zatímco oficiální běloruská diplomacie rozvíjí vztahy ze zeměmi, jako jsou Barma, Libye, Kuba, Irák a KILDR, běloruské opozici se dostává v západních zemích významné pozornosti ze strany nejvyšších státních představitelů. Souvisí to i s tím, že všechny důležité země s výjimkou Ruska stále uznávají roku 1996 rozebraný parlament.

Představitelé opozice v minulých měsících pobývali například na jednání Parlamentního shromáždění OBSE v Bukurešti či jednali v oficiálními představiteli německé vlády a parlamentu v Berlíně; 26. června se na Mezinárodním fóru za demokracii ve Varšavě setkali s opoziční delegací i americká ministryně zahraničí Madeleine Albrightová a magnát George Soros.

Dalším pozitivním momentem pro opozici je klesající podpora obyvatel prezidentu Lukašenkovi a zvyšující se nespokojenost s jeho režimem, související se zhoršováním hospodářské situace.²⁾

Významnou manifestací názorů běloruské společnosti byl mimo jiné Všeběloruský sjezd za nezávislost, konaný v Minsku 29. července. Významnou proto, že se nejednalo o čistě politickou akci – organizátory byli představitelé prodemokratické běloruské inteligence a rozmanité bylo i spektrum obyvatelstva, které představovalo více než 1300 delegátů z celé země. Sjezd, který navazoval na dva podobné sjezdy konané v novodobé běloruské historii (1917 a 1944), a jehož účastníky pozdravil i český prezident Václav Havel, přijal symbolický Akt nezávislosti. Ten se vyslovuje proti jakýmkoli krokům, které by vedly ke ztrátě běloruské suverenity, jež se nyní nachází pod hrozbou možné integrace s Ruskem.

Problémem je, že rostoucí „mlčící většina“ obyvatelstva, která nesouhlasí s režimem (údajně dosahuje čtyřiceti až padesáti procent voličů), se zatím opozici příliš nedaří získávat na svou stranu. Podpora za hranicemi Běloruska je často mnohem výraznější než doma. Dalším problémem je, že opoziční hesla jsou pro část obyvatelstva mnohdy příliš abstraktní. Demokratické strany si tento problém uvědomily a v současnosti se začínají více zaměřovat na konkrétní problémy řadových Bělorusů.

Hledání východiska?

Otázkou nyní zůstává, jak řešit politickou a právní slepou uličku, v níž se současné Bělorusko nachází. Jednání organizovaná pod záštitou mise OBSE v Bělorusku (OSCE Advisory and Monitoring Group, AMG), ustavené v roce 1997 s cílem napomoci dosažení dohody mezi vládou a opozicí, neuspěla.³⁾ Tato mise, zdá se, vyčerpala své poslání, a její vedoucí, velvyslanec Hans-Georg Wieck, je některými představiteli opozice obviňován ze snahy zajistit dohodu obou stran, zapojit opozici do voleb za každou cenu a legitimizováním režimu zbavit Západ „běloruského problému“.

VYBRANÁ BĚLORUSKÁ POLITICKÁ USKUPENÍ A JEJICH PŘEDSTAVITELÉ

„Sjednocená opozice“ – Členové Koordinační rady demokratických sil *	
Běloruská lidová fronta „Obrození“ (BNF)	Vincuk Viačorka
Běloruská sociálně-demokratická strana	
„Narodnaja Hramada“ (BSDP „NH“)	Mikola Statkievič
Běloruská sociálně-demokratická hromada (BSDH)	Stanislav Šuškievič
Běloruská strana práce	Alaksandr Buchvostau
Běloruská strana žen „Naděje“	Valancina Palevikova
Sjednocená občanská strana (AHP)	Anatol Labiedzka
Občanská iniciativa „Charta-97“	Zmitsier Bandarenka
„Zásadová opozice“ **	
Konzervativně křesťanská strana-BNF (KChP)	Zianon Pazniak (v exilu), Juras Bieliěňki
„Tolerovaná opozice“ – Strany, které se zúčastní voleb	
Běloruské „Jabloko“	Olga Abramova
Běloruská strana komunistů (PKB)	Sergej Kaljakin
Liberálně demokratická strana (LDP)	Sergej Gajdukievič
Zcela provládní strana ***	
Komunistická strana Běloruska (KPB)	Viktor Čikin

* Členy Koordinační rady jsou dále prezidium 13. Nejvyššího sovětu, Shromáždění nevládních organizací, Kongres demokratických odborů a představitel sedmi oblastních koordinačních rad demokratických sil. Jedna organizace má jeden hlas.

** KChP vznikla v roce 1999 následkem rozkolu uvnitř BNF. Zastává radikální názory, odmítá jakékoli kontakty s režimem. Není členem Koordinační rady demokratických sil.

*** Dalšími (marginálními) provládními stranami jsou např. Běloruská patriotická strana a Běloruská agrární strana.

Opozice za jedinou možnost řešení současné situace považuje rozhovory obou stran a reálné splnění „čtyř podmínek“. Vincuk Viačorka v červnu navrhl, aby datum konání voleb bylo posunuto o půl roku, což by poskytlo dostatečný čas ke splnění těchto podmínek.

Další možností je návrh předložený místopředsedou třináctého Nejvyššího sovětu Henaděm Tereňou. Podle něj by Nejvyšší sověť spolu s Koordinační radou demokratických sil po konzultacích se všemi zainteresovanými stranami vypracoval projekt změn ústavy z roku 1996. Tento projekt by byl zveřejněn v médiích a po zapracování dalších připomínek předán prezidentovi. Ten by byl povinen o změně ústavy vyhlásit závazné referendum, kontrolované mezinárodním společenstvím.⁴⁾ Režim však zatím neukázal sibenější náznak ochoty s opozicí jednat.

Hlavním cílem, k němuž se nyní režim i opozice upínají, jsou prezidentské volby, jež se mají konat příští rok. I zde se jedná o volby nelegitimní, neboť Lukašenkovy pravomoci v souladu s ústavou z roku 1994 skončily 21. července 1999. Na rozdíl od voleb do parlamentu se v nich však bude rozhodovat o funkci, jejíž držitel dění v Bělorusku reálně ovládá.

Proto je hlavním úkolem sjednocené opozice postavit v prezidentských volbách jediného kandidáta. Pokud opozice ve svých aktivitách nebude dostatečně přesvědčivá, není vyloučen vznik „třetí síly“, již by mohli iniciovat lidé z prezidentova okolí, pro něž je nynější stav neudržitelný, nebo Rusko, jehož postoj k Bělorusku je pro další vývoj země klíčový. Příchod pragmatického Vladimira Putina do Kremle může pro Lukašenkův režim znamenat velmi těžké časy.

○

¹⁾ Viz například Resolution on Belarus, Bucharest Declaration of the OSCE Parliamentary Assembly, 10 July 2000. Proti přijetí rezoluce hlasovala ruská delegace, část zástupců Uzbekistánu a jeden delegát Ukrajiny. <http://www.belcentrum.org>

²⁾ Výzkum provedený institutem NISEPI mezi pracovníky státních struktur a dalšími významnými činiteli ukázal, že „strana moci“ je výrazně nespokojena s vládou prezidenta Lukašenka. Stejná nespokojenost panuje i v otázce hospodářské situace země, za jejíž zhoršení je podle respondentů taktéž vinen současný prezident. Pouze 13 procent expertů dává přednost koncentraci moci v rukou prezidenta (výsledek změny ústavy v roce 1996), většina se vyslovila pro rozdělení moci v souladu s ústavou z roku 1994. Pokud by se nyní konaly volby, pro prezidenta Lukašenka by hlasovalo 21,7 procenta, pro Michaila Čyhira a Anatola Labiedzku 8,7 procenta, 39,1 procenta respondentů neodpovědělo. (Izvěstija, 14. 7. 2000)

³⁾ Přehled snahy AMG OSCE o zprostředkování jednání obou stran od loňského května do začátku letošního roku lze najít na adrese <http://www.osce.org/by/eng/consact/thirdsector.htm>.

⁴⁾ Návrh byl přednesen 27. 7. 2000 v Minsku v rámci kulatého stolu „Deset let suverenity: výsledky absolvované cesty“.

Kuvajtské dilema

TOMÁŠ STRNAD

Zprávy z Kuvajtu deset let po irácké okupaci a následném osvobození země jsou velmi rozporuplné. Na jedné straně se podařilo zemi zrekonstruovat. Kuvajtská města se opět pyšní svými výstavnými budovami a obchodními centry. Hospodářský život se obnovil a těžba ropy stoupla. Na druhé straně země prožívá hlubokou politickou krizi.

Parlament stojí v opozici proti vládnoucí dynastii Sabahovců a blokuje všechny její návrhy. Rovné volební právo pro ženy se nepodařilo prosadit. Roste kriminalita, zvyšuje se počet závislých na drogách a přibývá sebevražd. Jsou to pouze jevy související s iráckou okupací, nebo mají hlubší kořeny? Způsobila je tato okupace, nebo zde působila pouze jako katalyzátor?

Úspěšná obnova země

Po odchodu iráckých okupačních vojsk jsme si navykli vidět Kuvajt jako zónu ruin a sutin, zahalenou do kouře proudícího ze zapálených ropných vrtů. První obrazové materiály tehdy šokovaly celý svět. Z nich však již nezbylo téměř nic. Hlavní město bylo obnoveno ve své dřívější kráse. Většinu škod z války v Perském zálivu se též již podařilo odstranit. Země se úspěšně hospodářsky rozvíjí. Produkce ropy vzrostla z 250 tisíc barelů denně roku 1991 (těsně po invazi) na současné dva miliony barelů denně. Příjmy z ropy činily roku 1999 88 procent z odhadovaných 12 miliard ročních příjmů. Hrubý domácí produkt je třikrát vyšší než devět miliard dolarů z roku 1991.

Kuvajt prognózuje rekordní rozpočtové příjmy v právě ukončeném fiskálním roce (skončil v červnu). Podle hospodářských ukazatelů poskytnutých Centrální bankou Kuvajtu příjmy za tři čtvrtiny fiskálního roku 1999/2000 dosahují 12,3 miliardy dolarů, z nichž zisky z prodeje ropy činí 11,4 miliardy. Příjmy na konci měsíce března byly o 69 procent vyšší než celkově kalkulované příjmy pro celý rok, tj. 7,3 miliardy dolarů. Celkové výdaje za první tři čtvrtiny fiskálního roku dosáhly 7,9 miliardy dolarů, což je výrazně méně než předpokládaných 14,1 miliardy. Z těchto čísel vychází rozpočtový přebytek 4,4 miliardy dolarů, i když se očekával deficit 7,5 miliardy. V takovém případě to bude teprve podruhé za posledních patnáct let, kdy kuvajtská ekonomika vykáže přebytek. Pokud tedy zůstanou ceny ropy na současné výši, tj. kolem dvaceti dolarů za barel, dosáhnou celkové příjmy až 16,5 miliardy. Do rozpočtu není zahrnut příjem ze zahraničních investic (jejich celková výše je zhruba 50 miliard), který je od-

hadován na asi 10 miliard dolarů.

Kuvajtská vláda se navíc snaží dosud relativně uzavřenou ekonomiku liberalizovat. Usiluje o větší přísun zahraničních investic. Zahraniční firmy by ráda přilákala i do ropného průmyslu. Státní příjmy by k tomu měly být posíleny o vyšší zisky z výběru daní.

To jsou všechno velmi optimistické zprávy. Nesmíme ovšem zapomenout na neshody mezi vládnoucí dynastií a opozičním parlamentem.

Odbojné Národní shromáždění

Kuvajtský parlament (Národní shromáždění) sestává z padesáti poslanců. Většina z nich je velmi kritická k vládnoucí dynastii Sabahovců. Vytykají jí přílišné pravomoci. Poslanci se koncentrují kolem dvou hlavních bloků, islámského a liberálního. Ačkoliv mezi příznivci obou bloků panují zásadní rozpory v názorech na další vývoj země, v politickém boji proti vládě jsou zajedno. Požadují větší pravomoci pro parlament. Většina dekretů podepsaných emírem Jabirem Al-Ahmadem Al-Sabahem proto parlament odmítá s odůvodněním, že dekrety jsou mezním řešením a rozhodnutí by měla být přijímána standardní cestou. Kritizován byl i fakt, že předsedou vlády bývá jmenován korunní princ a většina ministerských funkcí se rozděluje mezi členy vládnoucí rodiny Sabahovců. Poslanci požadují větší transparentnost při vydávání zásadních rozhodnutí.

Je nutno přiznat, že kuvajtské Národní shromáždění je jediným voleným parlamentem v zemích Perského zálivu. Proto byl již dvakrát rozpuštěn. Poprvé v roce 1976 a podruhé roku 1986, rok po pokusu o atentát na emíra. V zemi neexistují klasické politické strany a ani v nejbližší době existovat nebudou. Ministr zahraničních věcí Sabah Al-Ahmad Al-Sabah prohlásil, že jich není zapotřebí. Podle jeho slov byl Kuvajt dříve jako jedna rodina a politické strany by jen zvýšily vnitřní rozpory a mohly by přivolat nepokoje. V parlamentě se tak spontánně tvoří různá liberální, islámská a kmenová uskupení. Zvláště skupiny tvořené na bázi rodových vazeb a působící jako lobby

pro oblasti, z nichž byly delegovány, tvoří při přijímání důležitých rozhodnutí pomyslň jazyček na vahách. V poslední době navíc roste vliv islámských a fundamentalistických uskupení.

Když emír Jabir Al-Ahmad Al-Sabah po irácké invazi emigroval, slíbil po svém návratu provést zásadní reformy a liberalizaci země. Většinu slibů však nakonec nerealizoval. Není to pouze jeho osobní vina. Zákony uvádějící v život hospodářskou liberalizaci a lepší podmínky pro zahraniční podnikatele v Kuvajtu brzdi islámští konzervativní poslanci.

Vláda měla v úmyslu pozvat konsorcium zahraničních firem k rozvoji těžby ropy v severní části země. Parlament však tento návrh stále blokuje. Většina poslanců, především pak ti islámští, brání rovněž zákonu umožňujícímu cizincům vlastnit až stoprocentní podíl v kuvajtských firmách. Poslanci apelují na využívání domácích odborníků a kapacit a snaží se prosadit omezení zaměstnávání cizinců.

S podobným odporem poslanců se setkal emírův dekret slibující ženám volební právo. Tento dekret loni parlament zamítl. V únoru letošního roku pak vyšly stovky žen na protest do ulic a vstoupily do registračních volebních místností, aby se nechaly na protest zaregistrovat. Bezvýsledně. Čtyři ženy v čele s podnikatelkou Rulou Dashti se nevzdaly ani poté. Podaly stížnost k Nejvyššímu soudu s tím, že text kuvajtské ústavy zaručuje rovné volební právo všem, tedy i ženám. Jejich stížnost Nejvyšší soud dne 4. července 2000 zamítl. Důvod byl formální: špatné sestavení a zformulování stížnosti.

I tak však mají ženy v Kuvajtu relativně větší práva než v ostatních zemích Perského zálivu. Mohou řídit auta, zastávat vysoké funkce v úřadech a žena je dokonce rektorkou Kuvajtské univerzity.

Nedůvěra a skepse

Většina zpráv i výroků Kuvajťanů dosvědčuje, že země prochází krizí. Deset let po odchodu iráckých okupačních vojsk stále přetrvává skepse a nedůvěra. Osvobození a následující rekonstrukce byly velmi draze vykoupeny. Panovníkova pozice stejně jako postavení ostatních státních institucí byly těžce postiženy snadným podlehnutím země agresorovi. Po iráckém útoku odjel panovník do hotelu v saúdskoarabském Tá'ifu, odjeli i všichni nejvyšší představitelé země. Zemi zachránily až cizí armády. Nyní ke státním institucím převládá velká skepse. Jeden z poslanců, Abdallah Al-Nibari, to komentuje slovy: „Dospěli jsme do stavu, kdy si většina obyvatel myslí, že oficiální instituce nejsou schopny vnímat a řešit jejich problémy.“

Značná část nejvyšších členů panovnické rodiny a většina nejvyšších představitelů země je ve vysokém věku a trpí zdravotními problémy. Této slabosti využívá parlament k posilování své pozice. Roste kriminalita a stoupá počet narkomanů. Každý den píší noviny o mrtvých, zemře-

lých na předávkování. Počet kriminálních deliktů, krádeží, přepadení, znásilnění a sebevražd se rovněž zvýšil. Dříve byl problém připisován zahraničním pracovníkům. Nyní se tento neduh týká především Kuvajťanů samých. V současné době je registrovaných zhruba 29 tisíc (tři procenta populace) drogově závislých. V roce 1999 zemřelo na předávkování 57 lidí a zadrženo bylo 652 drogových dealerů, z toho 500 místních.

Roste i skepse k investování doma. Stále přetrvává strach z možného opakování irácké invaze. Mnoho místních firem dosud nebylo obnoveno; proti takové katastrofě nebyli majitelé pojištěni. Značná část obyvatel stále převádí své prostředky do zahraničí nebo je pouze ukládá do bank a čeká na úroky. Banky tak z důvodu přebytku financí snižují úrokové míry. Celkový objem kuvajtských investic do zahraničí se odhaduje na 187 miliard dolarů.

Jsou však tyto psychologické a společenské problémy pouze výsledkem irácké okupace? Studie Middle East Research Institute of the University of Pennsylvania zjistila, že již v osmdesátých letech rostly společenské problémy, zvyšovala se kriminalita a začaly se objevovat drogy. Za příčinu považuje studie rychle nabytý blahobyt.

Mohammad Al-Romaihi, prezident Výboru pro kulturu a umění, prohlásil, že éra blahobytu zplodila nihilistickou a anarchistickou generaci. Znuděná a rozmazlená mládež nemá nic lepšího na práci než se prohánět v autech nejlepších světových značek po širokých kuvajtských třídách a zkoušet nejvyšší rychlosti. Mají zajištěnou bezplatnou lékařskou péči na nejvyšší úrovni, vysoké důchody, štědré přídavky na děti a bezúročnou státní půjčky na bydlení. Nač se tedy starat a myslet na budoucnost?

Státní sektor zaměstnává 92 procenta Kuvajťanů.

Donedávna byli obyvatelé zvyklí, že mohli bez problémů najít zaměstnání u státních úřadů, kde za minimum práce pobírali královské platy.

Z nihilismu, dekadence a materiálně bohatého, leč duchovně prázdného života beze smyslu hledá část mládeže únik u islámských konzervativních kruhů. Jejich vliv v posledním období vzrostl a došlo i k případům napadání lidí, kteří se nechovali zcela v souladu se šarí'ou. Konkrétním případem byla mladá žena, kterou

skupinka mladíků napadla za to, že neměla hijáb (pokrývka hlavy pro ženy).

Nadějně vyhlídky

Od dob počátku těžby ropy se Kuvajt zásadně změnil. Ještě v šedesátých letech byl poměrně zaostalou zemí a duchovně neměl příliš co nabídnout. Vysoké zisky z těžby ropy vedly k růstu konzumního života. Vrcholem byly astronomické příjmy po ropné krizi z roku 1973. Kuvajťané si zvykli nepočítat peníze. Stát jim zdarma zajišťoval téměř vše. S postupným poklesem cen ropy na konci sedmdesátých let a dále pak v průběhu let osmdesátých se rozpočtové příjmy tenčily a nebyly s to nadále krýt tak vysoké náklady.

Vyrostla nová generace Kuvajťanů. Většina mladých lidí studovala v zahraničí, ovládá perfektně angličtinu, jakož i nejmmodernější technologie. Pracuje běžně s počítačem, používá internet, mobilní telefon atd. Pozorují, jak vypadá svět okolo nich. Těmto lidem již nestačí pouze mít mnoho peněz. Očekávají od života více.

Členové vládnoucí dynastie v poslední době tlačí do popředí své mladší příslušníky. Objevují se nové tváře a vzdělanější ministři.

Reformuje se i hospodářství. Kuvajt se bude stále více otevírat a propojovat s okolním světem. V domácím resortu připravuje vláda program boje s drogami. Jeho součástí mají být nejen restriktivní opatření namířená proti dealerům, ale i výchova a prevence.

Možná, že hrozivý šok z irácké okupace probral obyvatele z letargie. Přiměl je k samostatnějšímu a více tvůrčímu přístupu k životu. Současná politická krize může být paradoxně katalyzátorem budoucích pozitivních změn.

Kuvajt

0 100 km

Čínský organizovaný zločin

MIROSLAV NOŽINA

Do roku 1989 nežil na území tehdejšího Československa kromě pracovníků ambasády Čínské lidové republiky a několika desítek čínských přistěhovalců žádný čínský občan. Po roce 1989 se situace změnila. Českou republiku zasáhla vlna migrantů z Asie. Zároveň s nimi se objevil i čínský organizovaný zločin. Dnes už je u nás pevně usazen.

Počátky triád

Čínský organizovaný zločin je reprezentován především tzv. *triádami*, kriminálními organizacemi, které navazují na tradice tajných čínských společností. Jejich počátky jsou spojeny s bojem proti císařské dynastii Mandžůů, která svrhla vládnoucí Mingy a roku 1674 došla na čínský trůn. Samo slova *triáda* je podle jedné z verzí odvozeno od znaku trojúhelníku symbolizujícího tři základní síly čínské kosmologie – nebe, zemi a člověka. Jiná interpretace je spojuje se „Třemi spojenými společnostmi“, organizací, která hrála významnou roli v boji proti Mandžům.

I když v počátečním období mohly být společnosti triád řízeny centrálně, zřejmě se z této závislosti záhy vymanily. Během větší části svého historického vývoje již operovaly jako víceméně nezávislé autonomní jednotky s vlastním vedením. V některých regionech sice existovaly mateřské lóže triád, ale stejně jako většina ostatních tajných a polotajných organizací v Číně ani triády neměly ústřední vedení. To, co členy triád spojovalo, byla později již anachronická nenávisť k mandžuské vládě, stvrzovaná přísahou, a někdy až patologická utajenost.

Organizace triád časem zaměřily svůj zájem na nelegální aktivity a ovládnutí čínského podsvětí. Vše, co škodilo císařství, bylo považováno za vlastenecké. Hranice mezi zločinem a bojem za svobodu byla proto značně nejasná. To umožňovalo „temným společnostem“ uchovávat si mezi čínským obyvatelstvem poměrně vysoký morální kredit. A tak ve jménu vlasti členové triád loupili, unášeli kvůli výkupnému, organizovali prostituci a pašovali nejrůznější zboží včetně drog. Největší proslulost si v tomto ohledu vydobyli členové „Zeleného kruhu“, jejichž členskou základnu tvořili dělníci a lodníci z námorních a říčních přístavů v oblasti Šanghaje a Nankingu, a rovněž „Rudý kruh“, který ovládal šanghajské zločinecké podsvětí.

V minulosti se organizace triád řídily přesnými pravidly, vykonávaly přesně určené ceremonie a měly jasně hierarchizovanou strukturu, určenou staletou tradicí. Dnešní společnosti triád – zejména ty, které působí mimo oblast Dálného východu – již

často tyto tradice opouštějí nebo si je upravují po svém. Jisté společné rysy si však většina z nich uchovává i nadále. Ve zjednodušené formě zachovávají zvyk iniciačních obřadů, přísně a brutálně prosazují informační embargo na strukturu a činnost organizací, mají omezenou vertikální mobilitu. Vedoucí představitelé v hierarchii triád spíše fungují jako arbitři sporů, „vážení muži“, a pobírají „dávky“ od členů, ale neúčastní se přímého řízení kriminálních operací. Vlastní kriminální činnost operativně řídí předáci na střední úrovni organizace, zpravidla bez zasahování vůdce organizace – „hlavy draka“. Ten zasahuje pouze v případě, kdy se aktivity „středních vůdců“ dotýkají zájmů celého společenství. Síť triád rovněž napomáhá „středním vůdcům“ při zajišťování ochrany a přístupu k lidským a materiálním zdrojům, ke komunikaci s předáky ostatních skupin a rovněž s nečleny triád (zkorumpovanými policisty, úředníky, příslušníky místního podsvětí).

Uvnitř i vně jsou jednotlivé skupiny provázány systémem *kuan-si*, tradičním konceptem důvěry a vzájemných úsluh. Prostřednictvím tohoto systému může jeden příslušník skupiny požádat druhého o „laskavost“ v rámci i mimo hranici zákona, aniž by mu hrozilo prozrazení. Jeho protějšek má právo odmítnout, ale zpravidla se tak neděje, protože ví, že v opačném případě i jemu *kuan-si* pomůže.

Členská základna triád se utváří především na klanovém a dialektovém, „krajanském“ principu. Zřejmě nejpočetnější jsou hongkongské triády Sun Yee On (odhad 56 tisíc členů), 14K (odhad patnáct až dvacet tisíc členů) a tchajwanská triáda United Bamboo (odhad 25 tisíc členů). V Hongkongu samotném může působit až 160 tisíc členů triád, kteří reprezentují přibližně na padesát různých organizací. Situace se rychle mění po roce 1997, kdy byl Hongkong připojen k Číně a řada seskupení triád v důsledku toho odjela do zahraničí.

Organizace triád mají úzké vazby na *tongy* (*chungy* – „společenství“). To jsou tradiční čínská zájmová sdružení, která z větší části vykazují legální činnost a většina jejich členů nejsou zločinci. Tongy mají mnoho obdobných ceremoniálů a tradic jako

triády. Rovněž jejich členská základna se často prolíná. Někdy slouží jako krytí pro činnost triád.

Pro „špinavou práci“ triády často využívají gangů mladistvých Číňanů, Vietnamců a dalších Asiatů, které dnes migrují po světě od jedné asijské komunity ke druhé. Tyto gangy mírají od tří do dvaceti příslušníků ve věkovém rozmezí od čtrnácti do 35 let. Nemají rodinné zázemí a v případě potřeby neváhají použít zbraně.¹⁾

Globální expanze

Ještě koncem 80. let se teritorium působení čínských triád omezovalo mimo asijskou půdu na Severní Ameriku a Austrálii; v Evropě víceméně jen na britský Londýn a Manchester a na nizozemská přístavní města Rotterdam a Amsterdam.

V současnosti však již čínský organizovaný zločin zasáhl prakticky celou Evropu. Své aktivity dynamicky rozvíjí i v postkomunistických zemích. Vedle tradičních center triád, jako jsou Hongkong či Tchaj-wan, čínský organizovaný zločin od poloviny 80. let v rostoucí míře expanduje z území vlastní Číny. Například v Evropě dnes mimořádně aktivní Kantoňané a Futieňané zahájili světovou expanzi v roce 1986.

Hlavní faktory, které urychlily nástup čínského organizovaného zločinu v globálním rozměru, byly:

- čínský vstup do světové ekonomiky
- snížení kontroly na hranicích zemí světa
- globalizace ekonomiky, zvýšení rychlosti bankovních a obchodních operací.

Další „příznivou“ skutečností je fakt, že čínský organizovaný zločin byl – a mnohdy ještě je – v řadě zemí světa přehlížen. Častým důvodem jsou kulturní a jazykové rozdíly a s tím související těžkosti při vyšetřování. Ještě v roce 1993 měla americká FBI pouze jednoho agenta, který hovořil čínsky. Rovněž v evropských zemích pracuje podobných specialistů jen minimum.

Záhy se ukázalo, že tradiční modely fungování čínských kriminálních organizací jsou ve spojení s moderními technickými prostředky v globálním měřítku značně efektivní. Například drogové operace prováděné triádami na bázi *kuan-si* dnes v praxi vyhlížejí takto: Podnikatel pomocí „přátel“ v terénu nakoupí jisté množství drog (velká část obchodu s drogami v produkčních oblastech jihovýchodní Asie je dnes v rukou Číňanů a Tchajwanců). Poté se obrátí na dalšího „přítele“ – mnohdy se jedná o majitele firmy, zabývajícího se mezinárodní leteckou či nákladní přepravou, aby mu zprostředkoval transport drog na určené místo. Ten aktivuje síť „přátel“ (řidiče kamionů apod.). Tito přepravci ani nemusejí být do obchodu s drogami ve větší míře zapojeni a mohou podnikat zcela legálně. Prostě v jednom konkrétním případě prokáží svému „příteli“ „laskavost“. V závěrečné fázi se podnikatel obrátí na „přítele“ kdekoli na světě a jejich prostřednictvím zajišťují distribuci drogy k toxikomanům. Podnikatel často zná sotva deset procent celé

aktivované sítě. Když je obchod realizován, síť prostě zmizí do doby, dokud není v jiné variantě opět vyvolána k životu.

V tomto systému není možné odhalit a pochopit strukturu, neboť struktura prostě neexistuje, respektive mizí v okamžiku, kdy splnila svůj účel. Síť triád je schopna velice pružně reagovat na aktuální potřeby a využívat přitom jinak legálních aktivit svých členů, „přátel“. Zasahuje dnes prakticky celý svět.

Kuan-si rovněž umožňuje provádět rozsáhlé obchodní transakce bez jediného dokladu. V praxi tak vede k obrovským daňovým únikům. Nezdaněné asijské zboží prodávané za nízké ceny dnes likviduje domácí konkurenci v řadě zemí.

Značné starosti bezpečnostním orgánům způsobuje i tzv. bankovní systém *hawala*, který prakticky znemožňuje vyšetřování finančních operací. (Sledování toků peněz představuje velmi účinný prostředek boje proti organizovanému zločinu.) V čínštině jsou tyto peněžní operace označovány jako *chuej-kchuan* („poukazování peněz“) či *čchiao-chuej* („zahraniční platby“).

Páteř systému *hawala* tvoří členové asijsko-muslimské komunity žijící po celém světě. Tento systém poskytuje službu podobnou té, již vykonávají běžné banky. Transakce jsou však založeny na principu důvěry: například peníze uložené u bankéře *hawala* v Londýně budou k dispozici u jiného bankéře *hawala* systému kdekoli na světě. Stačí k tomu pouze jeden telefonát. Jako identifikační znamení bankéři často používají velice nenápadné předměty (bankovky, hrací karty, lístky přetřené napůl), po jejichž předložení vyplátí avizovanou částku.

Bankéř musí být důvěryhodným a respektovaným členem společnosti. Bankéři *hawala* provádějí rozsáhlé bankovní obchody s velkým množstvím prostředků. K provádění této činnosti nepotřebují žádný souhlas. Převáděné peníze mohou pocházet jak z legitimních, tak nelegitimních zdrojů. Protože peníze „fyzicky“, ve formě jakéhokoliv záznamu, vlastně neopouštějí zemi a během transakcí se nevedou formální záznamy, jichž by se dalo využít při revizích během finančního vyšetřování, jedná se z pohledu manažerů organizovaného zločinu o velice bezpečné transakce. Bankéři *hawala* jsou rovněž těžko postižitelní, pokud se přímo neprokáže, že věděli, že peníze pocházejí z obchodu s drogami či z jiných nelegálních aktivit. Při transakcích nabízejí daleko výhodnější diskontní sazby, než mohou nabídnout běžné bankovní domy. Bankéři *hawala* doma i v hostitelských zemích, do nichž přicházejí, často oficiálně působí jako obchodní cestující, zlatníci, agenti v oblasti import/export atd. Zmíněný systém se rozšiřuje i v Evropě, včetně regionu střední a východní Evropy. Ani České republice se jeho síť nevyhnuly.

Triády dnes žijí v symbióze se světovou ekonomikou a angažují se v celé řadě oborů. V oblasti nelegální migrace policejní agentura Europol odhaduje, že do Evropy triády ročně dopravují 100 až 200 tisíc ilegálních čínských emigrantů. Obvykle při-

tom využívají námořních tras a rovněž pozemní přepravu přes východní Evropu a Balkán. Ani zdaleka nelze tvrdit, že by asijské přistěhovanci většinou patřili k organizovanému podsvětí. Prakticky ovšem ani jediný z ilegálních emigrantů nedokáže uskutečnit svou cestu bez pomoci tajných společností. Vezmeme-li v úvahu, že za propašování jedné osoby inkasují čínské gangy až deset tisíc dolarů, přináší dnes triádám pašování lidí miliardové zisky. Vedle Evropy a Spojených států inkasují triády milionové částky i za „vývoz“ svých krajanů a prostitutek do Japonska.

Z ekonomického hlediska vyvolává starosti už samotné ilegální zaměstnávání levné čínské pracovní síly v drobných dílnách a provozovnách, jejichž konkurence je velká především v textilním a obuvnickém průmyslu. Na daňové úniky v tomto sektoru přímo navazuje padělání značkového zboží, nezákonné rozmnožování hudebních nahrávek na kazetách a kompaktních discích, videoprogramů a počítačových programů. Asijské gangy se v souvislosti s pašováním svých spoluobčanů do Evropy specializovaly také na dokonalé padělání veškerých osobních dokladů a následně i kreditních karet. V tomto oboru údajně mezi Asijsci vynikají specialisté z Vietnamu.

Dalším zneklidňujícím jevem je vývoz asijského organizovaného zločinu v rámci investic. Tchaj-wan dnes rozsáhle investuje v řadě zemí. Stejně je tomu i v případě Hongkongu a Singapuru. Paralelně s těmito investicemi se objevuje nárůst aktivit čínského organizovaného zločinu. Investice s následným příchodem čínských zločineckých skupin zaznamenaly například Paraguay, Bahamy či státy rovníkové Afriky. V Guatemale a Belize se imigrační úřady ocitly zcela pod kontrolou těchto skupin.

Triády na českém území

Podle zpráv z asijské komunity je možné v České republice očekávat silné migrační vlny z Asie. Asijské podnikatelé u nás dnes v očekávání nově příchozích z Vietnamu, Číny, Tchaj-wanu či Koreje nakupují domy a pozemky. Některé dohady tvrdí, že v do-

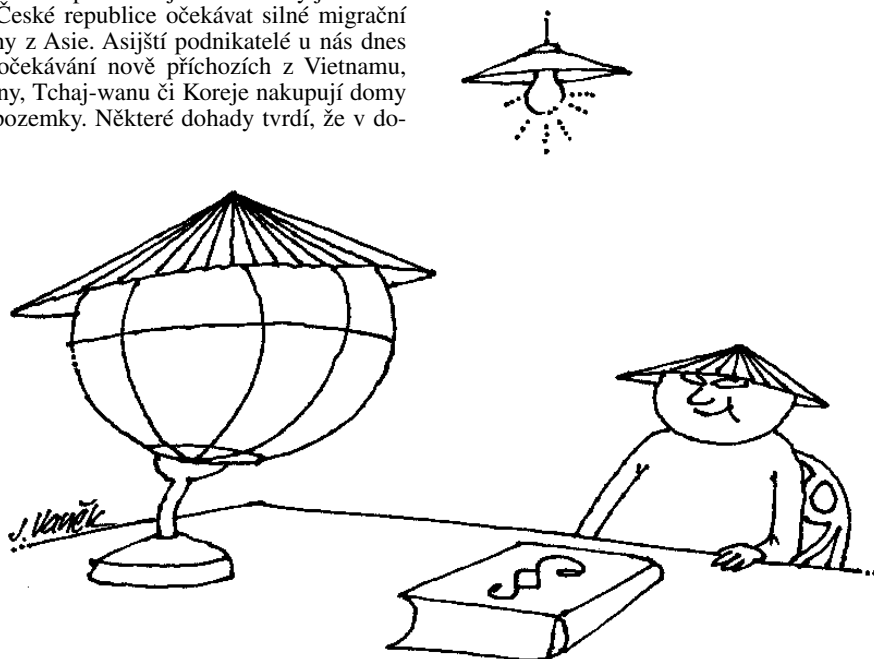
hledné době zde bude žít více než sto tisíc Asiatů. S vlnou migrantů přicházejí i pověstné triády – *tongy*. Míří k nám jak z Asie přes Rusko a Maďarsko, tak ze základen v západních zemích. Při usazování u nás obratně využívají mezer v legislativě. Nejčastějším *modem operandi* na českém území, obdobně jako předtím ve Spojených státech a západní Evropě, je zakládání obchodních společností, firem a restaurací, které často vykazují minimální profit a fakticky slouží jako krytí pro organizování nelegální migrace, jakož i široké škály dalších aktivit: vydírání, únosů, hazardních her, obchodu s lidmi, finančních podvodů a praní špinavých peněz, rozsáhlých daňových úniků, obchodu s drogami a prekurzory, padělání nebo pozměňování úředních listin aj.

Podle poznatků policie působí na českém území několik odnoží triád – *tongů* – z čínského Pekingu, Šanghaje, Wen-ču, Čchintangang a provincie Fu-tien. Vyšší představitelé těchto organizací zde vystupují jako seriózní a movití obchodníci a pronikli i do kruhů české společenské elity. Představitelé pekingské triády – *tongu* „Hadí hlavy“ – údajně násilím ovládli Ústřední sdružení čínských podnikatelů a obchodníků působících v České republice, které původně vzniklo v roce 1995 jako organizace pro podporu obchodu a podnikání mezi Čínou a Českou republikou.

Číňané dnes zde často využívají služeb příslušníků vietnamských komunit, které jsou na našem území etablovány již od roku 1975 v souvislosti s dovozem levné pracovní síly z Vietnamu. Příslušníci těchto komunit mají výhodu důvěrně znalosti českého prostředí.

Čínská kriminální uskupení mají mnoho předpokladů pro to, aby pronikla hluboko do české ekonomiky a společnosti.

¹⁾ Viz: Vietnamský organizovaný zločin. Mezinárodní politika 1/2000, r. XXIV, s. 32–34.

Ázerbájdžán v politice Ruska

EMIL SOULEIMANOV

Rozpad kdysi všemocného Sovětského svazu v r. 1991 a vznik tří nezávislých republik na území jižního Kavkazu znamenal zásadní obrat na geopolitické mapě regionu. Ztráta teritoria téměř dvě století kontrolovaného Moskvou spolu s objevením nerostného bohatství na dně Kaspického moře přispěly k tomu, že se oblast stala objektem zvýšeného zájmu z řady mocností.

Írán a Turecko, jejichž přítomnost v Zakavkazsku – i když po dlouhé přestávce – je historicky a geograficky podmíněná, ale také – poprvé v dějinách kaspického regionu – Spojené státy se staly účastníky velké hry o vliv ve strategicky důležitém teritoriu. Za této situace bylo přirozenou prioritou Ruska zaměření veškerého úsilí na znovuzískání dominantního postavení v bývalých provinciích. Klíčovou zemí, jejíž orientace by mohla do významné míry rozhodnout o úspěchu či neúspěchu ruských snah o „návrat“ na jižní Kavkaz, je Ázerbájdžán.

Specifikum ruského vztahu vůči Ázerbájdžánu, jakož i dalším zemím tzv. blízkého zahraničněpolitické vize Moskvy, která je po krachu komunismu do značné míry závislá na vývoji koncepce „ruské myšlenky“. Odpověď na otázku, má-li se Rusko smířit se svou imperiální minulostí a přejít do kolejí alternativního, postimperálního vývoje, nebo se snažit o znovudobytí ztracených kolonií, rozhodující měrou ovlivní stanovení skutečných priorit Ruska v zahraniční politice.¹⁾

Analýza ruského postoje vůči Ázerbájdžánu poskytuje řadu myšlenek o podobě ruské zahraničněpolitické vize.

Strategická důležitost Baku

Rusko vždy kladlo důraz na politiku vůči Ázerbájdžánu. Bylo to podmíněno řadou objektivních faktorů. Naprostá většina obyvatel Ázerbájdžánu, nacházejícího se ve strategicky důležitém regionu vedoucím z Turecka do Střední Asie, je tvořena muslimy tureckého původu. Již od období po ovládnutí chanátů severního Ázerbájdžánu v první čtvrtině 19. století Petrohrad a následně Moskva zaujímaly zvláštní postoj vůči nejpočetnějšímu etniku kavkazského regionu. Značné znepokojení Petrohradu ze šíření panturkistických a panislamistických idejí právě přes Ázerbájdžán do jižních regionů Ruska jej přiměly k užšímu definování postoje vůči této zemi; význam „kavkazského mezníku“ ohrožujícího ruskou teritoriální integritu měl být nanejvýš zredukován. Následovala politika snažící se o re-

dukci národního vědomí Ázerbájdžánců a ji provádějící rusifikace.

Objevení strategického významu ropy a počátky její průmyslové těžby na sklonku 19. a počátku 20. století sehrály významnou roli v těchto snahách. Záhy po ruské revoluci vyhlášená Ázerbájdžánská demokratická republika (1918) existovala pouze dva roky a v r. 1920 byla okupována Rudou armádou.

Dalších více než sedm desetiletí byl Ázerbájdžán nucen prožít ve zvláštním režimu, za něhož se prováděla politika rusifikace a deislamizace a potlačovaly se veškeré projevy „nesovětského“ patriotismu.

Různé formy nátlaku

Rusko si již od vzniku nezávislého Ázerbájdžánu bylo vědomo klíčové polohy země na geopolitické mapě regionu. Politická orientace republiky byla s to do jisté míry ovlivnit osud řady mezinárodních projektů v kaspickém prostoru, tedy i rozhodnout o perspektivách sblížení Turecka a Západu se zeměmi jižního Kavkazu a Střední Asie. Vedoucí západní analytici pochopili strategický význam republiky: „Nezávislý Ázerbájdžán se svými ropovody vedoucími do etnicky spřízněného Turecka by měl zabránit Rusku, aby získalo monopol na přístup do této oblasti, a zbavit ho tedy politického nástroje k ovlivňování politické situace v nových středoasijských zemích“²⁾.

Krátce po zániku Sovětského svazu zdědilo Rusko efektivní nástroj nátlaku na Ázerbájdžán – karabašskou válku. Těsná vojenská a hospodářská pouta Jerevanu, podporujícího vojenské tažení karabašských Arménů, s Moskvou, strategickým spojencem v regionu, a neochota Ázerbájdžánu souhlasit s požadavky Ruska do jisté míry rozhodly o průběhu a výsledcích války. Ázerbájdžán ztratil 20 procent svého území, více než milion lidí se stal uprchlíky ve vlastní zemi, republika se ocitla v hluboké hospodářské krizi. Ázerbájdžánské odmítnutí ruského plánu rozdělení „sfér vlivu“ v mezinárodním ropném konsorciu, jenž mimo jiné vylučoval alternativní trasu ropovodu, respektive plynovodu k tureckému, even-

tuálně gruzínskému přístavu, nicméně uchovalo naději na příští hospodářský růst.³⁾

Nespokojenost Kremlu s postojem ázerbájdžánské vlády vyústila v r. 1993 v odstranění prezidenta A. Elčibeje.⁴⁾ Prozápadně orientovaný turkista Elčibej, předseda nacionalistické Národní fronty Ázerbájdžánu (NFA), byl během inscenovaného státního převratu vedeného S. Husejnovem nucen rezignovat. „Gjandžinské tažení“ armádních složek věrných plukovníku Husejnovovi bylo zdůvodňováno značnými porážkami na karabašské frontě a nutností nahradit zdiskreditovaný režim. V médiích se však hodně mluvilo o „přátelských vztazích“ Husejnova s Moskvou.⁵⁾ H. Alijev, který A. Elčibeje měl vystřídat, se zdál být pro Moskvu přijatelnějším politikem – od bývalého prvního tajemníka KS ÁZSSR a generála KGB se očekávala „vstřícnější“ politika vůči Rusku. Nicméně jediným krokem zkušeného politika Alijeva směrem k Moskvě byl vstup země do SNS a zvýšení podílu ruských firem v ropném konsorciu. Ázerbájdžán jinak pokračoval v nezávislé politice – nová vláda zvláště kladla důraz na přilákání západních investic do země: navíc nově zvolený prezident se rozhodující měrou podílel na podepsání „kontraktu století“ v září 1994. Příliv západního kapitálu do země měl zajistit vyšší míru politické a hospodářské stability.

Reakce na ázerbájdžánskou vládní linii nenechala na sebe dlouho čekat: 4.–5. 10. 1994 se nezdařil pokus o státní převrat, na jaře 1995 rovněž atentát na prezidenta skončil nezdarem.⁶⁾ Vzápětí došlo k aktivaci snah secesionistů o odtržení – lezgínského hnutí „Sadval“ na severovýchodě a Talyšů na jihovýchodě země.⁷⁾

Kreml, snažící se o všemožnou izolaci Ázerbájdžánu a nedopuštění růstu vlivu západních „konkurentů“ v kaspické oblasti, vytáhl další kartu – spornou otázku statutu Kaspického moře. Írán, vzhledem k potenciální hrozbě teritoriální integrity vlivem kompaktního ázerbájdžánského obyvatelstva na severozápadě země, byl ochoten ruský postoj podporovat.⁸⁾ Rusko-íránská pozice, k níž se vzápětí pod diplomatickým tlakem obou zemí připojil Turkmenistán, označovala Kaspické moře jako jezero, což předpokládalo potřebu „společného“ využití bohatství.⁹⁾ Ázerbájdžán společně s Kazachstánem definoval Kaspik jako moře (closed sea), což bylo ostatně dokumentováno v sovětsko-íránských smlouvách, a tak vymáhal právo na národní sektor.

Současné s oficiálními aktivitami ruského ministerstva zahraničí ropný gigant Lukoil, nepřímou podporovaný ruskou vládou, jednal o podílu země v mezinárodním konsorciu.

Otázka tranzitu ropy

Důležitou rovinu ruské politiky v oblasti Kaspického moře představovala otázka tranzitu ázerbájdžánské, respektive středoasijské ropy a plynu. Moskva důsledně hájila finanční výhodnost projektu tranzitu kaspické ropy po ruském čili „severním“ ropo-

vodu do černomořského přístavu Novorossijsk, což by jí umožnilo získat rozhodující kontrolu nad energetickými zdroji v regionu, tedy i reálný nástroj umožňující efektivní nátlak na země tohoto regionu.

Ázerbájdžán původně počítal s ropovodem vedoucím přes území Íránu k tureckému přístavu Ceyhan u Středozemního moře, to však odmítly Spojené státy. Teprve v říjnu 1995 vyhlásila Ázerbájdžánská mezinárodní organizační společnost (AIOC) tzv. kompromisní rozhodnutí: „raná“ kaspická ropa měla být transportována přes ruský ropovod; současně s již existující „ruskou“ větví měla být vybudována alternativní „gruzínská“ větev vedoucí ke gruzínskému přístavu Supsa. Válka v Čečensku však význam „ruské“ větve znehodnotila. Kromě toho Spojené státy, zainteresované na redukci ruské dominance v regionu, podporovaly nákladnější, byť z politického hlediska perspektivnější „gruzínskou variantu“, což mělo přispět k hospodářskému a politickému vzestupu Gruzie, vnímané coby koridor spojující kaspický region s Černomořím.¹⁰⁾

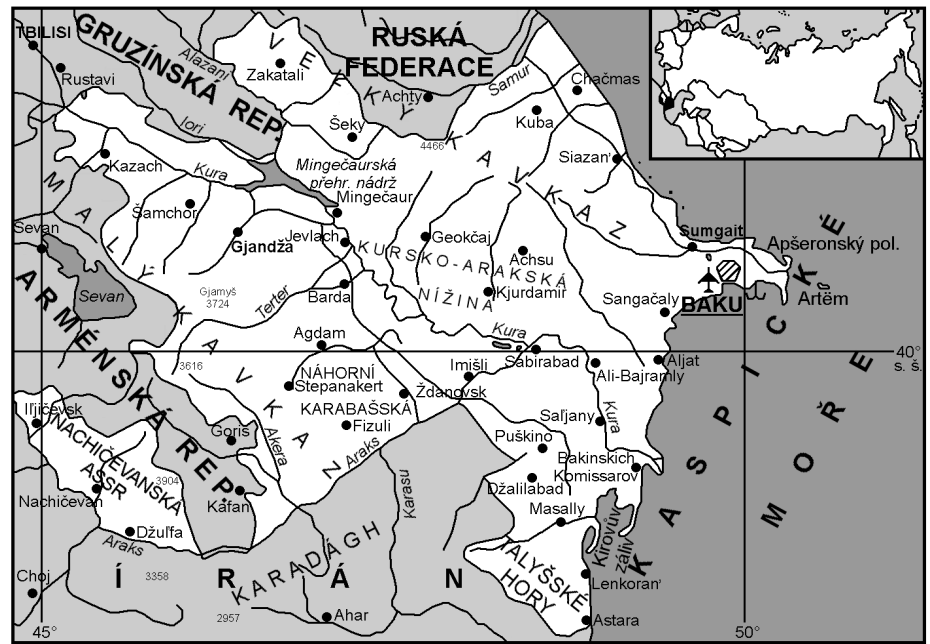
Washington se rozhodující měrou podílel i na vypracování tzv. Transkaspického projektu, který má perspektivně spojit komplex středoasijských ropovodů a plynovodů po dně Kaspického moře, Ázerbájdžán a Gruzii s Evropou. Rusko a Írán ve společném prohlášení z července 1998 zamítly možnost tohoto projektu z „ekologických důvodů“, na což americký velvyslanec v Turkmenistánu S. Mann v únoru 1999 reagoval slovy: „Nespokojenost Ruska a Íránu nepřispěje k revizi projektu ropovodu a plynovodu po dně Kaspického moře.“

Jednou z okolností schopných zbrzdit postup celého projektu bylo turkmenské zpochybnění ázerbájdžánského nároku na řadu ropných nalezišť, mezi něž patřila nejbohatší – Azeri a Čyrag.¹¹⁾ Zdá se, že Washingtonem vyvíjené diplomatické aktivity namířené na dosažení vzájemně výhodné dohody budou s to přimět obě kaspické země ke konsenzu, aniž by se „turkmenská karta“ stačila stát dalším nástrojem Moskvy v regionu.¹²⁾

Slavnostní podepsání smlouvy o tranzitu kaspické ropy tratí Baku–Ceyhan 18. listopadu 1999 v Istanbulu prezidenty Ázerbájdžánu, Gruzie a Turecka, jakož i Istanbulská deklarace podepsaná prezidenty Ázerbájdžánu, Gruzie, Turecka, Kazachstánu a Turkmenistánu o tranzitu turkmenského a kazašského plynu po dně Kaspického moře, bylo jedním z úspěchů Ázerbájdžánu, ale i dalších zemí, jež se snaží získat skutečně nezávislé postavení na Moskvě. Istanbulské dohody de facto potvrdily právo kaspických zemí na přítomnost národních sektorů, dokumentovaly preferování „gruzínské“ větve ropovodu, avšak také signalizovaly západním investorům vznik stabilního hospodářského klimatu v regionu.

Budoucnost nepřinese zvrát

V průběhu téměř deseti let existence prokázal Ázerbájdžán schopnost provádět nezávislou politiku za nekomplikovanějších

Ázerbájdžánská republika

zahraničně- i vnitropolitických podmínek. Dnes je Ázerbájdžán jedinou zemí na Kavkaze, kde se nenacházejí ruské vojenské základny. Tvrdý postoj Ázerbájdžánu a vyšší míra západních investic mají evidentně vliv na situaci v regionu: zaručuje to alternativu ruskému monopolu moci a širší manévrovací prostor jak pro sousední Gruzii, tak středoasijské země. Perspektivu hospodářského růstu, a tím i vnitropolitické stability, po realizaci Transkaspického projektu dnes nepochybně téměř nikdo.

Zatím nelze s velkou mírou pravděpodobnosti říci, jak se Putinův nástup do prezidentského úřadu v Rusku odrazí na ruské politice vůči Ázerbájdžánu a sousedním zemím. Je to podmíněno především tím, že ruská zahraničněpolitická koncepce teprve vzniká, i když přítomnost klasických metod a nástrojů svědčí o její ideové kontinuitě.¹³⁾ Nicméně „tvrdá linie“ Putinova kabinetu, známá z čečenské války a uplatňovaná v „západní“ politice Ruska, naznačuje, že k žádným významným obrátům v kavkazské politice Ruska v dohledné době nespíše nedojde.¹⁴⁾

¹⁾ Simon, G., Die Identität Russlands und die internationale Politik, in: Aussenpolitik, III/1997.

²⁾ Brzezinski, Z., Velká šachovnice, Praha 1999, str. 132–133.

³⁾ Carpenter, B. a kol., Contested Borders in the Caucasus, Brusel 1996, kap. 7.

⁴⁾ Viz Cohen, A., U.S. Policy in the Caucasus and Central Asia, <http://www.heritage.org/library/categories/forpol/bg1132.h> a Goetz R., Politische Interessensphaeren im suedlichen Kaukasus und in Zentralasien, in: Aussenpolitik, III/1997.

⁵⁾ Podrobnou informaci o ruské politice v regionu poskytují mj. následující publikace: Fuller, E., Azerbaijan's June Revolution, RFE-RL Research Report, 13. 08. 1993, str. 7; Blank, S., Russia's Real Drive to the South, in: Orbis, III/1995, str. 369–386; Cohen, A., The New

„Great Game“: Pipeline Politics in Eurasia, in: Eurasian Studies, I/1996, str. 2–15; Croissant, M., Oil and Russian Imperialism in the Transcaucasus, in: Eurasian Studies, I/1996, str. 16–26; Halbach, U., Moskaus Suedpolitik. Russland und der Westen im Kaspischen Raum, Bericht des BIOst Nr 30/1999, 23. 08. 1999.

⁶⁾ Viz 4), Goetz, R., str. 260.

⁷⁾ Moscow News, II/1997, str. 4.

⁸⁾ Severozápad Íránu tvoří z 90 procent Ázerbájdžánci osídlené provincie Jižní Ázerbájdžán a Západní Ázerbájdžán. Celkový počet ázerbájdžánského obyvatelstva téměř pětadesátimilionového Íránu se odhaduje na 20 milionů.

⁹⁾ Askarov, G., Border Games in the Caspian Sea: Newly Independent States vs. Russia and Iran Co, in: Caspian Crossroads, zima 1998: O statutu Kaspického moře viz: Oxman, B., Caspian sea or Lake? What Difference Does It Make? In: Caspian Crossroads, zima 1996.

¹⁰⁾ Viz 4) Cohen, A. a Odum W. E., U.S. Policy Towards Central Asia and the South Caucasus, in: Caspian Crossroads, léto 1997.

¹¹⁾ Kochumov, Y., Issues of International Law and Politics in the Caspian in the Context of the Turkmenistan-Azerbaijan Discussion and Fuel Transport, in: Caspian Crossroads, zima 1999.

¹²⁾ Počátkem února 1998 Turkmenistán souhlasil s principem rozdělení Kaspického moře na národní sektory. Bylo to podmíněno především zainteresovaností Ašgabatů v růstu západních investic v ropném a plyném průmyslu země. V únoru 1999 Turkmenbašy vyjádřil navzdory protestům Moskvy souhlas své země s perspektivou vybudování Transkaspického plynovodu.

¹³⁾ Nezavisimaja gazeta, 12. 4. 2000.

¹⁴⁾ Během první války v Čečensku Moskva, obviňující Baku z podpory čečenských rebelů, uzavřela hranice s Ázerbájdžánem, což se do značné míry odrazilo na zhoršení ekonomické situace v této zakavkazské republice, pro niž je Rusko důležitým obchodním partnerem. Obdobná omezení, z hlediska Ázerbájdžánců nepodložená, charakterizovala ruský postoj vůči zemi i za druhé čečenské války.

Knihy o Eurasii

Brzezinski, Z., *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha. New York 1997, Praha, Mladá fronta 1999, 228 s.*

Záliba v geopolitických úvahách a přemítání o Eurasii jsou dosti starého data a bohužel zdaleka ne vždy bývají plodné. Přístup recenzované knihy patří k těm realistickým a smysluplným, na rozdíl od sice módních, ale nezřídka málo srozumitelných a spíše fantaskních pokusů. A to hlavně díky autorovi – přednímu politikému a akademickému činiteli Spojených států.

Proto jsem napsal její recenzi, i když publikace již není tak horkou novinkou (zejména ve svém americkém vydání); domnívám se totiž, že u nás „přešla“ bez většího ohlasu, což si rozhodně nezasloužila. Třebaže nejsem specialistou na globální otázky, jakým je autor, dovoluji si tvrdit, že kniha ukazuje výrazný a pozitivní vývoj myšlení Z. Brzezinského od dob, kdy jsem ho slyšel v r. 1968 v tehdejší ÚMPE podporovat Pražské jaro, či v r. 1990, kdy v dnešní budově Senátu oslavoval pád komunismu.

Rozdíl je způsoben pochopitelně i tím, že tato publikace je věnována jeho vysokoškolským studentům a vyznačuje se pečlivými a přesnými formulacemi. I když lze mít misty výhrady k obsahu, ony perfektní formulace mohou být vzorem nám všem, studentům i „akademikům“. Brzezinski byl a je znám tím, že problémy nezakrývá diplomatickými zástěrkami; postupuje spíše opačně. Recenzovaná kniha se mi jeví účelně vyvážená: otevřenost spojuje s politologickou odborností, není to oslavný, či odsuzující projev.

Za „velkou šachovnici“ považuje autor „megakontinent“ Eurasii, tedy (nejen geograficky) související kontinenty Evropu a Asii, přičemž ale odmítá čisté geografické důvody pro toto spojení, či nějaké mystické, které se již téměř před sto lety začaly objevovat v carském Rusku, poté v ruské emigraci a dnes prožívají v Rusku značnou renesanci. Eurasijský přístup používá Brzezinski důsledně, zejména geopoliticky.

Druhým důsledně používaným pojmem je „hegemonismus“, a to ve smyslu realismu bez hanlivé příchuti. Autor stručně sleduje historické pokusy o hegemonismus a již v úvodu prohlašuje, že hegemonie je stará jako lidstvo samo, ale nynější dominance Spojených států je podle jeho názoru naprosto výjimečná v tom, jak rychle nastala, jakým způsobem je uplat-

ňována, a tím, že má poprvé *globální* rozměr: během jediného století se Amerika (autorem nejčastěji používaný termín) transformovala – a zároveň byla transformována – ze země poměrně izolované na západní polokouli v mocnost celosvětového dosahu a vlivu, jaký neměl a nemá obdoby. Poprvé též Eurasii (jejíž ovládnání je „cestou ke světovému primátu“) dominuje mimoeurasijská velmoc. Americká hegemonie má ale být „nového typu“, neboť odráží i „mnohé rysy amerického demokratického systému“ (s. 196). A autor dodává, že „USA jsou natolik demokratické, že se v zahraničí nemohou chovat autokraticky“, což redukuje použití síly, zejména schopnost vykonávat vojenský nátlak (s. 41). Snad aby to zvýraznil, fakticky pomíjí ve svém líčení takové události, jako byla korejská válka, indonéské konflikty či úloha Spojených států v Afghánistánu.

Spojené státy podle Brzezinského hrají v Eurasii bezprecedentní roli hlavního rozhodčího a žádný vážný problém se neřeší bez americké účasti nebo v protikladu k americkým zájmům. Autor sice nevidí v dohledné době žádnou mocnost nebo koalici, která by mohla vážně ohrozit uvedené postavení Washingtonu, neboť se žádné nepodaří vyrovnat se mu ve čtyřech klíčových dimenzích moci: vojenské, ekonomické, technologické a kulturní. Nepočítá se silami a zdroji pouze Spojených států, nýbrž s postupným přesouváním odpovědnosti za bezpečnost na americké spojení, zejména evropské.

Autor ale prohlašuje, že Eurasie je příliš velká, lidnatá a důležitá na to, aby mohla být ovládána jedinou mocností, zejména v tradičním hegemonistickém smyslu. Proto realisticky nepřikládá přílišnou váhu v USA módním obavám z čínské (nebo předtím japonské) hrozby (či z toho, že se v dohledné době stane Čína globální velmocí), aniž by však podceňoval váhu Číny v Asii. Podle něj je „příliš velká na to, aby mohla být ignorována, příliš stará na to, aby mohla být prezírána, příliš slabá, než aby mohla být uchácholela, a příliš ambiciózní, než aby mohla být brána jako samozřejmost“ (s. 6). Zdůrazňuje nutnost „angažovat“ ji v Asii a jednat s ní. Přitom ji nepovažuje za jednostranného protivníka Spojených států, ani za strategického spojence, jak to (v druhém případě) činí Clintonova administrativa. V případě Číny i dalších bezpečnostních rizik v Eurasii Brzezinski zdůrazňuje hlavně potřebu zajistit, aby tam nebyly vážněji ohroženy zájmy Was-

hingtonu a aby v Eurasii nepovstal vyzvatel schopný ji ovládnout, a tudíž i vyzvat Ameriku na souboj. Vidí rovněž, že americké úsilí o bezpečnost Asie je stále závislejší na spojení s Japonskem. Je mu též zřejmé značné, byť dočasné oslabení Ruska.

Cíl americké politiky v Eurasii musí podle autora být dvojit:

a) udržet dominantní postavení Spojených států aspoň pro následující generaci a pokud možno ještě déle,

b) vytvořit geopolitický rámec, jenž by umožnil vstřebávat nevyhnutelné otřesy i napětí sociálněpolitických změn a z něhož by se odvíjelo geopolitické jádro společnosti odpovídající za mírové vedení světa.

Během příštích dekád by tedy mohla vzniknout fungující struktura globální spolupráce, beroucí v úvahu politickou realitu a pozvolna přebírající žezlo od současného světového „regenta“, který na sebe „dočasně vzal břemeno odpovědnosti“ za světový mír a stabilitu (s. 216–17). Amerika by tak měla být nejen první a jedinou, ale v delší perspektivě též *poslední* vskutku globální supervelmocí. Jedna ze závěrečných podkapitol nese proto název „Až skončí nadvláda poslední globální supervelmoci“.

Pozornost čtenáře zasluhují též úvahy o geopolitice a geostrategii a s tím související pojmy „geostrategičtí hráči“ a „geopolitická ohniska“ v kapitole 2, či idea transeurasijského bezpečnostního systému, uvedená v závěrech.

Autor se pochopitelně věnuje poměru Spojených států vůči jednotlivým oblastem Eurasie: Evropě (kap. 3), Rusku (kap. 4, nazvaná Černá díra), „Eurasijskému Balkánu“, tj. jižní části Eurasie (kap. 5), a zejména vůči Dálnému východu jako „kotvě Ameriky“ v této části světa (kap. 6). Ve všech lze nalézt sice stručnou, ale precizně formulovanou základní problematiku těchto regionů a rovněž doporučení pro politiku Washingtonu. I když autor vidí obtíže zejména rozvojových zemí „megakontinentu“, má pro ně poměrně značné pochopení a je si vědom toho, že tyto státy jsou jeho nezbytnou součástí a že úsilí o posílení bezpečnosti (v širokém slova smyslu) celé Eurasie nemůže uspět bez vylepšení stavu jejích slabších článků společným úsilím mezinárodního společenství. V tomto směru je Brzezinski realističtější a vidí dále než řada jiných amerických odborníků.

Čtenář nalezne v knize též odkazy na další cennou literaturu. Může být spokojen i s překladem, což bohužel u nás přestává být běžné. A tudíž se může těšit na její prostudování („pročíst“ se nedá) a spolu se mnou litovat, že po vydání nezbudila kniha pozornost, již by si zasloužila.

Jindřich Kovář

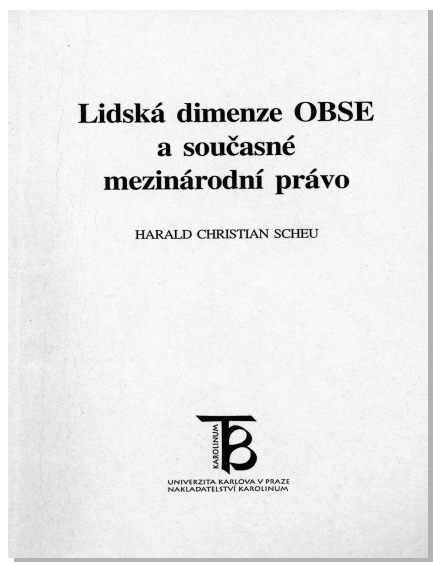
Scheu, Harald Christian: *Lidská dimenze OBSE a současné mezinárodní právo*. Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, Praha 2000, 147 s.

H. Ch. Scheu předkládá velmi zajímavou monografii o lidské dimenzi procesu OBSE. Ukazuje problematiku lidské dimenze v širším rámci, rozkrývá její význam v kontextu mezinárodního práva, demokracie, legitimacy a mezinárodní politiky vedené partikulárními zájmy jejich jednotlivých aktérů. Vyjadřuje se k současnému stavu mezinárodního práva, jehož podstatné části vznikly v atmosféře studené války a v současnosti již neodpovídají stavu systému mezinárodních vztahů. Týká se to také procesu OBSE, který byl založen v sedmdesátých letech, prodléhal do současnosti výrazný institucionální vývoj a nadále spočívá na myšlenkách humanismu, umocněných nemírným optimismem přelomu osmdesátých a devadesátých let.

V první, popisné části se autor věnuje genezi procesu KBSE/OBSE a provádí čtenáře chronologií následných schůzek. V části věnované institucím se dozvídáme o pozadí jejich vzniku, kompetencích a politických motivech zúčastněných zemí při jejich utváření. V podkapitole označené názvem Kritika (s. 39 až 40) se autor zamýšlí nad specifičností KBSE/OBSE z hlediska mezinárodního práva veřejného. Rozvíjí úvahu na téma třech ploch mezi oblastmi praktické politiky a práva. Systém mezinárodního práva by měl na jedné straně vykazovat jistou stabilitu, na druhé straně je nezbytnou podmínkou jeho funkčnosti reaktivnost na změny mezinárodněpolitického prostředí. Po implozi komunistického bloku se Moskva snažila využít proces k maximalizaci svého vlivu v Evropě. Odpor zejména Spojených států a jejich obava z relativního oslabení důležitosti NATO představovaly rozhodující překážku pro faktickou přeměnu procesu KBSE v mezinárodní organizaci. (s. 38) Přesto, že se od počátku roku 1995 nazývá proces „Organizací pro bezpečnost a spolupráci v Evropě“, nelze jej za organizaci považovat. OBSE chybí i nadále mezinárodní subjektivita, která by vyplývala z jednoznačné vůle zúčastněných stran. (s. 37) Žádná z celé řady změn, kterými KBSE/OBSE v devadesátých letech prošla, neměla charakter změny právní podstaty. Přes odvažnou změnu názvu a mnohočetnou institucionalizaci přetrvává pro proces OBSE označení instituce s přívlaskem *sui generis*. Helsinský proces, který začal v roce 1973, byl původně iniciován jako jednání mezi velmocemi o otázkách celoevropské bezpečnosti. Účastnické země měly podle své příslušnosti ke dvěma soupeřícím blokům odlišné po-

OBSE

pohledem odborníka na mezinárodní právo

hnutky k angažovanosti v rozhovorech s druhou stranou železné opony. Sovětský svaz usiloval o potvrzení *statu quo* v Evropě a o zakonzervování zásady nevmešování se do vnitřních záležitostí států. USA a jejich evropské spojenci si slibovali zlepšení kontaktů mezi lidmi na obou stranách železné opony a postupné zlepšování stavu lidských práv a svobod ve východním bloku. Protože byly motivy k účasti na helsinském procesu tak odlišné, bylo nutné rozdělit jednání do tematických oblastí – tzv. košů. První koš představovaly otázky bezpečnosti v Evropě (do prvního koše patří deset zásad týkajících se vztahů mezi zúčastněnými státy a známých jako Helsinský závěrečný akt). Druhý koš byl věnován hospodářství, technologiím, vědě a ekologii. Třetí koš obsahoval spolupráci v humanitárních a jiných oblastech. Čtvrtý koš představoval technické zajištění návaznosti procesu tak, aby se i v případě, že se momentálně nepodaří dosáhnout pokroku, uskutečnila následná schůzka.

Druhá kapitola publikace je věnována vzniku lidské dimenze a odhaluje politické důvody založení tzv. třetího koše KBSE. Helsinský závěrečný akt navazoval na deklaraci Valného shromáždění OSN (r. 1970). Jeho sedmá zásada je věnována respektování lidských práv a základních svobod, včetně svobody smýš-

lení, svědomí, náboženství a víry.

Výraznější pokrok v oblasti lidských práv lze historicky vysledovat teprve od konce druhé světové války. Odehrával se zejména na půdě OSN. Centrální roli mezi dokumenty hraje Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948. Všeobecná deklarace ještě spojuje občanská a sociální práva, avšak rostoucí antagonismus nepřátelých bloků si vyžádal rozdílné důrazy na výklad lidských práv. Zatímco socialistické státy kladly z ideologických důvodů hlavní důraz na sociální a ekonomická práva (tzv. práva druhé generace), kapitalistické země dávaly přednost důrazu na práva politická a občanská (tzv. práva první generace). Pro obě pojetí existuje odpovídající úmluva z roku 1966 (Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech a Pakt o občanských a politických právech). (s. 52–53) Zatímco západoevropské země přijaly sociální a ekonomická práva za svá tím, že se přihlásily k dodržování Sociální charty Rady Evropy z roku 1961, státy východního bloku si akceptaci občanských a politických práv jednotlivců nemohly dovolit. Přínos procesu KBSE/OBSE k úrovni ochrany lidských práv lze spatřovat v tom, že ve svých dokumentech sjednocuje práva první i druhé generace, avšak věnuje se více obraně lidských práv v původním slova smyslu, tedy práv politických. Po skončení studené války, kdy vznikla řada lokálních ohnisek nacionálních konfliktů, přišla nová perioda helsinského procesu, která se soustředí na dohled nad úrovní ochrany lidských práv v ohrožených regionech. H. Ch. Scheu konstatuje, že OBSE nemá dodnes nástroje k efektivnímu sledování ekonomických a sociálních práv. (s. 57)

Autor provádí čtenáře ve třetí kapitole spleť institucí OBSE a věnuje se dosavadním dlouhodobým misím OBSE, které jsou jejím hlavním nástrojem pro řešení konfliktů (Jugoslávie, Makedonie, Gruzie, Moldavsko, Tádžikistán, Estonsko, Lotyšsko, Ukrajina, Bosna-Hercegovina, Čechensko, Náhorní Karabach, Chorvatsko, Albánie a Kosovo). H. Ch. Scheu upozorňuje na to, že „přítomnost misí OBSE, stejně jako mírových misí OSN, má tendenci zakonzervovat aktuální stav, resp. tzv. *de facto* režim...“, že aktivity OBSE „...nevedou ke krátkodobým a sen-

začnícím úspěchům...“, ale „...mohou vést k dlouhodobým řešením“. (Cit. s. 90) Čtvrtý oddíl knihy je věnován pojmu peace-keeping v podmínkách OBSE, probírá relativně podrobně vztah OBSE k některým mezinárodním organizacím (OSN, EU, Radě Evropy a NATO). Autor zde vysvětluje konflikt mezi univerzalistickou a regionalistickou koncepcí systémů bezpečnosti a naznačuje řevnivost mezi Radou Evropy a OBSE. Ta je dána jednak tím, že Rada Evropy je ryze evropská organizace, zatímco OBSE má také transatlantický a eurasijský přesah. Podle názoru Parlamentního shromáždění Rady Evropy aktivity OBSE někdy podrývají vyšší lidskoprávní standard Rady Evropy. (s. 101) Nejen středoasijské země, ale také USA mají historicky jiné tradice v pojímání lidských práv. Spojené státy například „...nepřijaly ani jeden mezinárodněprávní mechanismus na ochranu lidských práv, ale spoléhají výlučně na politický tlak. S tím nemohou státy RE souhlasit“. (Cit s. 102)

V závěru autor nastiňuje perspektivy lidské dimenze OBSE. Lidská dimenze se opírá o teoretický právní obsah, který je předmětem dlouhodobých sporů. Na jedné straně stojí zastánci práva na sebeurčení, na druhé obránci teritoriální integrity státních útvarů. Jedná se o zřetelný konflikt mezi protichůdnými právně-teoretickými výklady. Autor publikace se přiklání k názoru, že naplnění koncepce lidské dimenze je možné pouze „návrtem“ k samotnému jejímu středu, totiž k lidskému individu. „Lidská dimenze je koncepce, která do centra zájmu nestaví tradiční subjekty mezinárodního práva, tzn. státy, ale individuální lidskou bytost, která má být právem chráněna. V takovém kontextu není právo prostředkem politiky, ale perspektivou a ochranou pro každého jednotlivce.“ (Cit. s. 107) Autor usuzuje, že je nutné respektovat svobodnou vůli dotčeného obyvatelstva, lidí, jichž se bezprostředně řeší konfliktních situací týká. Humanitární katastrofy způsobené ozbrojenými konflikty devadesátých let

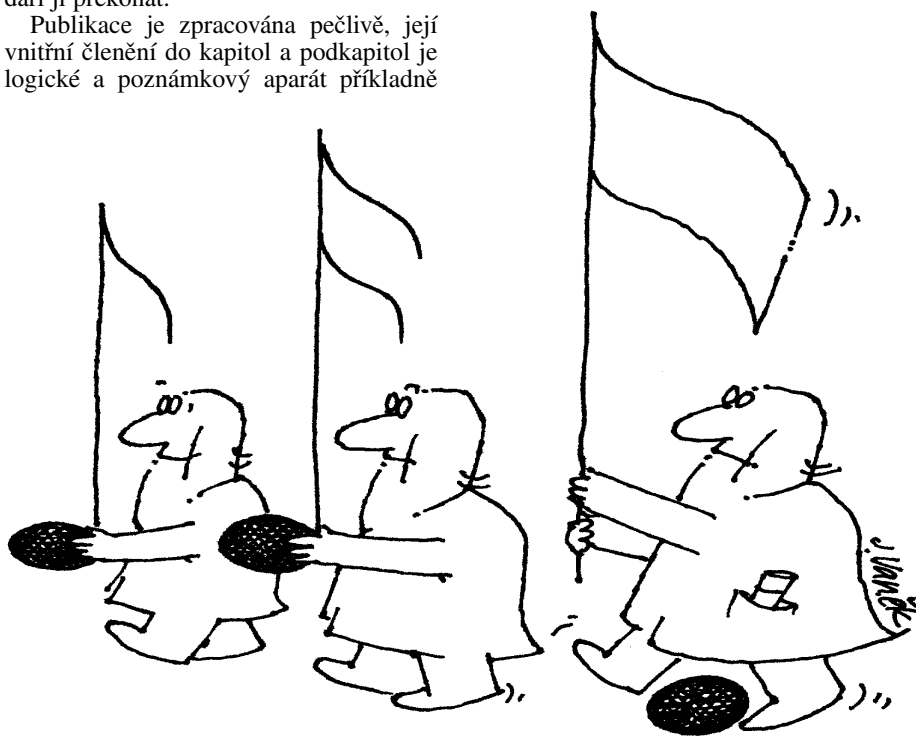
20. století ukázaly, jak obtížné je nacházet politické řešení uprostřed krize. Bosna-Hercegovina a Kosovo jsou důkazem, že přenášení modelů řešení z vnějšku do krizových oblastí s sebou nese značné riziko, že obyvatelstvo naoktrojovaný model nepřijme za vlastní. Autor své tvrzení dokumentuje příkladem Daytonských mírových dohod, které dodnes v životě Bosny-Hercegoviny nedošly naplnění. Podtrhuje dále, že uskutečnění svobodné vůle obyvatelstva je realizovatelné téměř výlučně v demokratických poměrech a nesmí být spojeno s násilím. Zde je možno spatřovat prostor pro vzájemnou komplementaritu práva a diplomacie. Diplomaté mohou poskytnout dobré služby, preventivně zprostředkovávat dialog mezi protivníky, nabízet kompromisní řešení praktických problémů. (s. 107) H. Ch. Scheu konstatuje stagnaci procesu OBSE, avšak vyslovuje naději, že se podaří ji překonat.

Publikace je zpracována pečlivě, její vnitřní členění do kapitol a podkapitol je logické a poznámkový aparát příkladně

přesný. Monografii lze doporučit všem, kteří chtějí získat hlubší vhled do problematiky OBSE a ochrany lidských práv. Publikace obsahuje seznam literatury, čítající 61 položku, a přílohu s vybranými ustanoveními o lidské dimenzi v dokumentech přijatých na vrcholných schůzkách KBSE/OBSE.

Monografie je původně určena studentům různých oborů (práva, politologie, sociálních věd), avšak zaručeně si najde své čtenáře i v řadách odborníků na mezinárodní vztahy. Jedná se o jeden ze vzácných příkladů studijního materiálu, který překračuje hranice suché popisnosti a na vhodných místech se věnuje analýze jevů. Autor publikace se nevyhýbá kritické reflexi, předjímá budoucí vývoj a vyslovuje názor na nutné podmínky úspěšného působení OBSE v příštích letech.

Kristina Larischová

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

LADISLAV KRYZÁNEK, nar. 1955; pracuje jako zahraniční redaktor MF Dnes, specializuje se na problematiku Asie. (str. 13)

SLAVOMÍR HORÁK; student FSV UK (ruská a východoevropská studia) a FF UK (turečtina – dějiny a kultura islámských zemí), zaměření na soudobý vývoj ve státech střední Asie. (str. 16)

JAN MARIAN, nar. 1978; absolvent Fakulty sociálních věd UK, obor mezinárodní terito-

riální studia. Pracuje jako koordinátor společnosti Člověk v tísni v Bělorusku. Působí v Asociaci pro mezinárodní otázky. (str. 22)

DIMITRIJ BĚLOŠEVSKÝ, nar. 1945; vystudoval sociologii a rusistiku na Univerzitě Karlově. Do r. 1989 dělnická profese a překladatel, od r. 1990 pracuje jako redaktor, nyní v Hospodářských novinách. (str. 15)

TOMÁŠ STRNAD, nar. 1972; studoval na FF UK (arabština – dějiny a kultura Blízkého východu); roční výměnná stáž na Ludwig-Maximilians-Universität v Mni-

chově, studium perského jazyka a íránistiky; v současné době doktorandské studium. (str. 24)

Oprava

V MP 7/2000 došlo v recenzi Lubomíra Kopecčka na knihu „Rusko na konci Jelcinovy éry“ (s. 37–38) ke dvěma mylným informacím. Karel Hirman je redaktorem hospodářského týdeníku TREND a Alexander Duleba pracuje ve Výzkumném centru Slovenské společnosti pro zahraniční politiku. Oběma autorům se za tuto chybu omlouváme.

Redakce MP